हाम्रो गल्कोट

स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम

कक्षा १-८

२०७८

स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम निर्माणमा सल्लाहकार एवम् सुझाव

१) श्री भरत शर्मा, नगर प्रमुख, गल्कोट नगरपालिका
२) श्री रेणुका काउचा मगर, नगर उप-प्रमुख गल्कोट नगरपालिका
३) श्री ……………………प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, गल्कोट नगरपालिका
४) ……………………………संयोजक, सामाजिक बिकास समिति, गल्कोट नगरपालिका
५) ……………………………शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख
६) वडाध्यक्ष ज्यूहरु वडा नं.१ देखि ११ सम्म
७) नगरपालिका भित्रका विद्यालयका प्रधानाध्यापहरु, स्थानीय शिक्षकहरु
८) विभिन्न विद्यालयका विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी, शिक्षक अविभावक संघका पदाधिकारीहरु तथा स्थानीय शिक्षाप्रेमी बुद्धिजीवीहरु

विषयवस्तु खोज, अनुसन्धान तथा लेखन
अन्तर्राष्ट्रिय अनुसन्धान, तालिम र बिकास केन्द्र प्रा. लि. (IRTDC Pvt. Ltd)

प्रकाशक
गल्कोट नगरपालिका
गण्डकी प्रदेश, बाग्लुङ, नेपाल

प्रथम संस्करण : २०७८

भनाई

आजको २१औं सताब्दीमा विद्यार्थीहरुले विश्व परिवेशमा भएका विषयवस्तुहरुको जानकारीसँगै स्थानीय परिवेशका बारेमा पनि जानकार हुन आवश्यक रहेको छ । स्थानीय परिवेश, रहनसहन, प्राकृतिक, धार्मिक तथा साँस्कृतिक स्रोतसाधनहरुको पहिचान गरी त्यसको महत्वलाई नबुझिकन शिक्षाको उद्देश्य पूरा हुन सक्दैन् र तिनीहरूको दिगो संरक्षण पनि हुन सक्दैन् । तसर्थ यस गल्कोट नगरपालिकाले स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तुहरुलाई समेटेर स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम **"हाम्रो गल्कोट, कक्षा १-८, २०७८"** निर्माण गरी प्रकाशनसँगै नगरपालिका क्षेत्रभित्रका सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा लागू गर्न लागेकोमा मलाई अत्यन्तै खुसी लागेको छ ।

कालिका मन्दिर जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, गुम्वा, चर्च, मस्जिद आदि रहेको, त्यसै गरी प्राकृतिक रुपमा यो क्षेत्र अत्यन्तै महत्वपूर्ण क्षेत्र हो । बहुजातिय, बहुभाषिक, बहुसंस्कृति भएको यस नगरपालिकाको पहिचानलाई मनन् गर्दै स्थानीय स्तरमा व्यक्ति, समुदाय र सरोकारवाला निकायहरुसँग समन्वय र सहकार्य गरी स्थानीय सम्पदाको महत्वलाई शिक्षाको मुलधारमा ल्याउन गरिएको प्रयास उदाहरणीय रहेको छ । यस पाठ्यक्रमले आधारभूत तहमा (कक्षा १-८) अध्ययनरत विद्यार्थी लगायत स्थानीय समूदायलाई समेत आफ्नो प्राकृतिक, धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक तथा भाषिक सम्पदाहरुको संरक्षण र संबर्धन गर्दै भविष्यमा आईपर्न सक्ने प्रकोप र बिपद्का असरहरु न्यूनीकरण गर्न समेत अभिप्रेरित गर्नेछ भन्ने मैले बिश्वास राखेको छु । त्यसैगरी स्थानीय पेशा, प्रविधि तथा सम्पदाको आवश्यकता र महत्वलाई बुझेर यस पाठ्यक्रममा महत्वपूर्ण विषय क्षेत्रशरु समावेश गरिएको छ । यस पाठ्यक्रमको लेखन तथा सम्पादनमा संयोजन गर्नुहुने प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, शिक्षा शाखा प्रमुख लगायत कार्यालयका सम्पूर्ण कर्मचारीहरू, पाठ्यक्रम लेखन तथा सम्पादनमा विज्ञ टोली लगायत यस पाठ्यकमलाई मुर्त रुप दिन खोज अनुसन्धान कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने अन्तर्राष्ट्रिय अनुसन्धान, तालिम र बिकास केन्द्र प्रा. लि. लाई हार्दिक धन्यबाद ज्ञापन गर्दछु । यसैगरी उपाध्यक्ष ज्यू, वडाध्यक्षहरू, स्थानीय शिक्षा विद्, शिक्षाप्रेमी सम्पूर्ण महानुभावहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रबाट पुऱ्याउनु भएको सहयोगप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यस पाठ्यक्रम निर्माणको सुरुवाती चरणबाट अन्त्यसम्म सहभागी भइ गहन अध्ययन गरी सुझाव दिनुभएकोमा विषय विज्ञहरुप्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा यस पाठ्यक्रममा कुनै कमी कमजोरी रहन गएमा यहाँहरुको अमूल्य सुझाव सहित आगामी दिनमा संशोधन गरिदै लगिने व्यहोरा समेत अवगत गराउँदै यो पाठ्यक्रम यस जिल्लाकै लागि समेत महत्वपूर्ण दस्तावेजका रुपमा ग्रहण गर्दै यसको सफलता एवम् प्रभावकारी कार्यान्वयनको कामना गर्दछु ।

भरत शर्मा

नगर प्रमुख, गल्कोट नगरपालिका

भनाई

स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तुहरुलाई समेटेर यस गल्कोट नगरपालिकाले आफ्नो शैक्षिक अधिकारको उपयोग गरी स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम **"हाम्रो गल्कोट कक्षा १-८, २०७८"** निर्माण र प्रकाशनसँगै नगरपालिका क्षेत्रभित्रका सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा लागू हुन लागेकोमा मलाई अत्यन्तै खुसी लागेको छ ।

गल्कोट नगरपालिका बहुजातिय, बहुभाषिक, बहुसंस्कृति र प्राकृतिक रुपमा समेत सम्पन्न भएको एक महत्वपूर्ण र ऐतिहासिक क्षेत्र हो । यसका लागि स्थानीय स्तरमा व्यक्ति, समुदाय र सरोकारवाला निकायहरुसँग समन्वय र सहकार्य गरी स्थानीय सम्पदाको महत्वलाई शिक्षाको मुलधारमा ल्याउन गरिएको प्रयास सबैका लागि मार्गदर्शन हुन सक्छ । यस पाठ्यक्रमले आधारभूत तहमा (कक्षा १-८) अध्ययनरत विद्यार्थी लगायत स्थानीय समूदायलाई समेत आफ्नो प्राकृतिक, धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक तथा भाषिक सम्पदाहरुको संरक्षण र संबर्धन गर्दै भविष्यमा आईपर्न सक्ने प्रकोप र बिपद्का असरहरु न्यूनीकरण गर्न समेत अभिप्रेरित गर्नेछ भन्ने मैले बिश्वास राखेको छु । स्थानीय पेशा, प्रविधि तथा सम्पदाको आवश्यकता र महत्वलाई बुझेर यस कार्यलाई अगाडी बढाउनका लागि हौसला प्रदान गर्नुहुने गाउँपालिकाका अध्यक्ष ज्यू, त्यसैगरी कार्यक्रम सफल बनाउन लागिपर्ने प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख लगायत कार्यालयका सम्पूर्ण कर्मचारीहरू, पाठ्यक्रम लेखन तथा सम्पादनमा सहयोग गर्ने विज्ञ लगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरु प्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

यस पाठ्यक्रमको प्रभावकारी र दिगो कार्यान्वयनको कामना सहित हार्दिक सुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

रेणुका काउचा मगर
नगर उप-प्रमुख गल्कोट नगरपालिका

सुभकामना

शिक्षा आजको युगमा सम्पूर्ण बालबालिकाहरुका लागि आवश्यकतासँगै अधिकार समेत हो ।स्थानीय परिवेश, रहनसहन, प्राकृतिक, धार्मिक तथा साँस्कृतिक स्रोतसाधनहरुको पहिचान गरी त्यसको महत्वलाई नबुझिकन शिक्षाको उद्देश्य पूरा हुन सक्दैन् र तिनीहरुको दिगो संरक्षण पनि हुन सक्दैन् । यसका लागि स्थानीय परिवेशका बारेमा पनि जानकार हुन आवश्यक रहेको छ । तसर्थ गल्कोट नगरपालिकाले स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तुहरुलाई समेटेर स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम **"हाम्रो गल्कोट कक्षा १-८, २०७८"** निर्माण गरी प्रकाशनसँगै नगरपालिका क्षेत्रभित्रका सम्पूर्ण विद्यालयहरुमा लागू गर्न लागेकोमा यसको पूर्ण सफलताको हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

आफ्नो प्राकृतिक, धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक तथा भाषिक सम्पदाहरुको संरक्षण र संबर्धन गर्दै भविष्यमा आईपर्न सक्ने प्रकोप र बिपद्का असरहरु न्यूनीकरण गर्न यस पाठ्यक्रमको लागू पश्चात विद्यार्थीहरु मार्फत समेत सहज हुनेछ भन्ने मैले बिश्वास राखेको छु। शिक्षामा स्थानीय आवश्यकताको महत्वलाई बुझेर यस पाठ्यक्रमलाई लागू गर्न तत्परता देखाउनु हुने मेयर तथा उपमेयर लगायत सम्पूर्ण जनप्रतिनिधि ज्यूहरु, लेखन तथा सम्पादनमा संयोजन गर्नुहुने नगरपालिकाका शिक्षा शाखा प्रमुख लगायत कर्मचारीहरु, पाठ्यक्रम लेखन समितिका विज्ञहरु, यस पाठ्यक्रमलाई मुर्त रुप दिन प्राबिधिक कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने अन्तर्राष्ट्रिय अनुसन्धान, तालिम र बिकास केन्द्र प्रा. लि. लाई पनि हार्दिक धन्यबाद ज्ञापन गर्दछु ।
अन्त्यमा यो पाठ्यक्रम यस नगरपालिका र जिल्लाकै लागि अविष्मरणीय कृतिको रुपमा लागू भई सम्पूर्ण सरोकारवालालाई फाईदा पुग्नेछ भन्ने विश्वासका साथ पूर्ण सफलताको कामना गर्दछु ।

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, गल्कोट नगरपालिका

भनाई

नेपालको संविधानले दिएको अधिकार तथा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ को मर्मलाई पालना गर्दै स्थानीय विषयवस्तुलाई समेटेर पाठ्यक्रम तयार पारी लागू गर्ने चरणमा पुगेकोमा मलाई अत्यन्तै खुशी लागेको छ । गल्कोट नगरपालिकाले स्थानीय सरकोकारवालाहरुको सहभागीतामा स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तुहरु पहिचान गरी तिनीहरुलाई समेटेर स्थानीय विषयको पाठ्यकम **"हाम्रो गल्कोट कक्षा १-८, २०७८"** निर्माण गरी प्रकाशनसँगै नगरपालिका क्षेत्रभित्रका सम्पूर्ण विद्यालयहरुमा लागू गर्न लागेकोमा यसको पूर्ण सफलताको हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

शिक्षामा स्थानीय आवश्यकताको महत्वलाई अझ सशक्त पारी स्थानीय बालबालिकाहरुको समग्र विकासमा समेत महत्वपूर्ण योगदान पुगोस भन्ने मूल उद्देश्यका साथ यो पाठ्यक्रम तयार पारिएको हो । स्थानीय विज्ञ, विषय विज्ञ, जनप्रतिनिधिहरु लगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरुको निरन्तर प्रयासबाट यो पाठ्यक्रमले मूर्त रुप पाएको हो । त्यसकारण यस पाठ्यक्रम निमार्णका क्रममा आवद्ध हुनु भएका सम्पूर्ण सरोकारवाला व्यक्ति, संस्थाप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी स्थानीय पाठ्यक्रमको बुझेर यस पाठ्यक्रमलाई लागू गर्न तत्परता देखाउनु हुने मेयर तथा उपमेयर लगायत सम्पूर्ण जनप्रतिनिधि ज्यूहरु, विद्यालय व्यवस्थापन समितीका पदाधिकारी ज्यूहरु, लगायत विद्यालयसँग सम्बद्ध सम्पूर्ण महानुभावहरु प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

पाठ्यक्रम एउटा निरन्तर प्रक्रिया समेत हो यसलाई समय सापेक्ष परिमार्जन गर्दै लैजानुपर्दछ । तसर्थ यो पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यन्वयन र अर्थपूर्ण नतिजाको लागि यहाँहरुको रचनात्मक सुझावको अपेक्षा सहित विद्यालयहरुमा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको सफलताको कामना गर्दछु ।

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख,
गल्कोट नगरपालिका

विषयसूची

विषयवस्तु

१. परिचय

२. पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा अवलम्बन गरेका सिद्दान्त र प्रक्रिया

३. स्थानीय पाठ्यक्रमको आवश्यकता र औचित्यता

४. विषय क्षेत्र छनोट

५. तहगत सक्षमता

६. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

७. विषयवस्तुको विस्तृतीकरण

८. पाठ्यक्रमको पाठ्यघण्टा र अङ्क विभाजन तालिका

९. सिकाई सहजीकरण प्रक्रिया

१०. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

११. पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन प्रक्रिया

१२. समय निर्धारण

१३. पाठ्यक्रम परिमार्जन

१४. अनुसूचीहरू

१. परिचय

१.१ पृष्ठभूमी

स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तुहरू समावेश गरी विद्यालयमा नियमित पठनपाठन गर्ने उद्देश्यका साथ तयार गरिएको योजनावद्ध शैक्षणिक सामग्रीलाई नै स्थानीय पाठ्यक्रम भनिन्छ। जसले स्थानीय क्षेत्रका प्राथमिकतापूर्ण विषयवस्तुहरूलाई समेट्छ र तिनीहरूलाई विद्यालयको नियमित कार्यक्रम अनुरूप कक्षाकोठासम्म पुऱ्याउँछ। यसमा स्थानीय स्तरका प्राकृतिक, साँस्कृतिक, भाषिक एवम् ऐतिहासिक विषयवस्तुका साथै पेसा, व्यवसाय, स्थानीय खेलकुद, भोजन, ऐतिहासिक व्यक्तित्व आदिसँग सम्बन्धित विषयवस्तुहरू समावेश गरिएको हुन्छ।

हाम्रो देश नेपाल एक बहुसाँस्कृतिक, बहुधार्मिक, बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुभौगोलिक, एवम् प्राकृतिक विविधता भएको देश हो। ठाउँ अनुसार मानिसहरुको रहनसहन, शिक्षाको प्रभाव तथा विद्यार्थीहरुको सिकाई उपलब्धी स्तर समेत फरक फरक रहेका पाईन्छ। ठाउँ र उचाई अनुसार हावापानी लगायत सम्पूर्ण कुराहरु फरक फरक हुनु नै यहाँको सौन्दर्य हो। फरक फरक परिवेशमा सिकाईका तरिका तथा शिकाईका आवशयकताका विषयवस्तुहरु पनि फरक फरक हुन सक्छन्। यसका लागि विश्वव्यापी मान्यतासँगै स्थानीय स्तरका विषयवस्तुहरुलाई समेत समेटी शिकाई क्रियाकलाप संचालन गर्दा उपयुक्त हुन जान्छ। आजको प्रतिष्प्रधात्मक युगमा विद्यार्थीहरुले विश्व परिवेश सँगै स्थानीय परिवेश रहनसहन समेत बुझेर त्यसको संरक्षण, संवर्धन र प्रवर्धन गर्दै आगामी दिनमा त्यसबाट आर्थिक क्रियाकलापहरु समेत संचालन गर्न सक्नु पर्दछ। यसका लागि विद्यालयमा स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तुहरु समेटी पाठ्यक्रम नै तयार पारेर पठनपाठन गराउन सकेमा त्यसबाट बढी भन्दा बढी सिकाई उपलब्धि हाासिल गर्न सकिन्छ। यसैले विद्यालय तहमा केन्द्रबाट तयार गरी लागू भएका पाठ्यक्रमले मात्र विद्यार्थीहरूलाई आवश्यक ज्ञान, सीप र व्यवहारका सम्पूर्ण सक्षमताहरू प्रदान गर्न सक्दैन भन्ने कुरालाई स्थानीय पाठ्यक्रमको अवधारणा आएको हो।

१.२ स्थानीय पाठ्यक्रमको सम्बन्धमा भएका नितीगत व्यवस्था

स्थानीय पाठ्यक्रमको अवधारणालाई नेपालमा वि.सं. २०२८ को शिक्षा ऐनबाट नै केही न केही रुपमा अगाडी बढाएको भएता पनि त्यसको मर्म अनुसार कार्यान्वयन भएको देखिँदैन्। तर बदलिँदो समयक्रमसँगै स्थानीय विषयवस्तुहरुको महत्व समेत बढ्दै गएको र तिनीहरुलाई लागू गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता समेत फराकिलो हुँदै गएको छ। यसका साथै अन्य देशहरुमा समेत स्थानीय विषयवस्तुका पाठ्यक्रमहरु पठनपाठन हुँदै आएको पाईन्छ। तसर्थ नेपालमा समेत विभिन्न दस्तावेजमा स्थानीय पाठ्यक्रमलाई नितीगत रुपमा समावेश गरिएको पाईन्छ। स्थानीय पाठ्यक्रमलाई अवधारणागत रूपमा अध्ययन गर्दा विकेन्द्रीकरणसँगै नेपालका विभिन्न दस्तावेजमा स्थानीय पाठ्यक्रम बनाउनुपर्ने र स्थानीय तहमार्फत लागूगर्नुपर्ने कुराहरु उल्लेख भएको पाईन्छ। विशेष गरी नेपालको संविधान २०७२ मा नै भाग ३ मा मौलिक हकको व्यवस्था अन्तर्गत धारा ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हकको व्यवस्था गरिएको छ। यसको उपधारा (२)मा प्रत्येक व्यक्ति र समुदायलाई आफ्नो समुदायको सांस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुन पाउने हक हुने छ र उपधारा (३) मा नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि, संस्कृति, सांस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको संवर्धन र संरक्षण गर्ने हक हुने छ भन्ने प्रावधान रहेको छ। यसका लागि विद्यालय तहको शिक्षा सम्बन्धी क्रियाकलापहरु समेत स्थानीय सरकार मार्फत हुने व्यवस्था गरिएकोले पनि स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने दायित्व स्थानीय सरकारको हुन आउँछ। यसका साथै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ले पनि मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमनसम्बन्धी

व्यवस्था गरी स्थानीय पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनलाई दर्शाएको पाईन्छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ मा स्थानीय पाठ्यक्रमका लागि कक्षा १–३ मा ५ केडिट आवर अर्थात् वार्षिक १६० कार्य घण्टा र कक्षा ४–८ मा यसका लागि ४ केडिट आवर अर्थात् वार्षिक १२८ कार्यघण्टा छुट्याइएको छ । नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी भक्तपुरद्वारा २०७६ सालमा तयार पारिएको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन २०७६ (मातृभाषा सहित) समेतले राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ लाई आधार मानेर स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम निर्माण र लागू सम्बन्धी मार्गदर्शन प्रदान गरेको छ ।

१.३ अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास

विश्वव्यापी रुपमै स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका उदाहरणहरु अध्ययन अवलोकन गर्दा सबैजसो देशहरुमा ठाउँ र आवश्यकता अनुसार स्थानीय ज्ञान (Local Wishdom) मा आधारित स्थानीय प्रकृति, संस्कृति, भाषा, परम्परागत सीप र प्रबिधिलाई नै उजागर गर्नेगरी पाठ्यक्रमहरु निर्माण गरी लागू गर्ने गरेको पाईन्छ । जसबाट विद्यार्थीहरुमा स्थानीय प्रविधिमा आधारित सीपको विकासमा सहयोग पुग्नका साथै स्थानीय धरोहरहरुको प्रवर्धन र संरक्षणमा समेत महत्वपूर्ण योगदान रहन्छ ।

नर्वे, फिनल्याण्ड, डेनमार्क त्यसैगरी एसीयाली देशहरु जपान, थाइल्याण्ड लगायतका देशहरुमा विद्यालयहरुले आ-आफ्नै आवश्यकताका आधारमा स्थानमा आधारित पाठ्यक्रमहरु निर्माण गरी लागू गर्दै आएका छन् । यी देशका पाठ्यक्रमहरु विषय क्षेत्रमा (Theme based) आधारित रहेर बनाईएका छन् । स्थानीय आवश्यकता र महत्वका आधारमा स्थानीय प्रविधि र सीपलाई जोड दिई प्रयोगात्मक शिक्षालाई प्रर्वधन गर्ने कार्यमा स्थानीय विषयवस्तुका पाठ्यक्रमहरु समेत महत्वपूर्ण हुँदै आएका छन् । कतिपय विद्यालयहरुले व्यवसायिक शिक्षा (Vocational education) र आर्थिक क्रियाकलापसँग जोडेर पनि पठनपाठन गरिरहेका छन् । जसबाट स्थानीय साँस्कृतिक धरोहर संरक्षण, स्थानीय ज्ञान, सीपको प्रवर्धन हुनका साथै विद्यार्थीहरुमार्फत विद्यालयहरुमा आर्थिक क्रियाकलापहरु संचालन गर्न समेत सहयोग भइरहेको हुन्छ ।

१.४ विद्यालय शिक्षाको तहगत संरचना

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले विद्यालय शिक्षालाई आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहमा बाँडेको छ । आधारभूत तहको कक्षा १ मा प्रवेश गर्नुपूर्व १ वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको व्यवस्था हुने छ । विद्यालय शिक्षाको संरचनामा कक्षा १ देखि ८ सम्म गरी आठ वर्ष अवधिको आधारभूत शिक्षा र कक्षा ९ देखि १२ सम्मको चार वर्ष अवधिको माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षा साधारण, प्राविधिक तथा व्यावसायिक र परम्परागत गरी तीन धारको हुने छ । तहगत आधारमा विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रमको संरचना निम्नानुसार रहेको छ ।

आधारभूत तह कक्षा १-३

क.स.	विषय सम्बन्धी क्रियाकलाप	कार्यघण्टा	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	भाषिक सिप विकाससम्बन्धी क्रियाकलाप (नेपाली)	५	१६०
२.	भाषिक सिप विकाससम्बन्धी क्रियाकलाप (अङ्ग्रेजी)	४	१२८
३.	गणितीय सिप विकाससम्बन्धी क्रियाकलाप	४	१२८
४.	विज्ञान, स्वास्थ्य र शारीरिक शिक्षासम्बन्धी क्रियाकलाप	४	१२८
५.	सामाजिक अध्ययन, चारित्रिक विकास तथा सिर्जनात्मक कलासम्बन्धी क्रियाकलाप	४	१२८
६.	मातृभाषिक सिप/स्थानीय विषयवस्तुसम्बन्धी क्रियाकलाप	५	१६०
जम्मा		२६	८३२

आधारभूत तह कक्षा ४-५

क.स.	विषय	कार्यघण्टा	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा	५	१६०
६.	स्वास्थ्य, शरीरिक तथा सृजनात्मक कला	३	९६
७.	मातृभाषा/स्थानीय विषय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

पठनपाठन सञ्चालनका लागि उपयोग भएको ३२ घण्टाको समयावधिलाई १ पाठ्यघण्टा (Credit hour) मानिएको छ । जसमा अध्ययन अवलोकन, परियोजना लगायतका कुराहरु समेत समेटिएको हुन्छ ।

आधारभूत तह कक्षा ६-८

क.स.	विषय				
	साधारण	**संस्कृत शिक्षा/गरुकुल, बेद विद्याश्रम शिक्षा**	**गोन्पा तथा विहार/मदर्सा शिक्षा**	**पाठ्यघण्टा**	**वार्षिक कार्यघण्टा**
१.	नेपाली	नेपाली	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	अङ्ग्रेजी वा संस्कृत रचना	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	गणित	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	विज्ञान तथा प्रविधि वा संस्कृत व्याकरण	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा	सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा वा कर्मकाण्ड	सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा	५	१६०
६.	स्वास्थ्य, शरीरिक शिक्षा (सृजनात्मक कला सहित)	संस्कृत भाषा	स्थानीय विषय वा बौद्ध शिक्षा वा सम्भोटा व्याकरण वा अन्य वा आचार शिक्षा (दिनियात) वा कुरान (अरेबिक)	३	९६
७.	मातृभाषा/स्थानीय विषय वा संस्कृत भाषा	वेद वा नीति शास्त्र	भोटभाषा वा पाली भाषा वा संस्कृत वा अन्य भाषा वा उर्दू भाषा	४	१२८
जम्मा				३२	१०२४

२. पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा अवलम्बन गरेका सिद्दान्त र प्रक्रिया

स्थानमा आधारित शिक्षाको सिद्धान्त (Place-based education theory)ले वातावरण तथा ग्रामीण जनजीवनको संरक्षणका लागि समुदायलाई सचेत र सक्रिय बनाउन स्थानीय ज्ञानलाई विद्यार्थीसामु फरक ढङ्गले राख्न स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण हुनुपर्दछ भन्ने कुरामा जोड दिन्छ। कुनैपनि पाठ्यक्रम बिकास गर्दा उक्त पाठ्यक्रम सिकारुका आवश्यकतामा आधारित हुनुपर्दछ । जसमा स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण गर्दा स्थानीय आवश्यकता, विद्यार्थी तथा अविभावकहरुको चाहाना र सन्दर्भमा आधारित विषयवस्तु समावेश गरिनुपर्दछ। स्थानीय पाठ्यक्रमको सैद्धान्तिक अवधारणालाई विश्लेषण गर्न सकिन्छ । यसै आधारमा त्यस्तै समाजिक पुनर्संरचनावादी सिद्धान्त (Social Reconstructivism Theory) ले पाठ्यक्रम निर्माणमा सामाजिक आवश्यकता, सामाजिक मुद्दा, समसामयिक विचार र भविष्यपरक आशा उल्लेख गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिन्छ (Murray Print, 1998)। यिनै सिद्दान्तहरुलाई आत्मसात गर्दै यो पाठ्यक्रम विकास गर्दा नेपालका सामाजिक, साँस्कृतिक तथा भाषिक लगायतका विविधतालाई समावेश गरिनुका साथै स्थानीय आवश्यकतामा आधारित ढाँचा अवलम्बन गरिएको छ ।

नगरपालिका क्षेत्रको आवश्यकतामा आधारित भई यस गल्कोट नगरपालिका अन्तर्गतका विद्यालयहरूका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्नको लागि नगरपालिकाका प्रमुख, उप-प्रमुख, वडाध्यक्ष तथा सदस्यहरू, शिक्षासँग सम्बन्धीत कर्मचारीहरु, प्रधानाध्यापक ज्यूहरु, विद्यालयका शिक्षक शिक्षिकाहरू, स्थानीय बुद्धिजीवी तथा संघसंस्थाहरूको उपस्तिथितिमा आयोजना गरीएको चरणबद्ध कार्यशालामा विद्यालयहरूमा कक्षा १ देखि ८ सम्मको स्थानीय विषयका लागि यसै क्षेत्रको प्राकृतिक, ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक, आर्थिक र सामाजिक मूल्य मान्यता तथा खेलहरुकाबारेमा आधारभूत तहका बालबालिकाहरूलाई परिचित गराउन उद्देश्य अनुरूप स्थानीय विषय विज्ञहरू तथा मुख्य सरोकारवालाहरूको चरणवद्धरुपमा लेखन, छलफल र अन्तरक्रियाबाट यो पाठ्यक्रमको निर्माण गरिएको हो । यो पाठ्यक्रम शैक्षिक सत्र २०७९ देखि कक्षा १-८ सम्म लागू हुनेछ ।

३. स्थानीय पाठ्यक्रमको आवश्यकता र औचित्यता

प्रत्येक क्षेत्रको आ-आफ्नै विशिष्ट पहिचान, भौगोलिक, धार्मिक एवम् साँस्कृतिक, जातीय, भाषिक विविधता हुन्छ । केन्द्रीय तहमा तयार गरिने पाठ्यक्रमले मात्र विद्यार्थीहरूलाई दैनिक जीवनमा आवश्यक पर्ने ज्ञान, सिप, आचरण र व्यवहारका सम्पूर्ण सक्षमताहरू प्रदान गर्न नसक्ने भएकाले स्थानीय परिवेश अनुसारको ज्ञान र सिप आर्जन गर्नका लागि स्थानीय विज्ञकै सहभागितामा पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकाले र संवैधानिक तथा नीतिगत रूपमा भएको प्रावधानलाई कार्यान्वयन गर्नु प्रत्येक स्थानीय तहको कर्तव्य भएको हुनाले स्थानीय तहले स्थानीय पाठ्यक्रम तयार गर्नुपर्दछ । स्थानीय पाठ्यक्रमका औचित्यलाई देहायबमोजिमका बुँदाहरूले अझ स्पष्ट पार्दछन् :

क) स्थानीय क्षेत्रको समग्र परिचय र महत्व वर्णन गर्न ।

ख) भौगोलिक, जातीय, लैङ्गिक, भाषिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, धार्मिक तथा प्राकृतिक विविधतालाई सम्बोधन गर्न ।

ग) स्थानीय कला कौशल, संस्कृति, पर्यटकीय क्षेत्र, पेशा, व्यवसाय, प्रविधि, प्राकृतिक सम्पदा तथा संस्कृतिको जानकारी गराई त्यसअनुरूपको सीपको प्रर्दशन र व्यवहार गर्न सक्ने तुल्याउन ।

घ) स्थानीय क्षेत्रमा भएका स्रोत र साधनको अधिकतम परिचालन गर्न ।

ङ) विद्यार्थीहरुमा स्वास्थ्य, सरसफाई, स्थानीय मूल्य मान्यता र सदाचारी बानीको बिकास गर्न ।

च) स्थानीय क्षेत्रमा भएका परम्परागत खेलकुद तथा बाजागाजा, संगीतको प्रवर्धन गर्न ।

छ) स्थानीय क्षेत्रमा हुनसक्ने प्रकोप, विपद् र जोखिम न्यूनीकरणमा सहयोग गर्न ।

ज) स्थानीय क्षेत्रमा भएका सामाजिक संघसंस्था तथा ऐतिहासिक महत्वपूर्ण व्यक्तिहरुको योगदान बुझेर सामाजिक संघसंस्थामा सहभागी हुन ।

४. विषय क्षेत्र छनौट

क) गल्कोट नगरपालिकाको भौगोलिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक परिचय र नगरपालिकाको संरचना तथा नगरपालिकाले प्रदान गर्ने सेवासुविधाहरु

ख) स्थानीय स्तरमा प्रचलित भाषा, चाडपर्व, मेलाजात्रा, धर्म संस्कृति, रीतिरिवाज र भेषभूषा, परम्परागत सामग्रीहरू, विभिन्न स्थानीय परम्परागत बाजाहरु

ग) यस क्षेत्रमा रहेका मठ, मन्दिर, गुम्बा, चर्च र अन्य धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय सम्पदाहरू

घ) स्थानीय वातावरणमा पाइने वनस्पति, जडीबुटी र पशुपंक्षीहरू, प्रदूषण, फोहोरमैला व्यवस्थापन, खनिज

ङ) यस क्षेत्रको सेरोफेरोमा रहेका नदीनाला, ताल, पोखरी, जलस्रोत प्रदूषण तथा जलस्रोतको संरक्षण

च) स्थानीय क्षेत्रमा प्रचलित परम्परागत पेसा, व्यवसाय, उद्योगधन्दा तथा आयआर्जनका क्रियाकलापहरू (पशुपालन, खेतीपाती, जडीबुटी खेती, हस्तकला, होटल व्यवसाय, उद्योग, पर्यटन आदि)

छ) स्थानीय क्षेत्रमा हुन सक्ने भूकम्प, बाढी, पहिरो, आगजनी, चट्याङ, हुरी, बतास र सडक दुर्घटना, रोग तथा महामारीहरु

ज) नगरपालिका भित्रका सामाजिक संघसंस्था तथा समाजसेवी व्यक्तिहरु र सामाजिक मूल्य मान्यता

झ) स्थानीय क्षेत्रमा परम्परागत रुपमा खेलिने खेलहरु, योग व्यायामहरू, सन्तुलित भोजन र सामाजिक विकास ।

५. तहगत सक्षमता

यस गल्कोट नगरपालिका अन्तर्गतका विद्यालयहरुका लागि तयार पारिएको यो स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम सक्षमतामा आधारित भई तयार पारिएको छ । जसमा यो पाठ्यक्रमको लागू पश्चात सहजीकरणका विभिन्न विधि र रणनितीहरुको प्रयोग गर्न सकिन्छ । जसबाट विद्यार्थीहरुको मुल्याङ्कन गर्दा उनीहरुको बुझाई तथा ज्ञानको तह (Knowledge), शिपको तह (Hard Skill) र विद्यार्थीहरुको व्यवहारिक कौशल (Soft Skill/Attitude) लाई समेत मुल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । यो पाठ्यक्रमको अध्ययन पश्चात विद्यार्थीहरु निम्न कुराहरु गर्न सक्षम हुनेछन् ।

कक्षा १-३ को सक्षमता

यस स्थानीय विषयको अध्ययन पश्चात कक्षा १ देखि ३ सम्मका विद्यार्थीहरुले निम्नलिखित सक्षमता हासिल गर्नेछन् :

- आफू बसेको ठाउँ, टोल, वडा र नगरपालिकाको नाम र पहिचान
- स्थानीय जातजाति, भाषा, भेषभूषा, बाजा, धर्म, संस्कृतिको पहिचान र सम्मान
- स्थानीय चाडपर्वमा सहभागीता

- स्थानीय क्षेत्रमा पाइने बोटविरुवा र जीवजन्तुको पहिचान, उपयोग र संरक्षणमा सहभागीता
- स्थानीय क्षेत्रमा भएका जलस्रोतको पहिचान, उपयोग र सरसफाईको सीप
- स्थानीय कृषि तथा व्यापार व्यवसाय, उद्योगको पहिचान
- स्थानीय परिकारहरुको पहिचान
- मान्यजनलाई आदर, सम्मान र सानालाई माया सद्भाव
- प्रकोप तथा दुर्घटना र विपद्को पहिचान र सावधानी
- स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने खेलहरुको अभ्यास र खेल सामग्रीहरुको उचित प्रयोग

कक्षा ४-५ को सक्षमता

यस स्थानीय विषयको अध्ययन पश्चात कक्षा ४ र ५ का विद्यार्थीहरुले निम्नलिखित सक्षमता हासिल गर्नेछन् :

- आफ्नो नगरपालिका र छिमेकी गाउँपालिका/नगरपालिकाको पहिचान
- नगरपालिकाको सामान्य ऐतिहासिक र भौगोलिक परिचय
- स्थानीय जातजातिको भाषा, भेषभूषा, बाजागाजा, संस्कृतिको महत्वबोध र सम्मान
- स्थानीय मेलाजात्रा, चाडपर्वको पहिचान र सहभागीता
- स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरुको पहिचान र संरक्षणमा सहभागीता
- स्थानीय क्षेत्रमा पाइने औषधिजन्य बोटविरुवाको पहिचान, उपयोग र संरक्षणमा सहभागीता
- स्थानीय वन तथा वरपर पाइने चरा लगायत वन्यजन्तुको संरक्षणमा सहभागीता
- नगरपालिका क्षेत्रभित्र भएका पानीका मुहान, सिमसार क्षेत्रको पहिचान, उपयोग, महत्वबोध र संरक्षणमा सहभागीता
- वातावरणीय प्रदुषण, त्यसको असर पहिचान र आफ्नो विद्यालय, घर, टोलमा फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी सीप
- स्थानीय क्षेत्रमा गरिने कृषि, पशुपालन आदि कार्य गर्ने सीप र बजारीकरणमा सहयोग
- स्थानीय जातजातीहरुले पाहुना तथा मान्यजनलाई गर्ने आदर सत्कारको अनुसरण
- स्थानीय परिकारहरुको पहिचान र महत्व
- भूक्षय, बाढी, पहिरो, डुवान, आगलागी, चट्याङ, भूकम्प जस्ता प्रकोप तथा सडक दुर्घटनाबाट सावधानी तथा सुरक्षाका उपायहरुको अवलम्बन
- स्थानीय सामाजिक संघसस्था तथा व्यक्तिको समुदायमा योगदानको परिचय र अनुसरण
- स्थानीय क्षेत्रमा परम्परागत रुपमा खेलिने खेलहरु र सामान्य योगको अभ्यास

कक्षा ६-८ को सक्षमता

यस स्थानीय विषयको अध्ययन पश्चात कक्षा ६ देखि ८ सम्मका विद्यार्थीहरुले निम्नलिखित सक्षमता हासिल गर्नेछन् :

- नगरपालिकाको भौगोलिक, राजनैतिक, जातिगत संरचनाको पहिचान र नगरपालिकाको नक्सा बनाउने सीप
- नगरपालिकाले प्रदान गर्ने सेवा सुविधाहरुको उपभोग
- स्थानीय धार्मिक ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरु (मन्दिर, गुम्बा, बिहार, चर्च, मस्जिद)हरुको पहिचान, महत्व बोध
- स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रहरुको संरक्षण र व्यवस्थापनमा समुदाय र स्थानीय सरकारलाई सहयोग
- स्थानीय जातजातिको भाषा, संस्कृति, भेषभूषाको महत्वबोध, सम्मान र संरक्षण
- स्थानीय मेलाजात्रा दशैं, तिहार, ल्होसार, बुद्ध जयन्ती, क्रिसमस, इद जस्ता चाडपर्वमा सहभागीता, धर्म संस्कृतिको सम्मान र संरक्षण
- स्थानीय सामाजिक तथा धार्मिक सहिष्णुता कायम गर्न सहयोग
- स्थानीय क्षेत्रमा भएका वनहरुको उपयोग, व्यवस्थापन र संरक्षणमा सहभागीता
- स्थानीय वनमा पाइने चरा लगायत वन्यजन्तुको संरक्षणमा सहभागीता र वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणमा सहयोग
- स्थानीय क्षेत्रको जलस्रोत तथा खनीज पदार्थहरुको संरक्षणका सीपहरु र सहभागीता
- वातावरणीय प्रदुषण न्यूनीकरण र फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी सीप
- स्थानीय क्षेत्रमा गरिने कृषि कार्यहरु सम्बन्धी सीप
- स्थानीय उत्पादनको प्रर्वधन र बजारीकरण सम्बन्धी सीप
- पर्यटनसँग सम्बन्धित व्यसायको महत्व बोध, होम स्टे संचालन
- स्थानीय प्रविधिमा आधारित काठ, बाँस, माटोका सामान निर्माण गर्ने सीप तथा परम्परागत प्रविधिमा आधारित सामग्रीको उपयोग
- सामाजिक विकासको सीप
- विद्यालय तथा टोलमा प्रकोप/विपद् व्यवस्थापन, सडक सुरक्षा लगायतका योजना निर्माणमा सहभागीता
- स्थानीय सामाजिक संघसस्था (सहकारी, वित्तीय संस्था, रेडक्रस, स्काउट, बाल क्लव आदि) हरुको महत्वबोध र सामाजिक कार्यहरुमा सहभागीता
- दैनिक जिवनमा योग ध्यान र सन्तुलित भोजनको महत्व बोध गरी अभ्यास

६. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

क्र. सं.	क्षेत्र/विषय वस्तु	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३	कक्षा ४	कक्षा ५	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
१.	**गल्कोट नगरपालिकाको परिचय**	● नगरपालिकाको नाम र आफू बसोबास गर्ने ठाउँको नाम ● आफ्नो टोल वस्तीमा भएका बाटोहरुको नाम	● नगरपालिकाको भौगोलिक स्वरुपरुहरुको नाम ● नगरपालिकाको चार सिमानाको नाम र वडा संख्या	● नगरपालिकाको उचाई, हावापानी र मुख्य सडकहरुको नाम ● नगरपालिकाको चार सिमाना सहित वडाहरुको नाम, संख्या, केन्द्र र सिमाना	● नगरपालिकाको सामान्य नक्सा, ऐतिहासिक र राजनैतिक पृष्ठभूमी तथा छिमेकी नगरपालिकाहरुको नाम ● नगरपालिका क्षेत्रभित्रका दुदिलाभाटी र नरेठाँटी नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी र परिचय	● नगरपालिका क्षेत्रको भ-बनोट र भू-उपयोग ● नगरपालिकाको मल्म र काँडेबाँस नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी र परिचय	● नगरपालिकाको नक्सा, चार सिमाना तथा वडाहरुको वर्गीकरण, जनसंख्या, जातजाति, मुख्य वस्तीहरु र सेवा सुविधाको अवस्था ● नगरपालिकाको हटिया, हरिचौर, पाण्डवखानी र रिघा नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी र परिचय	● नगरपालिकाको संरचना ● वडाको संरचना परिचय र वडा कार्यालयका कार्यहरु	● नगरपालिकाको सेवा सुविधाहरु ● स्थानीय तहमा कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायपालिका सम्बन्धी परिचय

२.	**स्थानीय जातजाति, भाषा, भेषभूषा, चाडपर्व, मेलाजात्रा र असल संस्कार**	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जाताजातिहरुको नाम (क्षेत्री, मगर, दलित, ब्राम्हण, गुरुङ, थकाली, वि.क., परियार, नेपाली, सुनार, ठकुरी, दर्जी, मिया आदि ● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरुको नाम (नयाँ वर्ष, असार १५, साउने सक्रान्ती (लुतो फाल्ने) जनै पूर्णिमा, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, नाग पञ्चमी, तीज दशैं तिहार, माघे संक्रान्ती, फागु पूर्णिमा, ल्होसार, इद)	● स्थानीय जातजातिले बोल्ने भाषा (नेपाली, मगर, गुरुङ) र लगाउने भेषभूषा (दौरा सुरुवाल गुन्युचोली मझेत्रो, अस्कोट, घलेक, धागुरा, टोपी, सर्ट, पाइन्ट, कुर्ता, साडी, ढाकाटोपी, खागी भाङ्ग्रा, खाष्टो, फुली, मुन्द्री, तीलहरी, ढुंग्री, वाला, शोभाकी, नौगेडी, माडौरी रैंया, हम्मेत, गारा, आदि) ● स्थानीय क्षेत्रमा	● स्थानीय जातजातिले बोल्ने भाषा (नेपाली, मगर, थकाली, मुस्लिम, तामाङ्ग लगायत) र लगाउने भेषभूषाको महत्व (दौरा सुरुवाल गुन्युचोली पटुकी, टेकी, कछाड, लुङ्गी, चोली, मझेत्रो, अस्कोट, घलेक, धागुरा, टोपी, सर्ट पाइन्ट, कुर्ता, साडी, ढाँकाटोपी, खागी भाङ्ग्रा, खाष्टो, फुली, मुन्द्री, तीलरी, ढुंग्री, वाला, शोभाकी, नौगेडी, माडौरी रैंया, हम्मेत, गारा, टुकी, बुलाकी, रिङ्ग, माखरी, ढुङ्ग्री, जन्तर, वाला,	● स्थानीय जातजातिले पाहुना तथा मान्यजनलाई गर्ने आदर सत्कार (ठूलालाई आदर, सानालाई माया प्रेम, अतिथि सत्कार, सहयोग, सम्मान, सहकार्य सहष्णुता, मरे परेको ठाउँमा भेट्ने चलन, सामुहिक अर्मपर्म, अप्ठ्यारोमा चन्दा, ढोग, नमस्कार, अनाथलाई सहयोग, दशैंमा ठूलाबडाबाट टिका, आशिर्वाद ग्रहण, तिहारमा दिदीबहिनीबाट टिका ग्रहण) ● स्थानीय मेला, जात्रा, चाडपर्वमा बजाईने बाजाहरुको परिचय र अभ्यास (पञ्चेबाजा, बाँसुरी, ढ्याङ्ग्रो,	● स्थानीय थकाली र मुस्लिम जाति भाषा, भेषभूषा तथा जन्म, विवाह, मृत्यु लगायतका संस्कार) (जन्म, विवाह, मृत्यु, कुल पूजा, वाली पूजा, झाँक्री पूजा, देवाली पूजा, रम्जान, वकर इद आदि) ● असारे नाच गीत, रत्यौली, तथा स्थानीय बाजा (पञ्चेबाजा, बाँसुरी, ढ्याङ्ग्रो, मादल, डम्फु, ढोलक, मुजुरा, खैंजडी, सारङ्गी, नेवारी ढोलक, नौमती बाजा, नौतली	● स्थानीय ब्राम्हण, क्षेत्री, जाति -भाषा, भेषभूषा (गुन्युचोली पटुकी, साडी, टोपी, दनैसा सुरुवाल लगायत), जन्म, विवाह, मृत्यु लगायतका संस्कार न्वारन, ब्रतबन्ध, छेवर, विवाह, चौरासी, मर्दा जुठो बर्नो, नुन बार्ने, कुल पूजा, देवाली पूजा लगायत) ● स्थानीय शिवरात्री मेला, श्रीपञ्चमी, बैशाख पूर्णिमा, माघेसंक्रान्ती क्रिसमस, इद, गाई जात्रा,	● स्थानीय परियार, विश्वकर्मा, सुनार, नेपाली लगायतका जातजातिको (भाषा, भेषभूषा (दौरा कुर्ता, साडी, जन्म, विवाह, मृत्यु लगायत का संस्कार (छैठी, न्वारन, व्रतबन्ध, छेवर, विवाह, मृत्यु, चौरासी पूजा, कुल पूजा, बाली पूजा, विश्वकर्मा पूजा आदि ● स्थानीय मेलाजात्रा, चाडपर्वको संरक्षण र	● स्थानीय जातजाति, असल संस्कार, भाषा तथा भेषभूषा संरक्षण र सर्म्बधनमा स्थानीय सरकारको भूमिका ● इद पर्व, क्रिसमस, माघे जात्रा, फागु जात्रा, बुद्ध पूर्णिमा जात्रा, लगायतका स्थानीय मेलाजात्राहरु र तिनीहरुको संरक्षण तथा प्रवर्धनमा स्थानीय समुदाय र स्थानीय सरकारको भूमिका

			मनाइने चाडपर्वहरु (शिवरात्री मेला, श्रीपञ्चमी, बैशाख पूर्णिमा, माघेसंक्रान्ती, यानीमाया, सुनिमाया, गाई जात्रा, लाखे नाच, घोडा जात्रा, जोगी जात्रा बाघ जात्रा, माघे संक्रान्ति, इद लगायत	सिरवन्दी, मंगलशुत्र, पोते) ● स्थानीय मेला, जात्रा, चाडपर्वमा बजाईने बाजाहरु (पञ्चेबाजा, बाँसुरी, ढ्याङ्ग्रो, मादल, डम्फु, ढोलक, मुजुरा, खैंजडी, सारङ्गी, नेवारी ढोलक, नौमती बाजा, नौतली झ्याली, पातबाजा आदि)	मादल, डम्फु, ढोलक, मुजुरा, खैंजडी, सारङ्गी, नेवारी ढोलक, नौमती बाजा, नौतली झ्याली, पातबाजा आदि)	झ्याली, पातबाजा आदि) बजाउने अभ्यास र संरक्षण	लाखे नाच, घोडा जात्रा, जोगी जात्रा बाघ जात्रा, लगायतका मेलाजात्रा चाडपर्वको महत्व, संरक्षण र सहभागिता	प्रवर्धनमा सहभागि ता तथा विद्यार्थीको भूमिका	
३.	**स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल**	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको नाम (कालिका मन्दिर जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको नाम र कुनै दुइओटाको छोटो परिचय (कालिका मन्दिर जस्पुर	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको सूची, कुनै तीनओटाको परिचय र महत्व (कालिका	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको कुनै चार ओटाको परिचय र महत्व (कालिका मन्दिर जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे,	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरु मध्ये पाँच ओटाको महत्व र संरक्षण (कालिका मन्दिर जस्पुर	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरु मध्ये छ ओटाको महत्व र संरक्षण (कालिका मन्दिर जस्पुर	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको महत्व, संरक्षण र प्रवर्धनमा स्थानीय	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुमा संचालन हुने क्रियाकलापहरु र यी सम्पदाहरुले समाज र

		घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध	माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध	मन्दिर जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट	कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय,	माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर,	माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर,	समुदायको भूमिका ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुमा सचांलन गर्न सकिने सम्भावित पर्यटकीय गतिविधीहरुः क्यानोयिङ्ग र पर्यटकीय स्थलको संरक्षण तथा प्रर्वधनमा विद्यार्थीको भूमिका	राष्ट्रमा पुऱ्याएको योगदान र प्रवर्धन ● नगरपालिका भित्रका प्राकृतिक पर्यटकीय स्थलहरुमा संचालन गर्न सकिने सम्भावित पर्यटकीय गतिविधिः होम स्टे, पर्यापर्यटन लगायत र प्रर्वधनमा स्थानीय समुदाय र नगरपालिकाको भूमिका

		भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, बुद्ध बिहार लगायत ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको नाम (मौदी खोलाको मूहान, बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले,	भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मी नारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, बुद्ध	दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, बुद्ध बिहार लगायत) ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको नाम र कुनै	लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, बुद्ध बिहार, मस्जिद लगायत) ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको नाम र कुनै चार ओटाको परिचय र महत्व (बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला	शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको	शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता, बुद्ध बिहार, मस्जिद लगायत		

		सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, मादल, उचका, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी,	बिहार लगायत) ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको नाम र कुनै दुईओटाको छोटो परिचय (मौदी खोलाको मूहान, बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला	तीन ओटाको परिचय र महत्व (बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे,उचका, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर	होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, उचका, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, ढ्रिचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिघा टापु, झारसादी झरना लगायत)	नाम र कुनै पाँच ओटाको परिचय र महत्व (बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, उचका,	● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको संरक्षण र प्रवर्धन		

		ढ्छिचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिधा टापु, झारसादी झरना लगायत	होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, उचका आदि	गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, ढ्छिचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिघा टापु, झारसादी झरना लगायत)		थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, ढ्छिचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिघा टापु आदि			
४.	**स्थानीय प्राकृतिक स्रोत र वातावरण संरक्षण**	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने बोटविरुवाको नाम (सिर्यु, चाँप, ओखर, सल्ला, उत्तिस, लालिगुराँस, पैयु, रायटिमुर, गोब्रेसल्ला, लुईठे, तेजपात, अलैंची, मौवा, चिलाउने, तिजु, टुनी, ओखर, सिर्म, खर्सु, लोठ सल्ला, चन्दन, ओखर, कटुस, बाँस,	● स्थानीय ठाउँमा पाइने बोटविरुवाहरु को नाम (सिर्यु, चाँप, ओखर, सल्ला, उत्तिस, लालिगुराँस, पैयु, रायटिमुर, गोब्रेसल्ला, लुईठे, तेजपात, अलैंची, मौवा, चिलाउने,	● बोटविरुवाको महत्व तथा उपयोग ● स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तु र चराहरुको सूची (भालु, चितुवा, मृग, दुम्सी, घोरल, टेंडुवा, स्याल, वनबिरालो, फ्याउरो, खुद, थार, टेडुबाँदर, ढुकुर, बदेंल, धार, खरायो, लोखर्के, डाँफे,	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने औषधिजन्य वनस्पतिहरुको नाम (आकाश वेली, सुगन्धबाठ, रक्तमूल, विष, विषमा पाखनवेत, चिमाली, टोप्रे झार, कुरकुरे, तुलसी, कुरिला, अैजेद, कालिकाफल सिलटिमुर, सिन्काउली, लसुन, असुरो, अभीजाले, टोप्रे झार, चरिम्लो, भोकिम्लो, चौतारी, अैसेलु,	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने औषधिजन्य वनस्पतिहरुको उपयोग (आकाश वेली, सुगन्धबाठ, रक्तमूल, विष, विषमा पखाँनवेत, चिमाली, टोप्रे झार, कुरकुरे, तुलसी, कुरिला, अैजेद, कालिकाफल सिलटिमुर, सिन्काउली,	● स्थानीय वनहरुका प्रकार र व्यवस्थापन ● वन्यजन्तुको संरक्षणमा विद्यार्थी र स्थानीयको भूमिका ● स्थानीय क्षेत्रमा फोहोरमैलाले प्राकृतिक स्रोत र स्वास्थ्यमा पार्ने असर र रोकथामका उपायहरु	● सामुदायिक वन र संरक्षण ● स्थानीय क्षेत्रमा फोहोरमैलाको व्यवस्थापन (3R+) ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने खनीज पदार्थको परिचय - तामा, फलाम, सिसा, स्लेट,	● वन र वन्यजन्तुको संरक्षण र व्यवस्थापनमा कानुनी व्यवस्था तथा स्थानीय समुदाय र नगरपालिकाको भूमिका ● स्थानीय जलस्रोत संरक्षण, फोहोर र प्रदुषण नियन्त्रणमा हाम्रो भूमिका ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने खनीज

		वाफ्ह, सिमो, परानचाल्नो, रैंच, खस्रु, गुराँस, सिमल, टुनी, लौंठ सल्ला, मुङ सल्ला, खस्यूँ, गेंठी, साले) ● स्थानीय स्तरमा पालिने घरपालुवा जनावरहरू (सुंगुर, परेवा, हाँस, टर्की, बंगुर, बाखा, भेंडा, गाई, भैंसी, माछा, कुखुरा) र वन्यजन्तुहरू को नाम (बाघ, भालु, चितुवा, मृग, दुम्सी, घोरल, टेंडुवा, स्याल, वनबिरालो, फ्याउरो, खुद, थार, टेडुबाँदर, रातो...., पाण्डा, ढुकुर, बदेंल, धार, खरायो, लोखर्के,	तिजु, टुनी, ओखर, सिर्म, खर्सु, लोठ सल्ला, चन्दन, ओखर, कटुस, बाँस, वाफ्ह, सिमो, परानचाल्नो, रैंच, खस्रु, गुराँस, सिमल, टुनी, लौंठ सल्ला, मुङ सल्ला, खस्यूँ, गेंठी, साले) र वर्गीकरण ● स्थानीयस्तर मा पालिने घरपालुवा जनावरहरूक ो परिचय (सुंगुर, परेवा, हाँस, तर्की, बंगुर, बाखा, भेंडा, गाई, भैंसी, माछा, कुखुरा)	मुनाल, बाँदर, कालिज, काग, ढुकुर, सारी, भँगेरा, गौथली, गिद्ध, कोइली, हलेसो, काडेभ्याकुर, जुरेली) र परिचय ● स्थानीय क्षेत्रको पानीको स्रोतको परिचय मौदी खोला, माम्रेखोला, काउले खोला, गौदी खोला, चुक्ती खोला, साङ्ग खोला, ठूलो खोला, बागमारे (मुना) खोला, नकटे खोला, छहरेखोला, गौदीखोला, चमुवा खोला, घट्टे खोला, दह खोला मूलपानी पोखरी, गोइधारा, दरम खोला, अंधेरी	डेम्मर, ऐजुरु, पाच औले, विखमा, अमला, सलुवा, चिराइतो, कालो काफल, हलहले, बोफ्हा, सतुवा, पाऔले, पाखनवेद, टिमुर, हर्रो वर्रो गुर्जे गानो, सिलटिमुर, जटामसी, भुतकेस, कचुर) ● स्थानीय वनमा पाइने जनावरको परिचय (भालु, चितुवा, मृग, दुम्सी, घोरल, टेंडुवा, स्याल, वनबिरालो, फ्याउरो, खुद, थार, ढेडुबाँदर, ढुकुर, बदेंल, धार, खरायो, लोखर्के, डाँफे, मुनाल, बाँदर, कालिज, काग, ढुकुर, सारी, भँगेरा, गौथली, गिद्ध, कोइली, हलेसो,काडेभ्याकुर, जुरेली)	लसुन, असुरो, अभीजाले, टोप्रे फ्हार, चरिम्लो, भोकिम्लो, चौतारी, अैसेलु, डेम्मर, ऐजुरु, पाँच औले, विखमा, अमला, सलुवा, चिराइतो, कालो काफल, हलहले, बोफ्हा, सतुवा, पाऔले, पाखनवेद, टिमुर, हर्रो, वर्रो, गुर्जे गानो, सिलटिमुर, जटामसी, भुतकेस, कचुर) ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने चरा र अन्य साना प्राणीहरुको परिचय डाँफे, मुनाल, बाँदर, कालिज, काग, ढुकुर, सारी, भँगेरा, गौथली, गिद्ध, कोइली, हलेसो,		ढुङ्गा, चुनढुंङ्गा, सेतोमाटो, पहेंलो माटो)	पदार्थको महत्व र उपयोग

		डाँफे, मुनाल, बाँदर, कालिज, काग, ढुकुर, सारी, भँगेरा, गौथली, गिद्ध, कोइली, हलेसो, काडेभ्याकुर, जुरेली) ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका पानीका स्रोतहरुको नाम (मौदी खोला, माम्रेखोला, काउले खोला, गौदी खोला, चुक्ती खोला, साङ्ग खोला, ठूल खोला, बागमारे (मुना) खोला, नकटे खोला, छहरेखोला, गौदीखोला, चमुवा खोला, घट्टे खोला, दह खोला मूलपानी पचुवा खोला, डलुवा खोला, खहरे खोला लगायत	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका पानीका स्रोतहरुको नाम (मौदी खोला, माम्रेखोला, काउले खोला, गौदी खोला, चुक्ती खोला, साङ्ग खोला, ठूल खोला, बागमारे (मुना) खोला, नकटे खोला, छहरेखोला, गौदीखोला, दह खोला मूलपानी, गोइधारा, दरम खोला, अंधेरी खोला, साँधी खोला, पचुवा खोला, डलुवा खोला, पहिरे खोला र उपयोग	खोला, साँधी खोला, पचुवा खोला, डलुवा खोला, खहरे खोला, रुस्दी खोला, पहिरे खोला र महत्व	● जलस्रोतको अवस्था र प्रदुषण: कारण र असरहरु	काडेभ्याकुर, जुरेली) ● फोहोरमैलाको वर्गीकरण			

५.	**स्थानीय पेशा, व्यवसाय, प्रविधि र उद्यम**	● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने अन्नबाली , फलफूल बाली, तरकारी बालीको नाम (केराऊ, सुन्तला, स्याउ, अम्बा, केरा किवी, गुथली, तीजु, चीउरी, काँक्रो, फर्सी, पलस, आरु, उवा, सर्स्यू, भट्ट सिमी, भांगा, तोरी, भटमास, वोडि, सिमी, सिलाम, उवा, धान, मकै, गहुँ, कोदो, जौ, उवा, तोरी, फापर, आलु, किवी, अलैंची, सुन्तला, लसुन, प्याज, च्याउ लगायत) ● स्थानीय क्षेत्रमा कृषि कार्यमा उपयोग हुने	● स्थानीय कृषि उत्पादन-अन्नबाली, फलफूल, तरकारी खेतीको परिचय (केराऊ, सुन्तला, स्याउ, अम्बा, केरो किवी, गुथली, तीजु, चीउरी, काँक्रो, फर्सी, पलस, आरु, उवा,सर्स्यू, भट्ट सिमी, भांगा, तोरी, भटमास, वोडि, सिमी, सिलाम, उवा, धान, मकै, गहुँ, कोदो, जौ, उवा, तोरी, फापर, आलु, किवी, अलैंची, सुन्तला, लसुन, प्याज, च्याउ	● स्थानीय कृषि उत्पादन र पशुपालनको महत्व र फाइदा ● स्थानीय परम्परागत सामग्रीहरुको परिचय र उपयोग - नाम्लो, मान्द्रो, गुन्द्री, सुकुल, आरन बञ्चरो, डालो, मिनी टेक्टर, घन, दराती, गैती, लेड्को खोक, ख्याउरा, दाम्लो आदि	● तरकारी खेती - काउली, बन्दा, साग, आलु र मुला)को जानकारी ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका उद्योग व्यवसायहरुको सूची र परिचय (नेपाली कागज, गुन्द्रुक, इंटा भट्टा, आरन, दरमखोला लघुजलविद्युत, परियोजना, कुटानी पिसानी मिल, पानी घट्ट, डेरी, राईस मिल, मादल बनाउने, हतियार, भाँडाकुँडा, पानी मिल, कृषि औजार, बाख्रापालन, सिलाई बुनाई, पाउरोटी उद्योग, काष्ठ उद्योग, ग्रील उद्योग, मसला उद्योग, होम स्टे आदि	● अन्नखेती -धान, सिमी, बोडी, गहुँ, कोदो, फापर र मकै खेती)को जानकारी ● स्थानीय उद्योग व्यवसायहरुको परिचय (होटल, लज, कपडा/गलैंचा बुन्ने, अगरबत्ती, मैनबत्ती, सिस्नुको पाउडरु, अल्लोको धागो, पानी घट्ट, डेरी, राईस मिल, मादल, हतियार, भाँडाकुँडा, पानी मिल, कृषि औजार, बाख्रापालन, सिलाई बुनाई, केक पाउरोटी, काष्ठ उद्योग, ग्रील उद्योग, लघुजलविद्युत,	● पशुपालन (बाख्रापालन, कुखुरा, हाँस पालन, माछा र बंगुर पालन) को जानकारी ● स्थानीय पहिलो उद्योग वा व्यवसायको परिचय र त्यसको समाजमा योगदान ● पर्यटन व्यसाय परिचयः क्यानोइङ्ग, कृषि, धार्मिक, प्राकृतिक ऐतिहासिक)	● मौरीपालन, च्याउखेती, फलफूल खेती, जडीबुटी (चिमाली, टोप्रे झार, कुरकुरे, तुलसी, कुरिलो, अैजेद, कालि काफल सिल टिमुर, सिन्काउली, लसुन, असुरो, अभीजाले, टोप्रे झार, चरिम्लो, भोकिम्लो, चौतारी, अैसेलु, डेम्मर, ऐजुरु, पाँच औले, विखमा, अमला, सलुवा, चिराइतो, कालो काफल, हलहले, बोझा,	● स्थानीय कृषि उत्पादनको उपयोग गर्ने तरिका, बजारीकरण, कृषि क्षेत्रमा चुनौति र कृषि प्रर्वधनान स्थानीय सरकारको भूमिका ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिमा आधारित माटो (मूर्तिकला) र बाँसका सामग्री निर्माण ● होम स्टे संचालन

		परम्परागत सामग्रीहरुको नाम (हलो, जुवा, नारा, कोदालो, हँसिया, बाउसो, डोको, नाम्लो, मान्द्रो, गुन्द्री, सुकुल, आरन बञ्चरो, डालो, मिनी टेक्टर, घन, दराती, गैती, लेड्को खोक, ख्याउरा, दाम्लो तान आदि)	विभिन्न जडीबुटीः अमला, हर्रो, वर्रो, चिराइतो आदि) ● स्थानीय क्षेत्रमा कृषि र पशुपालन कार्यमा उपयोग हुने परम्परागत सामग्रीहरुको परिचय (हलो, जुवा, नारा, कोदालो, हँसिया, बाउसो, डोको, नाम्लो, मान्द्रो, गुन्द्री, सुकुल, आरन बञ्चरो, घन, गैती, लेड्को आदि			मसला उद्योग आदि		सतुवा, पाखनवेद, टिमुर, हर्रो वर्रो गुर्जे गानो, जटामसी, भुतकेस, कचुर लगायत) खेतीको जानकारी र सम्भावना ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिमा आधारित काठका सामग्री निर्माण ● पर्यटन व्यवसाय परिचय, सम्भावना र आर्थिक बिकास	

६.	**सडक सुरक्षा र प्रकोप न्यूनीकरण**	● स्थानीय क्षेत्रमा हुनसक्ने प्रकोप विप्दको नाम	● प्राकृतिक प्रकोप र मानवीय कारणले आउनसक्ने विपत्तीहरु (हावाहुरी, आगलागी, सडक दुर्घटना)	● स्थानीय क्षेत्रमा सडक दुर्घटना (कारण, असर र बच्ने उपायहरु)	● स्थानीय क्षेत्रमा बाढी, पहिरो, हावाहुरी, आगलागीको असर र न्यूनीकरण	● सडक सुरक्षा, ट्राफिक संकेत र चिन्हहरु	● सडक सुरक्षाका लागि ट्राफिक चिन्हहरुको उपयोग र महत्व	● स्थानीय क्षेत्रमा हुन सक्ने महामारी र विभिन्न विपद्हरू न्यूनीकरण	● स्थानीय क्षेत्रमा महामारी, प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापनको योजना निर्माण र कार्यान्वयन
७.	**सकरात्मक व्यवहार र सामाजिक विकास**	● साथी, गुरुहरू, परिवारका सदस्यहरू लाई सम्मान गर्न र आदरार्थी शब्दहरु प्रयोग ● छिमेकी बालबालिकासँग घुलमिल हुन र आदर सत्कार	● साथी, गुरुहरू, परिवारका सदस्यहरू र छरछिमेकी सँग आदर, सत्कार ● साथीहरुबिच सहयोग र मेलमिलाप	● परिवारिक मेलमिलाप र आत्म अनुसासन ● बालमैत्री कक्षाबारे बुझ्न र डर रहित सिकाइका आधारभूत कुराहरु	● असल सोच र असल चरित्र निर्माण गर्ने बानीको बिकास सम्बन्धी वर्णन (अनाथलाई सहयोग, मरे परेको ठाउँमा भेट्ने चलन, पाहुना सत्कार, सामुहिक अर्मपर्म, अप्ठ्यारोमा चन्दा, ● सकरात्मक अनुसासन पद्धति अनुसरण गर्नका लागि अपनाउनुपर्ने बानी व्यहोरा	● सामाजिक कुरितीहरु (बाल विवाह, बहुविवाह, लगायत ● सकरात्मक अनुसासन पद्धति अनुसरण (छुवा छुतको अन्त्य/ परम्परालाई समय सापेक्ष परिवर्तन गर्दै अनुकरण, विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप	● बाल अधिकार परिचय र बालबालिका को कर्तव्य सम्बन्धी जानकारी ● मीत तथा सैना लगाउने, चौपारी बनाउन, उपरोक्त किसिमका कार्यक्रममा आपसी सहयोगको भावना रहेका, विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप	● शारिरीक अपांगता, समाजिक तथा लैङ्गिक विभेदको परिचय र विभेदको न्यूनीकरणका उपायहरु ● विविध जनजाति र आपसी सद्भाव र मेलमिलाप, सकारात्मक व्यवहार तथा सामुदायिक सहिष्णुताको अवस्था, चाडपर्वमा सरसहयोग	● सामाजिक, लैङ्गिक विभेद, कुरीति, कुलत विरुद्ध गाउँपालिकाको कानूनी प्रावधान र हाम्रो भूमिका सम्बन्धी वर्णन ● परिवार र समाज प्रतिको जिम्मेवारी र कर्तव्यबोध सम्बन्धी परिचय (अनाथलाई सहयोग, विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप)

८.	**स्थानीय सेवामुलक संघसंस्था र समाजसेवी व्यक्ति**	● नगरपालिका भित्र भएका सेवामुलक संस्था, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, प्रहरी चौकी, सहकारी, बैंक, हुलाक कार्यालय, कृषि तथा पशु विकास सहकारी रिघा बचत तथा ऋण सहकारी, जनविश्वास सहकारी, पञ्चौली कृषि सहकारी, रिघा खेलकुद विकास समिति, न्यू स्पोर्ट क्लब, बाल क्लब, घुम्टे साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक संरक्षण मञ्च महिला जागरण केन्द्र, सप्तरंगी र घुम्टे बचत तथा ऋण	● नगरपालिका भित्र भएका विभिन्न सेवामुलक संघसस्था हरुको परिचय (स्थानीय नगरपालिका र वडा कार्यालयहरु, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, प्रहरी चौकी, बाल क्लव, कृषि सहकारीहरु, बाल क्लब, घुम्टे साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक संरक्षण मञ्च महिला जागरण केन्द्र, सप्तरंगी र घुम्टे बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, क्लब,	● स्थानीय सेवामुलक संघसंस्थाहरुको परिचय प्रहरी चौकी, बाल क्लव, कृषि तथा पशु विकास सहकारी रिघा बचत तथा ऋण सहकारी, जनविश्वास सहकारी, पञ्चौली कृषि सहकारी, रिघा खेलकुद विकास समिति, न्यू स्पोर्ट क्लब, बाल क्लब, घुम्टे साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक संरक्षण मञ्च महिला जागरण केन्द्र, सप्तरंगी र घुम्टे बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, क्लब, आमा समूह, प्राथमिक स्वास्थ केन्द्र आदि	● स्थानीय समाजसेवी को परिचय र योगदान -भैरव परियार, कुलराज गौतम, मोहन चन्द राजन, रत्न ब. मल्ल, स्व. भू शसिधर, स्व. दल ब. थापा)	● स्थानीय समाजसेवी को परिचय र योगदान -स्व. अम्मर ब थापा, जयलाल गौतम, सिंह ब. खत्री, रुद्र ब. थापा, धुम ब. थापा, थम्मन ब. मल्ल, जित ब. थापा, नर ब. गुरुङ, टिका ब. थापा, नरबहादर पुन, 'नीरज', संविधान सभा सदस्य) लगायत नगरपालिकाका पहिलो जननिर्वाचित जनप्रतिनिधि- मेयर, उपमेयर लगायत)	● विद्यालयमा बाल क्लव र रेडक्रसको परिचय, कार्यहरु र सहभागिता	● सहकारी परिचय र समाजमा योगदान, (रिघा बचत तथा ऋण सहकारी, जनविश्वास सहकारी, पञ्चौली कृषि सहकारी, सप्तरंगी र घुम्टे बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लगायत)	● स्थानीय सामाजिक संघसंस्थाहरुमा हाम्रो सहभागिता (सहकारी, स्थानीय क्लव, विभिन्न विकास निर्माण सम्बन्धीका समूहहरु र योगदान

		सहकारी संस्था, बालविकास केन्द्र, पशुसेवा केन्द्र, कृषि सेवा केन्द्र, बाल क्लब, क्लब, आमा समूह, प्राथमिक स्वास्थ केन्द्र, खेलाडी, कलाकार, बुद्ध योग ध्यान केन्द्र आदि)	आमा समूह, प्राथमिक स्वास्थ केन्द्र, बैङ्क, खेलाडी, कलाकार, टोल विकास समिति, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, बुद्ध योग ध्यान केन्द आदि)						
९.	**स्थानीय खेलकुद र भोजन**	● स्थानीय स्तरमा प्रचलित खेलहरुको नाम र अभ्यास (तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, थोनसार, राज्य, धनुषवाँण, पिङ, चमचा, ब्याडमिन्टन, कवड्डी, चङ्गी, गट्टाखेल, क्रिकेट, घैटो फोर, म्युजिकल	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको परिचय र अभ्यास (कुनै २ वटा) (तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, थोनसार, राज्य, धनुषवाँण, पिङ, चमचा, ब्याडमिन्टन, कवड्डी,	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको परिचय, महत्व र अभ्यास (कुनै ३ वटा) (तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, थोनसार, राज्य, धनुषवाँण, पिङ, चमचा, ब्याडमिन्टन, कवड्डी, चङ्गी, गट्टाखेल, क्रिकेट, घैटो	● योग ध्यानको प्रारम्भिक अभ्यास ● परम्परागत गुन्द्रुक, ढिँडो, भाडोको अचार, मकैको च्याँख्ला बनाउने तरिका	● योग ध्यानको परिचय र विभिन्न प्रकारका योग र ध्यानको अभ्यास ● स्थानीय बटुक, रोट, आँटो, रोटी, कोदोको पिठो, पुवा, कुराउनी, खीर बनाउने तरिका	● स्थानीय खेल, योग व्यायामको महत्व ● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादित सन्तुलित भोजनको परिचय	● विभिन्न प्रकारका योग प्रणायाम र ध्यानको अभ्यास ● पत्रु खाना (junk food) का असरहरु र पत्रु खानामा कमी ल्याउने उपायहरु	● खेलकुद, योग ध्यानको दैनिक जीवनमा प्रयोग र यसबाट स्वास्थ्यमा पर्ने सकरात्मक प्रभाव ● स्थानीय स्तरमा उत्पादित प्राकृतिक तथा रेसादार, बेक्रायुक्त खानाका फाईदाहरु

		चेयर, गुच्चा, भलिबल डण्डीवियो, फुटबल, बास्केट बल) ● स्थानीय क्षेत्रमा खाईने खानाहरुका परिकारहरुको नाम (भाङोको अचार, मकैको आटो, च्याँख्ला), ढकायोको साग, मकै भट्टा, खट्टे, तामा, टुसा, तरुल पिडालु, रुपासाग, पटेना, जलुका, खोले साग, गिठा, सिस्नु, खिचडी, हलहले, बाँकोको गुन्द्रुक, च्याउ, न्यूरो, तरकारी, माछा, मासु आदि	चङ्गी, गट्टाखेल, क्रिकेट, घैटो फोर, म्युजिकल चेयर, गुच्चा, भलिबल डण्डीवियो, फुटबल, बास्केट बल) ● स्थानीय क्षेत्रमा खाईने खानाहरुका परिकारहरुको नाम (भाङोको अचार, मकैको आटो (च्याँख्ला), , सिस्नु, खिचडी, हलहले, बाँकोको गुन्द्रुक, च्याउ, न्यूरो, दुध, घ्यू, सिस्नो आदि	फोर, म्युजिकल चेयर, गुच्चा, भलिबल डण्डीवियो, फुटबल, बास्केट बल) ● स्थानीय परिकारहरुको महत्व					

७. विषयवस्तुको विस्तृतीकरण

क्षेत्र १: गल्कोट नगरपालिकाको परिचय

कक्षा	विशिष्ट उद्देश्य/सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शैक्षिक सामग्री	सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	• नगरपालिकाको नाम र आफू बसोबास गर्ने ठाउँको नाम बताउन • आफ्नो टोल वस्तीमा भएका बाटोहरु चिन्न र नाम बताउन	• आफू बस्ने ठाउँ, नगरपालिकाको नाम, वडा तथा विद्यालयको नाम र ठेगाना • आफ्नो घर र विद्यालय नजिकको बाटोको नाम र नजिकको जोडिने ठाउँको नाम	• विद्यालय भएको क्षेत्रको नक्सा वा फोटो • नगरपालिकाको वडाहरु देखिने नक्सा • स्थानीय बाटोहरुको चित्र नक्सा • विद्यालय नजिकको टोलको फोटो • श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	• नगरपालिकाको चित्र वा नक्सा प्रदर्शन गरी नाम र वडा सङ्ख्या भन्न लगाउने । • विद्यार्थीहरूलाई नगरपालिकाको नाम र वडासंख्या बताइदिने । • विद्यार्थीहरूलाई आफ्नो विद्यालय भएको ठाउँको नाम र ठेगाना बताइदिने र भन्न सिकाउने । • विद्यार्थीहरुलाई आफू बस्ने वा आफ्नो घर भएको ठाउँ, टोलको नाम पालैपालो सोध्ने । जस्तैः हरिचौर, पाठ डबखानी, घुम्टे पहाड, दरम खोला, टोकरी, टापु पहाड, मसुरवारी, मल्म, पाण्डवखानी आदि । • विद्यालय नजिकको सडक, गोरेटो बाटोको नाम, अवस्था, देखाई बाटोहरु चिनाईदिने । जस्तैः सडक, गोरेटो, विद्यालयबाट उक्त बाटो हुँदै पुगिने अर्को टोलको नाम आदि ।	• विद्यालयको नाम, ठेगाना र नजिकको बाटोको नाम सोध्ने । • आफ्नो घर भएको नगरपालिका र वडाको नाम सोध्ने । • विभिन्न समयमा नगरपालिका नाम, तथा आफू बस्ने वडा भने नभनेको यकिन गरी सिकाइ उपलब्धिको मापन गर्ने । • चित्र वा भिडियो देखाइ बाटो छ छैन् पत्ता लगाउन लगाउने ।	२०

२	● नगरपालिकाको भौगोलिक स्वरुपरुहरु चिनेर नाम बताउन ● नगरपालिकाको चार सिमानाको नाम र वडा संख्या बताउन	● नगरपालिका क्षेत्रको भौगोलिक स्वरुप सम्बन्धी जानकारी - अग्लो, होचो, उचाई, टार, भिर, डाँडो, खेत, समथर आदि । (५७.५८ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफलमा फैलिएको, १३५० मि. ३३०० मि. उचाई र समशितोष्ण हावापानी, हालको जनसंख्या, घरधुरी, र ३४९३) ● नगरपालिकाको वरिपरकि चार सिमानाका ठाउँहरुको नाम र नगरपालिका भित्रका वडा संख्याहरु र केन्द्रहरु	● नगरपालिकाको नक्सा ● नगरपालिकाको भौगोलिक परिचय सम्बन्धी लेख, रचना ● मैदान, समथर, खोँच बुझाउने भिडीयो, दृष्य सामग्री	● विद्यालय रहेको ठाउँ र त्यहाँबाट देखिने वरिपरीको क्षेत्र देखाइ उक्त ठाउँ सम्म, भिरालो, गहिरो खेत, जंगल कस्तो छ प्रश्नोत्तर गर्दै स्पष्ट पारिदिने । ● नगरपालिका क्षेत्रको उचाई, हावापानीबारे बताईदिने । जस्तैः यो नगरपालिकाको क्षेत्र करीव १३५० मीटरको उचाईदेखि ३३०० मीटरको उचाईसम्म फैलिएको छ । ● नगरपालिकाको चित्र देखाई त्यसका वडा संख्याहरु, नगरपालिकाको केन्द्र र नगरपालिकाको चार सिमानाका ठाउँहरुको नाम बताईदिने । जस्तैः जम्मा एघार वडा वडामा विभाजन भएको छ । ताराखोला, गा.पा.को सिमाना, बडीगाड सिमाना, ताराखोला ५ वडाको सिमाना, म्याग्दी जिल्लाको सिमाना आदि । ● नगरपालिकाको परिचय सम्बन्धी भिडीयो वा बृत्तचित्र देखाउने वा स्थानीय जानकारसँग अन्तरक्रिया गराउने ।	● आफ्नो विद्यालय भएको वडा नम्बर सोध्ने । ● फोटो देखाइ समथर, भिरालो, हिमाल, खोंच चिन्न लगाउने । ● आफू बसेको ठाउँको वरिपरीको भौगोलिक स्वरुप कस्तो छ सोध्ने । ● घर तथा विद्यालय नजिकको बाटाहरूको नाम र तिनीहरूले कहाँ जोड्छन् सोध्ने । ● बहुबैकलिपक प्रश्नहरु गर्ने । ● फोटो र शब्दको जोडा मिलाउन दिने । ● आफू बसोबास गर्ने वडाको सिमाना अविभावकलाई सोधेर लेख्न लगाउने ।	२०
३	● नगरपालिकाको उचाई, हावापानी र मुख्य सडकहरु चिन्न र नाम बताउन ● नगरपालिकाको चार सिमाना सहित	● नगरपालिकाको समग्र उचाई हावापानी, मौसम, भौगोलिक बनावटको परिचय र स्थानीय मुख्य	● नगरपालिकाको नक्सा ● नगरपालिकाको भौगोलिक परिचय	● नगरपालिकाको समग्र उचाई हावापानी, मौसम, भौगोलिक बनावटको सूची बनाई परिचय सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः ३३०० मि. उचाई र समशितोष्ण हावापानी रहेको आदि । ● स्थानीय मुख्य सडकहरुको नाम बताई स्थानीय क्षेमा हुने विभिन्न सडकका	● आफ्नो विद्यालय र घर भएको भएको वडा नम्बर र वडा केन्द्र पत्ता लगाउन लगाउने ।	२०

	वडाहरुको नाम, संख्या, केन्द्र र सिमाना बताउन	सडकहरुको नाम र परिचय ● नगरपालिकाको चार सिमानाका ठाउँहरुको नाम र नगरपालिका भित्रका वडा संख्याहरु, तिनीहरुको केन्द्र सम्बन्धी जानकारी	सम्बन्धी लेख, रचना ● स्थानीय बाटोहरुको फोटो ● श्रव्यदृष्य सामग्री	प्रकारहरुबारे छलफल गर्ने । विभिन्न ठाउँहरु जेड्ने स्थानीय सडक आदि । ● आफ्नो विद्यालय रहेको वडामा भएका सडक तथा अन्य बाटोहरुको नाम बताईदिने । ● नगरपालिकाको चित्र देखाई त्यसका वडा संख्याहरु, नगरपालिकाको केन्द्र र चारै दिशाका सिमानाबारे नक्सामा देखाई प्रश्नोत्तर गर्ने । ● नगरपालिकाको भूगोल सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री खोजी गरी प्रस्तुत गर्ने र छलफल गर्ने ।	● फोटो देखाइ समथर, भिरालो, हिमाल, सम्म चिन्न लगाउने । ● नगरपालिकाको सामान्य नक्सा बनाउन लगाउने र चार सिमानाको नाम लेख्न लगाउने । ● स्थानीय सडकहरुको नाम लेख्न लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने ।	
४	● नगरपालिकाको सामान्य नक्सा, ऐतिहासिक र राजनैतिक पृष्ठभूमी तथा छिमेकी नगरपालिकाहरु चिनेर नाम बताउन ● नगरपालिका क्षेत्रभित्रका दुदिलाभाटी र नरेठाँटी नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी र परिचय दिन	● नगरपालिकाको सामान्य नक्सा, ऐतिहासिक र राजनैतिक पृष्ठभूमी तथा छिमेकी नगरपालिकाहरुको नाम ● नगरपालिका क्षेत्रभित्रका दुदिलाभाटी र नरेठाँटी नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी र परिचय	● नगरपालिकाको नक्सा ● नगरपालिकाको प्रोफइल ● दुदिलाभाटी र नरेठाँटी नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी र परिचय जानकारी मुलक लेख रचना	● नगरपालिकाको स्थापना र यसको ऐतिहासिक परिचय कसरी, के आधारमा वाग्मती रहन गयो भन्नेबारेमा लेखिएका ऐतिहासिक दस्तावेजहरु खोजी गरी प्रस्तुत गर्ने । ● नगरपालिकाको चित्र देखाई त्यसका वडा संख्याहरु, नगरपालिकाको केन्द्र र चारै दिशाका सिमानाबारे नक्सामा देखाई प्रश्नोत्तर गर्ने । जस्तैः ११ वटा वडामा विभाजन गरिएको छ । नगरपालिकाको केन्द्र गल्कोटमा रहेको छ आदि । ● नगरपालिकाको नक्साको स्परुप कोर्न सिकाउने, चार दिशा छुट्याउन सिकाउने र सिमानाका ठाउँहरुको नाम बताईदिने ।	● नगरपालिकाको नानमाकरण सम्बन्धी ऐतिहासिक परिचय दिन लगाउने । ● नगरपालिकाको नक्सा बनाउन लगाई चार सिमाना र वडाहरु छुट्याउन लगाउने । ● आफ्नो विद्यालय वा वस्ती भएको वडाको सामान्य नक्सा बनाउन लगाउने र वडा कार्यालय कहाँ रहेको छ नक्सामा चिन्ह लगाउन लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने ।	१६

			●स्थानीय इतिहासविद	●स्थानीय जानकार व्यक्ति वा जनप्रतिनिधीहरुसँग उक्त वडाहरुकोबारेमा विद्यार्थीहरुमाफ्त अन्तरक्रिया गराउने । ●नगरपालिका क्षेत्रभित्रका दुदिलाभाटी र नरेठाँटी नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी खोजी गरी बताइदिने । ●दुदिलाभाटी र नरेठाँटी ऐतिहासिक नामाकरण सम्बन्धी स्थानीय इतिहासविदसँग छलफल गराई निष्कर्ष दिने ।	● दुदिलाभाटी र नरेठाँटी ऐतिहासिक नामाकरण सहित परिचय दिन लगाउने ।	
५	●नगरपालिका क्षेत्रको भ-ूबनोट र भू-उपयोगबारे बताउन ●नगरपालिकाको मल्म र काँडेबाँस नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी र परिचय दिन	●नगरपालिका क्षेत्रको भ-ूबनोट र भू-उपयोग ●नगरपालिकाको मल्म र काँडेबाँस नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी र परिचय	●नगरपालिकाको भू-बनोट सहितको नक्सा ●नगरपालिकाको प्रोफइल ●वडाहरु सम्बन्धी जानकारी मुलक लेख रचना ●मल्म र काँडेबाँस नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी	●भू-बनोट र सीमाना सहित नगरपालिकाको परिचय दिने । ●विद्यालय भएको स्थान र त्यस वरपरको भौगोलिक अवस्थाको जानकारी गराउने । जस्तैः समथर क्षेत्र, भिरालो क्षेत्र, खाली ठाउँ, नदीनाला, बाटो, खेती योग्य जमीन, घरहरू भएको क्षेत्र आदि । ● नक्सा वा भिडीयो, वा फोटो देखाई नगरपालिकाभित्रका ठाउँहरूको भौगोलिक अवस्था बर्णन गर्ने । ● नगरपालिका क्षेत्रभित्रका मल्म र काँडेबाँस नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी सम्बन्धीको लेख, रचना, भिडीयो आदि खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने ।	●आफू बसेको वडाको भौगोलिक अवस्थाको छोटो परिचय दिन लगाउने । ●आफ्नो घर वरपरको भौगोलिक अवस्थाको नक्सा सहित वर्णन गर्न लगाउने । ● आफ्नो विद्यालय वा वस्ती भएको वडाको नक्सा बनाउन लगाउने र भौगोलिक अवस्था कस्तो छ चिन्न लगाउने । ● मल्म र काँडेबाँस नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमीबारे लेखेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	१६

			सम्बन्धी लेख रचना ●स्थानीय इतिहासविद ●श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	● मल्म र काँडेबाँस मध्ये विद्यालयबाट नजिक पर्ने ठाउँहरुको क्षेत्रगत भ्रमण गराई ति ठाउँहरुको ऐतिहासिक नामाकरणबारे स्थानीय जानकार, बुढापाका व्यक्तिहरुसँग छलफल गराउने । ● स्थानीय जानकार व्यक्ति वा जनप्रतिनिधीहरुसँग उक्त ठाउँहरुको बारेमा विद्यार्थीहरुमाभm अन्तरक्रिया गराउने ।	● क्षेत्रगत भ्रमणका आधारमा कुनै एक क्षेत्रको परिचय लेखी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● वडागत जनसंख्या र जातजाति सम्बन्धी विवरण प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
६	●नगरपालिकाको नक्सा, चार सिमाना तथा वडाहरुको वर्गीकरण, जनसंख्या, जातजाति, मुख्य वस्तीहरु र सेवा सुविधाको अवस्थाबारे जानकार भई प्रस्तुत गर्न ●नगरपालिकाको हटिया, हरिचौर, पाण्डवखानी र रिघा नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी र परिचय दिन	●नगरपालिकाको नक्सा, चार सिमाना तथा वडाहरुको वर्गीकरण, जनसंख्या, जातजाति, मुख्य वस्तीहरु र सेवा सुविधाको अवस्थाबारे जानकारी ● नगरपालिकाको हटिया, हरिचौर, पाण्डवखानी र रिघा नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी र परिचय	●नगरपालिकाको संकेत सहितको नक्सा ●नगरपालिकाको परिचय सम्बन्धी लेख, रचना, भिडीयो, बृत्तचित्र ●नगरपालिकाको प्रोफइल ●नगरपालिकाको हटिया, हरिचौर, पाण्डवखानी र रिघा नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी सम्बन्धी लेख	●नगरपालिकाले ओगटेको क्षेत्रको बारेमा नक्सा वा चित्र देखाएर बर्णन गर्ने । ●नगरपालिकाको नक्सा देखाइ वरिपरीका सीमानाहरूको जानकारी दिने । ●नगरपालिकाको समान्य नक्सा बनाइ त्यसमा संकेत/ चिन्हहरू राख्न सिकाउने, उचाई, अंक्षास र देशान्तर छुट्याउन सिकाउने ●दिइएको नक्सामा भएका संकेतका आधारमा महत्वपूर्ण साँस्कृतिक, ऐतिहासिक ठाउँहरू पहिचान गर्न लगाउने । ●नगरपालिकाको जनसंख्या, जातजाति, मुख्य वस्तीहरु, सडक, बिजुली, स्वास्थ्यचौकी आदिको सेवासुविधा सम्बन्धी पालिकाको प्रोफाइलका आधारमा बताईदिने । ●स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग नगरपालिकाको जनसंख्या, जातजाति, मुख्य वस्तीहरु, सडक, बिजुली, स्वास्थ्यचौकी आदिको सेवासुविधा सम्बन्धी छलफल गराई निष्कर्ष दिने ।	●नगरपालिकाको नक्सामा सीमानाको चार किल्ला छुट्याई, संकेत सहितको नक्सा बनाउन लगाउने । ●नक्सामा आफ्नो विद्यालय भएको वडा छुट्याउन लगाउने । ●आफ्नो विद्यालय वा वस्ती भएको वडाको नक्सा बनाउन लगाउने र भौगोलिक अवस्था कस्तो छ चिन्न लगाउने । ●नगरपालिका भित्रका मुख्य जातजातिहरुको जनसंख्या सूची र लेख्न लगाउने । ●नगरपालिका भित्रका मुख्य वस्ती र सडकहरुको नाम लेख्न लगाउने । ●हटिया, हरिचौर, पाण्डवखानी र रिघा नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी सहित	१६

			रचना, श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्थानीय इतिहासविद	● नगरपालिका क्षेत्रभित्रका हटिया, हरिचौर, पाण्डवखानी र रिघा नामाकरणको ऐतिहासिक पृष्ठभूमी सम्बन्धीको लेख, रचना, भिडीयो आदि खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने । ● हटिया, हरिचौर, पाण्डवखानी र रिघा मध्ये विद्यालयबाट नजिक पर्ने ठाउँहरुको क्षेत्रगत भ्रमण गराई ति ठाउँहरुको ऐतिहासिक नामाकरणबारे स्थानीय जानकार, बुढापाका व्यक्तिहरुसँग छलफल गराउने । ● स्थानीय जानकार व्यक्ति वा जनप्रतिनिधीहरुसँग उक्त ठाउँहरुको बारेमा विद्यार्थीहरुमाफ अन्तरक्रिया गराउने ।	परिचय लेखेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● क्षेत्रगत भ्रमणका आधारमा कुनै एक क्षेत्रको परिचय लेखी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
७	● नगरपालिकाको संरचनाबारे बताउन ● नगरपालिकाको वडाको संरचनाको परिचय दिई वडा कार्यालयका कार्यहरु बताउन र वडा कार्यालयबाट सेवा सुविधाहरु लिन	● नगरपालिकाको राजनैतिक संरचना, वडा विभाजन, जनप्रतिनिधी सम्बन्धी जानकारी ● वडाको संरचना परिचय र वडा कार्यालयका कार्यहरु र वडा कार्यालयबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधा सम्बन्धी जानकारी	● नगरपालिकाको संरचना सम्बन्धी नगरपालिका बाट प्रकाशित ब्रोसर वा श्रव्यदृष्य सामग्री ● नगरपालिका र वडाको वडापत्र	● नगरपालिकाको संरचनाबारे छलफल गर्ने । जस्तैः नगरपालिकामा रहेका वडा संख्या, कतिजना जनप्रतिनिधीहरु हुन्छन्, नगरपालिका भित्र कतिजना र कुन कुन पदमा निर्वाचित जनप्रतिनीधीहरु हुन्छन् भन्ने बारेमा बताईदिने । ● नगरपालिकाको संरचना सम्बन्धी कुनै लेख वा भिडीयो भएमा प्रस्तुत गर्ने । ● नजिकको वडा कार्यालय वा नगरपालिकाको कार्यालयको भ्रमण गरी नगरपालिकाको संरचना र त्यहाँबाट जनताले पाईने सेवा सुविधा सम्बन्धी छलफल गर्ने ।	● आफू बस्ने वडामा कतिजना जनप्रतिनिधिहरु रहेका छन् बुझेर नाम सहित लेख्न लगाउने । ● आफ्नो नगरपालिकाका जनप्रतिनिधहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● नगरपालिकाको संरचना चार्ट बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● तपाईलाई आफ्नो घरमा खानेपानीको लाईन जोड्नुपर्ने छ त्यसका लागि कहाँ गएर सिफारिस लिनुपर्दछ र त्यसको प्रक्रिया के हुन्छ	१६

				● स्थानीय वडा कार्यालयबाट हामीले पाउने सेवा सुविधा लिनका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुका बारेमा छलफल गर्ने । जस्तैः जन्म, मृत्यु प्रमाणित, खानेपानीको सिफारिस, विभिन्न बिकास निर्माणको सिफारिस लगायतका कार्यहरु ।	भन्ने बारेमा एउटा परियोजना तयार पार्नुहोस् । ● वडा कार्यालयबाट हामीले पाउने सेवा सुविधाहरुको सूची प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
८	● नगरपालिकाबाट पाइने सेवासुविधाहरु बुझेर सेवा सुविधाहरुको उपयोग गर्न ● स्थानीय तहमा कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायपालिका सम्बन्धी परिचय र काम, कर्तव्य अधिकारबारे बताउन	● नगरपालिकाले प्रदान गर्ने सेवा सुविधाहरुबारे जानकारी र सेवा लिनका लागि अपनाउने पर्ने प्रक्रियाहरुकोबारेमा वर्णन ● नगरपालिका/स्थानीय सरकारको कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायपालिका सम्बन्धी परिचय	● नगरपालिकाको संरचना सम्बन्धी नगरपालिका बाट प्रकाशित ब्रोसर वा श्रव्यदृष्य सामग्री ● नगरपालिका र वडाको बडापत्र	● नगरपालिकाबाट पाईने सेवा सुविधाहरु र त्यसका लागि अपनाउनुपर्ने प्रक्रियाहरुको सूची वा चार्ट बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः नयाँ घरको नक्सा पास, विकासका कार्यहरुमा बजेट, सामान्य झैझगडा मेलमिलाप आदि ● विद्यार्थीहरुलाई नगरपालिका कार्यालयको भ्रमण गराई त्यहाँबाट पाईने सेवा सुविधा सम्बन्धी स्थानीय जनप्रतिनिधि वा कर्मचारीसँग भेट गराई अन्तरक्रिया गराउने । ● नगरपालिकाको सेवा सुविधा सम्बन्धी भिडीयो वा बृत्तचित्र भएमा प्रस्तुत गर्ने वा स्थानीय जनाकार व्यक्तिसँग छलफल गर्ने । ● सेवा लिनका लागि आवश्यक पर्ने आधारभूत कुराहरुको बारेमा बताईदिने । जस्तैः विभिन्न निवेदनहरुको ढाँचा र आवश्यक कागजात । ● नगरपालिकाको कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायपालिका भनेको के हो र तिनीहरुको	● नगरपालिकाबाट हामीले पाइने सेवा सुविधाहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● यदि कुनै विद्यार्थीको कक्षा ८ को परीक्षाको मार्कसिटमा नाम बिग्रिएर आयो अब उक्त नाम सच्याउन के के प्रक्रिया अपनाउनुपर्छ क्रमबद्ध रुपमा लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● नगरपालिकामा हुने कार्यपालिका, न्यायपालिका र व्यवस्थापिकाले गर्ने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● गाउँ स्तरीय न्यायपालिकाको भूमिका सम्बन्धी परियोजना कार्य गराउने ।	१६

				काम कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धी स्थानीय विज्ञसँग छलफल गराउने । ●स्थानीय सरकारको कार्यपालिका, कार्यपालिका र व्यवस्थापिका सम्बन्धी भिडीयो वा बृत्तचित्र खोजी गरी प्रर्दशन गर्ने, अन्तरक्रिया गर्ने, नगरपालिकाका जनप्रतिनिधिसँग छलफल गर्ने ।	● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने ।	

क्षेत्र २ः स्थानीय जातजाति, भाषा, भेषभूषा, चाडपर्व, मेलाजात्रा र असल संस्कार

कक्षा	विशिष्ट उद्देश्य/सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शैक्षिक सामग्री	सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जाताजातिहरु को नाम बताउन ● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरुको नाम बताउन ●	● नगरपालिकाक्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिहरुको सूची (क्षेत्री, मगर, दलित, ब्राम्हण, गुरुङ, नेवार, थकाली, वि.क., परियार, नेपाली, सुनार, मुस्लिम लगायत) ● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरुको नाम (नयाँ वर्ष, असार १५, साउने सक्रान्ती (लुतो फाल्ने) जनै पूर्णिमा, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, नाग पञ्चमी, तीज दशैं तिहार, माघे संक्रान्ती, होली, ल्होसार, चैतेदशैं मेला , वाली पूजा,	● विभिन्न स्थानीय जातजातिको सूची ● विभिन्न जातजातिको भाषा, भेषभूषा सम्बन्धी भिडीयो, पम्पलेट, ब्रोसर ● स्थानीय क्षेत्रमा मनाईने चाडपर्वहरुको सूची	● विद्यार्थीहरूलाई कक्षामा भएका साथीहरूको र आफ्नो नाम थर सहित पालैपालो भन्न लगाउने । ● स्थानीय जातजातिको नाम र उनीहरुले बोल्ने आफ्नो भाषाको चार्ट प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः (क्षेत्री, मगर, दलित, ब्राम्हण, गुरुङ, नेवार, थकाली, वि.क., परियार, नेपाली, सुनार, मुस्लिम लगायत । ● विभिन्न जातजातीको भाषा, भेषभूषा सम्बन्धी भिडीयो प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय जातजातिहरुले मान्ने चाडपर्वहरुको सूची प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः नयाँ वर्ष, असार १५, साउने सक्रान्ती(लुतो फाल्ने) जनै पूर्णिमा, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, नाग पञ्चमी, तीज दशैं तिहार, माघे संक्रान्ती, होली, ल्होसार, चैतेदशैं मेला , वाली पूजा, देवाली पूजा, लाखे नाच, गाईजात्रा, रोपाई जात्रा बाघजात्रा, विश्वकर्मा पुजा, क्रिसमस, इद, बुद्ध जयन्ती लगायत)र तिनीहरुमा गरिने क्रियाकलाप सम्बन्धी छलफल गर्ने ।	● आफ्ना साथीहरूको नाम थर बताउन लगाउने । ● फोटो देखाई भेषभूषा चिन्न लगाउने । ● आफनो टोलमा बसोबास गर्ने कुनै तीनवटा जातजातिको नाम साध्ने । ● आफ्नो घर तथा टोल छिमेकमा मानाईने चाडहरुको नाम सोध्ने । ● चित्र मार्फत जोडा मिलाउन लगाउने । ● कुन दिनलाई बुद्ध जयन्ति भनिन्छ ?	२०

		देवाली पूजा, लाखे नाच, गाईजात्रा, रोपाई जात्रा बाघजात्रा, विश्वकर्मा पुजा, क्रिसमस, इद, बुद्ध जयन्ती लगायत)				
२	● स्थानीय जातजातिले बोल्ने भाषा र लगाउने भेषभूषा पहिचान गरी बताउन ● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरुको नाम सहित छोटो परिचय दिन	● स्थानीय जातजातिले बोल्ने भाषा (नेपाली, मगर, गुरुङ आदि) र लगाउने भेषभूषा (दौरा सुरुवाल, गुन्युचोली, मभ्रेत्रो, अस्कोट, घलेक, धागुरा, टोपी, सर्ट, पाइन्ट, कुर्ता, साडी, ढाकाटोपी, खागी भाङ्ग्रा, खाष्टो, फुली, मुन्द्री, तीलहरी, ढुंग्री, वाला, शोभाकी, नौगेडी, माडौरी रैंया, हम्मेत, गारा, टुकी, बुलाकी, रिङ्ग, माखरी, ढुङ्ग्री, जन्तर, वाला, श्रीवन्दी, मंगलशुत्र, पोते आदि) ● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरु (नयाँ वर्ष, असार १५,	● विभिन्न स्थानीय जातजातिको सूची ● विभिन्न जातजातिको भाषा सम्बन्धी भिडीयो, पम्पलेट, ब्रोसर आदि ● स्थानीय मगर गुरुङ्ग, भाषाको लिपी सम्बन्धी लेख, रचना, ब्रोसर आदि ● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरु सम्बन्धी लेख, रचना, ब्रोसर आदि	● स्थानीय जातजातिको नाम र उनीहरुले बोल्ने आफ्नो भाषाको चार्ट प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः नेपाली भाषा, मगर भाषा, नेवारी/नेपाल भाषा, गुरुङ्ग भाषा आदि । ● विभिन्न जातजातीको भाषा, भेषभूषा सम्बन्धी भिडीयो प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय कुनै घरको भ्रमण गरी उक्त घरका मानिसहरुले लगाउने परम्परागत भेषभूषाबारे जानकारी लिने सम्भव भएमा उक्त पोशाक अवलोकन समेत गर्ने । जस्तैः (दौरा सुरुवाल गुन्युचोली मभ्रेत्रो, आस्कोट, घलेक, धागुरा, टोपी, सर्ट पाइन्ट, कुर्ता, साडी, ढाकाटोपी, खागी भाङ्ग्रा, खाष्टो, फुली, मुन्द्री, तीलहरी, ढुंग्री, वाला, शोभाकी, नौगेडी, माडौरी रैंया, हम्मेत, गारा, टुकी, बुलाकी, रिङ्ग, माखरी, ढुङ्ग्री, जन्तर, वाला, श्रीवन्दी, मंगलशुत्र, पोते आदि ।	● स्थानीय मगर र नेपाली भाषामा आदरार्थी शब्दहरु प्रयोग गरी साथीलाई सम्बोधन गर्न लगाउने । ● आफ्नो गाउँघरमा बसोबास गर्ने मानिसहरुले बोल्ने भाषको सूची बनाउन लगाउने । ● फोटो देखाई भेषभूषा चिन्न, जोडा मिलाउन लगाउने । ● आफ्नो टोलमा बसोबास गर्ने जातजातिहरुको सूची प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● बहुबैल्पिक प्रश्नहरु गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा मान्ने चाडपर्वहरुको सूची बनाउन लगाउने ।	२०

		साउने सक्रान्ती (लुतो फाल्ने), शिवरात्री मेला, श्रीपञ्चमी, बैशाख पूर्णिमा, माघेसंक्रान्ती, यानीमाया, सुनिमाया, राम्चेढुंगा, तिहार मेला, भिमसेन ढुंगा, सालैजो, यानिमाया तिज नृत्य, सरायँ, गाई जात्रा, लाखे नाच, घोडा जात्रा, जोगी जात्रा बाघ जात्रा, माघे संक्रान्ति, इद लगायत		● मगर र गुरुङ्ग भाषामा केही आदरार्थी शब्दहरु बोल्न सिकाउने । ● स्थानीय जातजातिहरुले मान्ने चाडपर्वहरुको सूची प्रस्तुत गर्ने । जस्तैःनयाँ वर्ष, असार १५, साउने सक्रान्ती (लुतो फाल्ने), शिवरात्री मेला, श्रीपञ्चमी, बैशाख पूर्णिमा, माघेसंक्रान्ती, यानीमाया, सुनिमाया, राम्चेढुंगा, तिहार मेला, भिमसेन ढुंगा, सालैजो, यानिमाया तिज नृत्य, सरायँ, माघे संक्रान्ति, इद लगायत र तिनीहरुको महत्व सम्बन्धी छलफल गर्ने । ● आफ्नो गाउँ तथा छिमेकी गाउँमा लाग्ने मेलाहरुको सूची र लाग्ने समयबारे बताईदिने । जस्तैः गाई जात्रा, लाखे नाच, घोडा जात्रा, जोगी जात्रा बाघ जात्रा आदि ।	● कुनै एक चाडपर्वमा गरिने क्रियाकलापहरुबारे सोध्ने । ● आफ्नो गाउँमा वा छिमेकी गाउँमा लाग्ने मेला र त्यहाँ हुने क्रियाकलापबारे सोध्ने ।	
३	● स्थानीय जातजातिले बोल्ने भाषाको पहिचान गरी सूची बनाउन र उनीहरुले लगाउने भेषभूषाको महत्व महत्व बताउन ● स्थानीय मेला, जात्रा, चाडपर्वमा बजाईने बाजाहरुको पहिचान गरी नाम बताउन	● स्थानीय जातजातिले बोल्ने भाषा (नेपाली, मगर, थकाली, मुस्लिम, तामाङ्ग लगायत) र लगाउने भेषभूषाको महत्व (दौरा सुरुवाल गुन्युचोली पटुकी, टेकी, कछाड, लुङ्गी, चोली, मभेत्रो, अस्कोट, घलेक, धागुरा, टोपी, सर्ट	● विभिन्न स्थानीय जातजातिको सूची ● विभिन्न जातजातिको भाषासम्बन्धी भिडीयो, पम्पलेट, ब्रोसर आदि ● स्थानीय थकाली, तामाङ्ग र मगर भाषाको लिपी	● स्थानीय विभिन्न जातजातीको भाषा, भेषभूषा सम्बन्धी भिडीयो वा चार्ट बनाई प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय कुनै संग्रहालयको भ्रमण गरी उक्त संग्राहलयमा राखिएका विभिन्न जातजातीका मानिसहरुले लगाउने परम्परागत भेषभूषाबारे जानकारी लिने । जस्तैःदौरा सुरुवाल गुन्युचोली पटुकी, टेकी, कछाड, लुङ्गी, चोली, मभेत्रो, अस्कोट, घलेक, धागुरा, टोपी, सर्ट पाइन्ट, कुर्ता, साडी, ढाँकाटोपी, खागी भाङ्ग्रा, खाष्टो, फुली, मुन्द्री, तीलरी, ढुंग्री, वाला, शोभाकी,	● स्थानीय थकाली, मगर र नेपाली भाषामा आदरार्थी शब्दहरु प्रयोग गरी एक एक वटा वाक्य बनाउन लगाउने । ● फोटो देखाई भेषभूषा चिन्न लगाउने । ● स्थानीय मगर र नेवारी भेषभूषाको चित्र बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	२०

		पाइन्ट, कुर्ता, साडी, ढाँकाटोपी, खागी भाङ्ग्रा, खाष्टो, फुली, मुन्द्री, तीलरी, ढुंग्री, वाला, शोभाकी, नौगेडी, माडौरी रैंया, हम्मेत, गारा, टुकी, बुलाकी, रिङ्ग, माखरी, ढुङ्ग्री, जन्तर, वाला, सिरवन्दी, मंगलशुत्र, पोते लगायत) ● स्थानीय मेला, जात्रा, चाडपर्वमा बजाईने बाजाहरु (पञ्चेबाजा, बाँसुरी, ढ्याङ्ग्रो, मादल, डम्फु, ढोलक, मुजुरा, खैंजडी, सारङ्गी, नेवारी ढोलक, नौमती बाजा, नौतली झ्याली, पातबाजा आदि)	सम्बन्धी लेख, रचना, ब्रोसर आदि ● स्थानीय बाजाहरुको सूची र बाजा बजाउन जान्ने स्थानीय मानिस	नौगेडी, माडौरी रैंया, हम्मेत, गारा, टुकी, बुलाकी, रिङ्ग, माखरी, ढुङ्ग्री, जन्तर, वाला, सिरवन्दी, मंगलशुत्र, पोते लगायत । ● स्थानीय भाषा, भेषभूषाको महत्व र किन संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने कुराको छलफल गरी निष्कर्ष दिने । ● थकाली, मगर, तामाङ्ग भाषामा केही आदरार्थी शब्दहरु सहित वाक्य बनाउन सिकाउने । ● स्थानीय संस्कृति, भाषा, भेषभूषाको प्रयोग र महत्वबारे स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग छलफल गराई निष्कर्ष दिने । ● नगरपालिका क्षेत्रमा पाईने र बजाईने विभिन्न परम्परागत बाजाहरुको सूची बनाई फाटो सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः पञ्चेबाजा, बाँसुरी, ढ्याङ्ग्रो, मादल, डम्फु, ढोलक, मुजुरा, खैंजडी, सारङ्गी, नेवारी ढोलक, नौमती बाजा, नौतली झ्याली, पातबाजा आदि । ● विद्यालयमा उपलब्ध बाजाहरु प्रतक्ष्य देखाउन बजाएर देखाउने र बजाउन समेत सिकाउने ।	● हाम्रो भाषा, भेषभूषा, संस्कृति संरक्षणका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● स्थानीय बाजाहरुको नाम सोध्ने । ● फोटो देखाई विभिन्न मन्दिर, ठाउँहरु र बाजाहरु चिन्न लगाउने । ● कुनै एक बाजा बजाउन लगाउने । ● अविभावकलाई आफ्नो परम्परागत पोषकको चित्र	
४	● स्थानीय जातजातिले पाहुना तथा मान्यजनलाई गर्ने आदर सत्कार सिकेर दैनिक जिवनमा लागू गर्न	● स्थानीय जातजातिले पाहुना तथा मान्यजनलाई गर्ने आदर सत्कार, ठूलालाई आदर, सानालाई माया प्रेम, अतिथि सत्कार,	● विभिन्न स्थानीय जातजातिको सूची र तिनीहरुले गर्ने अतिथि सत्कार, सहयोग, सम्मान, सहकार्य सहष्णुता	● स्थानीय विभिन्न जातजातीहरुले आफ्नो धर्म, संस्कृति, परम्परा अनुसार आफ्नो घरमा आएका पाहुना तथा मान्यजनहरुलाई गर्ने आदर सत्कार सम्बन्धी छलफल गर्ने, श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः नमस्ते, फ्याफुल्ला, ढोग गर्ने, पाहुनालाई	● आफ्नो घर तथा छिमेकका ठूला सदस्यहरु र साना भाई बहिनीहरुलाई कस्तो व्यवहार गर्नुपर्छ लेख्न लगाउने ।	१६

	● स्थानीय मेला, जात्रा, चाडपर्वमा बजाईने बाजाहरुको परिचय दिन	सहयोग, सम्मान, सहकार्य सहष्णुता, मरे परेको ठाउँमा भेट्ने चलन, सामुहिक अर्मपर्म, अप्ठ्यारोमा चन्दा, ढोग, नमस्कार, अनाथलाई सहयोग, दशैंमा ठूलाबडाबाट टिका, आशिर्वाद ग्रहण, तिहारमा दिदीबहिनीबाट टिका ग्रहण लगायत) ● स्थानीय मेला, जात्रा, चाडपर्वमा बजाईने बाजाहरुको परिचय र बजाउने अभ्यास (पञ्चेबाजा, बाँसुरी, हार्मोनियम, ढ्याङ्ग्रो, मादल, डम्फु, ढोलक, मुजुरा, खैंजडी, सारङ्गी, नेवारी ढोलक, नौमती बाजा, नौतली झ्याली, पातबाजा आदि)	सम्बन्धी फोटो, लेख, भिडीयो, ब्रोसर आदि ● विभिन्न जातजातिको धर्म, चाडवाड, भाषा, भेषभूषा सम्बन्धी भिडीयो, पम्पलेट, ब्रोसर आदि ● स्थानीय बाजाहरु ● स्थानीय विज्ञ	चिया, पानी, आदि खुवाउने, विभिन्न परिकारहरु बनाएर खुवाउने आदि । ● विद्यार्थीहरुलाई घरमा पाउना आउँदा वा आफ्ना मान्यजनहरुलाई कसरी आदर सत्कार गर्ने भन्ने सम्बन्धमा समुहगत छलफल गर्न लगाउने । ● स्थानीय चाडवाड, भाषा, भेषभूषाको महत्व सम्बन्धी छलफल गरी निष्कर्ष दिने । ● स्थानीय चाडपर्व, मेला जात्रामा बजाइने बाजाहरुः पञ्चेबाजा, बाँसुरी, ढ्याङ्ग्रो, मादल, डम्फु, ढोलक, मुजुरा, खैंजडी, सारङ्गी, नेवारी ढोलक, नौमती बाजा, नौतली झ्याली, पातबाजा आदि) देखाउने र तिनीहरु बजाउने सीपबारे छलफल गर्ने । जस्तैः तामाङ्ग सेलो नाच्दा डम्फु बाजा बजाईन्छ । विवाह उत्सवमा पञ्चे बाजा बजाइन्छ । ढ्याङ्ग्रो धामीले बजाउने गर्छन् । बाँसुरी विभिन्न गीतहरुमा धुन निकाल्न बजाईन्छ । ● स्थानीय मेला जात्रा, चाडपर्वहरुमा बजाईने बाजाहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने वा प्रत्यक्ष देखाई केही बाजाहरु सामान्य बजाउने अभ्यास गराउने । जस्तैः पञ्चेबाजा, मादल, डम्फु, खैजडी, सारङ्गी, बाँसुरी, आदि ।	● आफ्नो घरमा पाहुना आउँदा के कसरी आदर सत्कार गर्ने गरिएको छ, अविभावकलाई सोधेर लेख्न लगाउने । ● समूहमा मिलेर आदर सत्कार सम्बन्धी अभिनय गरेर देखाउन लगाउने । ● स्थानीय विभिन्न चाडपर्वहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● स्थानीय बाजाहरुको सूची बनाउन लगाउने ● मादल, डम्फु, खैजडी आदि बाजाहरु बजाउन लगाउने र मुल्याङ्कन गर्ने । ● परम्परागत बजाहरुको हीले किन संरक्षण गर्नुपर्छ सोध्ने ।	

५	● स्थानीय थकाली र मुस्लिमको (भाषा, भेषभूषा, जन्म, विवाह, मृत्यु लगायतका संस्कार)बारे बताउन ● असारे नाच गीत, रत्यौली, मारुनी नाचको परिचय दिन तथा सामान्य नाच्ने अभ्यास गर्न तथा स्थानीय बाजा बजाउने सीपको बिकास गरी स्थानीय बाजा संरक्षणका सहयोग गर्न	● स्थानीय थकाली र मुस्लिमको भाषा, भेषभूषा (दौरा सुरुवाल गुन्युचोली घलेकी पटुकी, टेकी, कछाड, साडी, ढाकाटोपी) जन्म, विवाह, मृत्यु लगायतका संस्कार) (जन्म, विवाह, मृत्यु, कुल पूजा, वाली पूजा, झाँक्री पूजा, देवाली पूजा) ● असारे नाच गीत, रत्यौली, मारुनी तथा स्थानीय बाजा (पञ्चेबाजा, बाँसुरी, ढ्याङ्ग्रो, मादल, डम्फु, ढोलक, मुजुरा, खैंजडी, सारङ्गी, नेवारी ढोलक, नौमती बाजा, नौतली झ्याली, पातबाजा आदि बजाउने अभ्यास र संरक्षण	● स्थानीय थकाली र मुस्लिमको (भाषा, भेषभूषा, चाडपर्व, जन्म, विवाह, मृत्यु लगायतका संस्कार सम्बन्धी फोटो, ब्रोसर, लेख लगायत ● स्थानीय चाडपर्व, धर्म, संस्कृति, जन्म मृत्यु संस्कार सम्बन्धी लेख, रचना	● स्थानीय थकाली र लगायत विभिन्न जातजातिले मान्ने मान्ने चाडपर्व, जन्म, विवाह, मृत्यु संस्कार परिचय र महत्व र सम्बन्धी भिडीयो वा चार्ट बनाई प्रस्तुत गर्ने । ● थकाली र मुस्लिम सम्बन्धीको जानकार स्थानीय व्यक्तिलाई बोलाएर छलफल गरी निष्कर्ष दिने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक वस्तीमा लगेर त्यहाँका स्थानीय मानिसहरुले बोल्ने भाषा, मान्ने धर्म तथा चाडपर्वहरुको बारेमा सोधेर टिपोट गर्न लगाउने र पालैपालो प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● असारे नाच गीत, रत्यौली, मारुनी सम्बन्धी भिडीयो वा बृत्तचित्र खेजी गरी प्रस्तुत गर्ने । ● असारे नाच गीत, रत्यौली, मारुनी नाच्ने समुदाय जातजाति सम्बन्धी बताउने । जस्तैः तामाङ्ग समुदायले ल्होसार लगायतका विभिन्न पर्व, मेला जात्रामा डम्फु बजाउँदै नाच्ने गर्छन् । त्यसैगरी मगर समुदायमा उँधौली उँभौली पर्वहरुमा, विवाहहरुमा मारुनी नाच नाच्ने चलन रहेको छ । विवाह उत्सवहरुमा रत्यौली नाच्ने चलन छ ।	● स्थानीय मुस्लिम समुदायमा बच्चा जन्मिदा र मर्दा गरिने क्रियाकलापबारे लेख्न लगाउने । ● आफनो घर वा समुदायमा विवाह उत्सवमा गरिने क्रियाकलापहरुबारे अविभावकलाई सोधेर लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● अवलोकन भ्रमणका आधारमा परियोजना कार्य गराउने । ● रत्यौलि नाच र मारुनी नाचको परिचय दिन लगाउने । ● डम्फु, ढोलक, मादल आदि बाजा बजाउन लगाई सीपको अवलोकन गर्ने । ● स्थानीय संस्कृति र बाजागाजा किन महत्वपूर्ण छन् भन्नेबारेमा सोध्ने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने ।	१६

				● स्थानीय बाजा पञ्चेबाजा, बाँसुरी, ढ्याङ्ग्रो, मादल, डम्फु, ढोलक, मुजुरा, खैंजडी, सारङ्गी, नेवारी ढोलक, नौमती बाजा, नौतली झ्याली, पातबाजा आदि खोजी गरी स्थानीय विज्ञको सहयोगमा बजाउन सिकाउने । ● स्थानीय विज्ञको सहयोगमा स्थानीय चाववाड, संस्कृति, बाजागाजाको सम्बर्धनमा समुदायले गर्नुपर्ने कार्यहरुबारे छलफल गर्ने ।		
६	● स्थानीय ब्राम्हण, क्षेत्री जातिको भाषा, भेषभूषा, चाडपर्व, जन्म, विवाह, मृत्यु लगायतका संस्कारको परिचय सहित महत्व बताउन ● स्थानीय मेला जात्रा चाडपर्वको महत्व बोध गरी संरक्षणमा सहभागिता जनाउन	● स्थानीय ब्राम्हण, क्षेत्री, जाति -भाषा, भेषभूषा (गुन्युचोली पटुकी, साडी, टोपी, दौरा सुरुवाल लगायत), जन्म, विवाह, मृत्यु लगायतका संस्कार छैटी, न्वारन, ब्रतबन्ध, छेवर, विवाह, चौरासी, मर्दा जुठो बर्नो, नुन बार्ने, चोखिने, कुल पूजा, देवाली पूजा लगायत) सम्बन्धी जानकारी ● स्थानीय शिवरात्री मेला, श्रीपञ्चमी,	● स्थानीय संग्रहालय ● स्थानीय ब्राम्हण, क्षेत्री जातिको भाषा, भेषभूषा सम्बन्धी भिडीयो, पम्पलेट, ब्रोसर आदि ● स्थानीय मेलाजात्रा पर्व सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री ● स्थानीय संस्कृति विज्ञ	● स्थानीय ब्राम्हण, क्षेत्री जाति लगायत विभिन्न जातजातिको भाषा, भेषभूषा, संस्कृति सम्बन्धी भिडीयो वा चार्ट बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः बोल्ने भाषा नेपाली, भेषभूषाः गुन्युचोली पटुकी, साडी, टोपी, दौरा सुरुवाल, टोपी, बुलाकी, ढुंग्री, पोते, लगायत) ● कुनै संग्रहालयको भ्रमण गरी त्यहाँ राखिएका विभिन्न जातजातीका मानिसहरुले लगाउने परम्परागत भेषभूषाबारे जानकारी लिने । ● स्थानीय विज्ञको सहयोगमा ब्राम्हण, क्षेत्री जाति (भाषा, भेषभूषा, जन्म, विवाह, मृत्यु संस्कार) सम्बन्धी छलफल गर्ने र त्यसको सम्बर्धनमा समुदायले गर्नुपर्ने कार्यहरुबारे पनि छलफल गर्ने । जस्तैः छैटी, न्वारन, ब्रतबन्ध, छेवर, विवाह, चौरासी, मर्दा जुठो	● आफ्नो समुदायमा मानिस जन्मिदा र विवाहमा गरिने क्रियाकलापबारे अविभावकलाई सोधेर लेख्न लगाउने । ● दौरा सुरुवाल, टोपी र गुन्युचोलीको चित्र बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● तपाईको समुदायमा जन्मोत्सव के गरेर मनाइन्छ ? अविभावकलाई सोधेर लेख्नुहोस् । ● हाम्रो भाषा, भेषभूषा, संस्कृति संरक्षणका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने ।	१६

		बैशाख पूर्णिमा, माघेसंक्रान्ती क्रिसमस, इद, गाई जात्रा, लाखे नाच, घोडा जात्रा, जोगी जात्रा बाघ जात्रा, लगायतका मेलाजात्रा चाडपर्वको महत्व, संरक्षण र सहभागिता		बर्नो, नुन बार्ने, चोखिने, कुल पूजा, देवाली पूजा आदि । ● स्थानीय शिवरात्री मेला, श्रीपञ्चमी, बैशाख पूर्णिमा, माघेसंक्रान्ती क्रिसमस पर्वमा गरिने क्रियाकलाप तथा सलगाईने भेषभूषा र बनाइने परिकारहरु सम्बन्धी स्थानीय विज्ञको सहयोगमा छलफल गर्ने । ● नगरपालिका क्षेत्रमा लाग्ने मेलाजात्राहरुको सूची सहित त्यहाँ संचालन हुने क्रियाकलापहरु सम्बन्धी छलफल गर्ने । जस्तैः गाई जात्रा, लाखे नाच, घोडा जात्रा, जोगी जात्रा बाघ जात्रा लगायतका मेलाजात्रा । ● स्थानीय चाडपर्व, मेलाजात्राहरुको महत्व र संरक्षण तथा प्रवर्धनका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको बारेमा अन्तरक्रिया संचालन गर्ने । ● विद्यालय नजिकैको कुनै मेला वा जात्रामा सहभागी गराउने र त्यहाँ हुने क्रियाकलापहरु टिपोट गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	● ल्होसार पर्वमा गरिने क्रियाकलाप सम्बन्धी परियोजना कार्य गर्न लगाउने । ● स्थानीय कुनै एक स्थानीय चाडपर्वकोबारेमा परिचय सहित त्यहाँ गरिने क्रियाकलाप सम्बन्धी परियोजना कार्य गर्न लगाउने । ● जोगी जात्रा र बाघ जात्राका बारेमा लेखेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
७	● स्थानीय परियार, विश्वकर्मा, सुनार, नेपाली लगायतका जातजातिको भाषा, भेषभूषा जन्म, विवाह, मृत्यु लगायत का संस्कार सम्बन्धी जानकारी दिन	● स्थानीय परियार, विश्वकर्मा, सुनार, नेपाली लगायतका जातजातिको भाषा, भेषभूषा जन्म, विवाह, मृत्यु लगायत का संस्कार सम्बन्धी जानकारी	● परियार, विश्वकर्मा, सुनार, नेपाली लगायतका जात जातिको (भाषा, भेषभूषा, जन्म, विवाह, मृत्यु	● स्थानीय परियार, विश्वकर्मा, सुनार, नेपाली जात जातिको भाषा, भेषभूषा, संस्कृति सम्बन्धी सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः भाषाः नेपाली, भेषभूषाः दौरा सुरुवाल गुन्युचोली घलेकी पटुकी, टेकी, कछाड, लुङ्गी, चोली, मफेत्रो, आस्कोट, थलेक, धागुरा, टोपी,सर्त पाइन्ट, कुर्ता, साडी, ढाकाटोपी, खागी भाङ्ग्रा, खाष्टो, फुली,	● स्थानीय ब्राम्हण, क्षेत्री, परियार, विश्वकर्मा, बरामु लगायतका जात जातिको भाषा, भेषभूषा, जन्म, मृत्यु, संस्कृति सम्बन्धी परिचय दिन लगाउने ।	१६

	● स्थानीय मेलाजात्रा, चाडपर्वको संरक्षण र प्रवर्धनमा सहभागिता तथा विद्यार्थीको भूमिका बुझेर संरक्षण र प्रवर्धनमा सहभागी हुन	● स्थानीय मेलाजात्रा, चाडपर्वको संरक्षण र प्रवर्धनमा सहभागिता तथा विद्यार्थीको भूमिका	लगायत) सम्बन्धी, लेख, रचना, फोटो, चित्र ● स्थानीय मेला जात्रा सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु ● स्थानीय संस्कृति विद, बुढापाका	मुन्द्री, तीलरी, ढुंग्री, वाला, शोभाकी, नौगेडी, माडौरी रैंया, हम्मेत, गारा, टुकी, बुलाकी, रिङ्ग, माखरी, ढुङ्ग्री, जन्तर, वाला, श्रीवन्दी, मंगलशुत्र, पोते) आदि । ● विभिन्न परम्परागत कार्यहरुः छैठी, न्वारन, छेवर, विवाह, मृत्यु, चौरासी पूजा, कुल पूजा, वाली पूजा, झाँक्री पूजा, देवाली पूजा, विश्वकर्मा पूजा आदि सम्बन्धी भिडीयो वा चार्ट बनाई प्रस्तुत गर्ने । ● सम्भव भएमा कुनै संग्रहालयको भ्रमण गरी उक्त संग्राहलयमा राखिएका ब्राम्हण, क्षेत्री, परियार, विश्वकर्मा, ठकुरी लगायतका जात जातिका लगायत विभिन्न जातजातीका मानिसहरुले लगाउने परम्परागत भेषभूषाबारे जानकारी लिने । ● स्थानीय विज्ञको सहयोगमा परियार, विश्वकर्मा लगायतका जात जातिका जन्म, विवाह, मृत्यु संस्कार सम्बन्धी छलफल गर्ने र त्यसको सम्बर्धनमा समुदायले गर्नुपर्ने कार्यहरुबारे पनि छलफल गर्ने । ● शिवरात्री मेला, श्रीपञ्चमी, बैशाख पूर्णिमा, माघेसंक्रान्ती, भंइच साइको, यानीमाया, सुनिमाया, भजन, लाखे नाँच सोरठी, झ्याउरे, देउसी भैलो, असारे नाच गीत, रत्यौली, राम्चेढुंगा, तिहार मेला, भिमसेन ढुंगा, सालैजो, यातिमाया, तिज नृत्य, सरायँ, गाई जात्रा, लाखे नाच, घोडा जात्रा, जोगी जात्रा बाघ जात्रा, माघे संत्रान्ति मेला, चैतेदशैं मेला, वाली पूजा, देवाली	● आफ्नो गाउँमा भएका कुनै तीन जातजातिको पोषाकको चित्र बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● सालैजो, यानिमाया, तिज नृत्य, सरायँ, गाई जात्रामा गरिने क्रियाकलाप सहित परिचय सहित महत्व लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा मानाईने चाडहरुको छोटो परिचय र महत्व लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● धार्मिक सहिष्णुता भनेको के हो र समुदायमा सहिष्णुता कायम गर्न हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय मेला जात्रामा सहभागीता जनाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● अवलोकन भ्रमणका आधारमा परियोजना कार्य गर्न लगाउने ।	

				सम्बन्धी स्थानीय जनाकार व्यक्तिसँग छलफल गर्ने । ● लाखे नाच, गाईजात्रा, रोपाई जात्रा बाघजात्राको ऐतिहासिक तथा धार्मिक पृष्ठभूमि खोजी गरी बताईदिने । ● नगरपालिका क्षेत्रमा लाग्ने मेलाजात्राहरुको सूची सहित त्यहाँ संचालन हुने क्रियाकलापहरु सम्बन्धी छलफल गर्ने । ● विद्यालय नजिकैको कुनै मेला वा जात्रामा सहभागी गराउने र त्यहाँ हुने क्रियाकलापहरु टिपोट गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय चाडपर्व, मेलाजात्राहरुको महत्व र संरक्षण तथा प्रवर्धनका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको बारेमा अन्तरक्रिया संचालन गर्ने । ● पर्व, मेलाजात्रा मनाउँदा हामीले ध्यान दिनुपर्ने कुराहरुबारे छलफल गर्ने । ● धार्मिक सहिष्णुता र सम्मानको महत्वबारे छलफल गरी निष्कर्ष दिने ।	● आफ्नो समुदायमा मनाईने कुनै एक चाड र एक जात्राको बारेमा लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
८	● स्थानीय जातजाति, असल संस्कार, भाषा तथा भेषभूषा संरक्षण र सर्म्बधनमा स्थानीय सरकारको भूमिका खोजी गरी त्यस कार्यमा सहयोग गर्न	● स्थानीय जातजाति, असल संस्कार, भाषा तथा भेषभूषा संरक्षण र सर्म्बधनमा स्थानीय सरकारको भूमिका सम्बन्धी वर्णन	● स्थानीय जातजातिको भाषा, धर्म, संस्कृति सम्बन्धी भिडीयो, पम्पलेट, ब्रोसर आदि ● तिहार मेला, सालैजो, सरायँ,	● नगरपालिका क्षेत्रभित्र बसोबास गर्ने विभिन्न जातजतिको भाषा, भेषभूषा, संस्कृति सम्बन्धी भिडीयो वा चार्ट बनाई प्रस्तुत गर्ने र विद्यार्थीहरुलाई लेख्न लगाउने । ● स्थानीय भाषा, भेषभूषा, धर्म, संस्कृति, कला आदिको प्रवर्धन र संरक्षणका लागि स्थानीय सरकार तथा स्थानीय समुदायले	● स्थानीय संस्कृति प्रवर्धन र संरक्षणका लागि नगरपालिकाले गर्दै आएका कार्यहरुबारे खोजी गरी बुँदागत रुपमा लेख्न लगाउने ।	१६

	र सहभागीता जनाउन ● इद पर्व, क्रिसमस, माघे जात्रा, फागु जात्रा, बुद्ध पूर्णिमा जात्रा, लगायतका स्थानीय मेलाजात्राहरु र तिनीहरुको संरक्षण तथा प्रवर्धनमा स्थानीय समुदाय र स्थानीय सरकारको भूमिका सम्बन्धी जानकार भई सहभागीता जनाउन	● इद पर्व, क्रिसमस, माघे जात्रा, फागु जात्रा, बुद्ध पूर्णिमा जात्रा, लगायतका स्थानीय मेलाजात्राहरु र तिनीहरुको संरक्षण तथा प्रवर्धनमा स्थानीय समुदाय र स्थानीय सरकारको भूमिका सम्बन्धी जानकारी	गाई जात्रा, लाखे नाच, घोडा जात्रा, जोगी जात्रा बाघ जात्रा, चैतेदशैं मेला , वाली पूजा, देवाली पूजा, लगायतका स्थानीय मेलाजात्राहरुबारे जानकारीमुलक लेख, रचना आदि ● स्थानीय संस्कृति विज्ञ ● स्थानीय जनप्रतिनिधि	गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय विभिन्न जातजातिले मनाउने चाडपर्व तथा मेला जात्राहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः नयाँ वर्ष, असार १५, साउने सक्रान्ती (लुतो फाल्ने) जनै पूर्णिमा, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, नाग पञ्चमी, तीज दशैं तिहार, माघे संक्रान्ती, होली, ल्लोसार, विश्वकर्मा पूजा, क्रिसमस, इद आदि । ● स्थानीय क्षेत्रमा लाग्ने मेलाजात्रा चाडपर्व र त्यहाँ गरिने क्रियाकलाप तथा विद्यार्थीहरुको सहभागीताबारे छलफल गरी निष्कर्ष दिने । जस्तैः शिवरात्री मेला, श्रीपञ्चमी, बैशाख पूर्णिमा, माघेसंक्रान्ती, भंइच साइको, यानीमाया, सुनिमाया, भजन, लाखे नाँच सोरठी, झ्याउरे, देउसी भैलो, असारे नाच गीत, रत्यौली, राम्चेढुंगा, तिहार मेला, भिमसेन ढुंगा,सालैजो, यातिमाया तिज नृत्य, सरायँ, गाई जात्रा, लाखे नाच, घोडा जात्रा, जोगी जात्रा बाघ जात्रा, माघे संत्रान्ति मेला, चैतेदशैं मेला , वाली पूजा, देवाली पूजा, लाखे नाच, गाईजात्रा, रोपाई जात्रा, बाघजात्रा, विश्वकर्मा पुजा आलि ● कुनै मेला वा जात्रामा विद्यार्थीहरुलाई त्यसको व्यवस्थापनका लागि स्वयमसेवकको रुपमा परिचालन गर्ने र त्यहाँ गरिने क्रियाकलापहरु टिपोट गर्न	● शिवरात्री मेला, श्रीपञ्चमी, बैशाख पूर्णिमा, माघेसंक्रान्ती, भंइच साइको, यानीमाया, सुनिमाया लगायतका पर्वहरुको महत्व प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● हाम्रो भाषा, भेषभूषा, संस्कृति संरक्षणका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● विद्यार्थीहरुको सडक नाटकमा सहभागिताको अवलोकन गर्ने । ● परियोजना कार्य गराउने ।	

				लगाई समुहगत रुपमा प्रतिवेदन तयार पार्न लगाई प्रस्तुति दिन लगाउने । ● स्थानीय संस्कृतिको सम्बर्धन सम्बन्धी एउटा सडक नाटक तयार पारी विद्यार्थीहरुको सहभागीतामा समुदायमा प्रस्तुत गर्ने । ● तिहार मेला, सालैजो, सरायँ, गाई जात्रा, लाखे नाच, घोडा जात्रा, जोगी जात्रा बाघ जात्रा, चैतेदशैं मेला लगायतका स्थानीय मेलाजात्राहरु र तिनीहरुको संरक्षण तथा प्रवर्धनमा स्थानीय समुदाय र स्थानीय सरकारको भूमिकाबारे बक्तृत्वकलाको आयोजना गर्ने ।		

क्षेत्र ३: स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल

कक्षा	विशिष्ट उद्देश्य/सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शैक्षिक सामग्री	सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको नाम बताउन ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको नाम बताउन	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको नाम (कालिका मन्दिर जस्पुर, माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा	● गाउँपालिका भित्र रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक, पर्यटकीय स्थलहरुको सूची, फोटो ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरुको सूची, फोटो ● श्रव्य दृष्य सामग्रीहरु	● नगरपालिका क्षेत्रभित्र भएका मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, मस्जिदको फोटो देखाइ चिनाउने र नाम भन्न लगाउने । जस्तैः (कालिका मन्दिर जस्पुर, माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, बुद्ध बिहार, गुम्वा, चर्च, मस्जिद आदि । ● विद्यालय नजिकको मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, पाटीपौवा अवलोकन भ्रमण गराइ तिनीहरुको नाम बताई परिचय दिने । ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरूको नाम र चित्र संकलन गरी प्रदर्शन गर्ने । जस्तैः मौदी खोलाको मूहान, बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे	● आफ्नो वस्ती र विद्यालय नजिक भएका ऐतिहासिक तथा धार्मिक ठाउँहरुको नाम सोध्ने । ● आफ्नो वस्ती र विद्यालय नजिक भएका रमणीय पर्यटकीय ठाउँहरुको नाम सोध्ने । ● आफ्नो गाउँ वा नजिकको गाउँमा लाग्ने कुनै दुईओटा मेला वा जात्राको नाम सोध्ने । ● फोटो देखाई विभिन्न मन्दिर, ठाउँहरु चिन्न लगाउने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक मन्दिर वा गुम्वाको चित्र बनाउन लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने ।	२०

		मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, बुद्ध बिहार लगायत ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको नाम (मौदी खोलाको मूहान, बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज आदि		शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, द्धिचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिधा टापु, झारसादी झरना आदि । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक रमणीय पर्यटकीय ठाउँको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको बारेमा छोटो परिचय दिने ।		

२	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको नाम सहति केहीको छोटो परिचय सहित महत्व बताउन ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको नाम र कुनै दुईओटाको छोटो परिचय दिन	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको नाम र कुनै दुइओटाको छोटो परिचय (कालिका मन्दिर जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर,सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मी नारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव	● स्थानीय धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक ठाउँहरुको फोटो, त्यस सम्बन्धी ब्रोसर, श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडीयो, डकुमेन्ट्री आदि ● स्थानीय पर्यटकीय ठाउँहरुको फोटो, त्यस सम्बन्धी ब्रोसर ● स्थानीय संस्कृतिविद तथा इतिहास विद	● नगरपालिका क्षेत्रभित्र भएका मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, मस्जिद, मानेको फोटो देखाइ तिनीहरु नाम भन्न लगाउने र त्यसको के महत्व छ भन्ने बारेमा छलफल गर्ने । जस्तैः कालिका मन्दिर, जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चोमुण्डश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, नेरमरी बजर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, कोट मन्दिर, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, बुद्ध बिहार आदि । ● कालिका मन्दिर र जस्पुर माइथान मन्दिरको फोटो सहित परिचय दिने वा सम्भव भएका उक्त ठाउँहरुको अवलोकन भ्रमण गराई तिनीहरुको परिचय र महत्वबारे वर्णन गर्ने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, पाटीपौवा वा पर्यटकीय क्षेत्रको अवलोकन भ्रमण गराइ महत्व सहित परिचय दिने । ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरूको नाम र चित्र संकलन गरी प्रदर्शन गर्ने, ठाउँ चिनाईदिने र त्यसको स्थानीय स्तरमा के महत्व छ, स्थानीय समुदायले कसरी उपयोग गरिरहेको छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । जस्तैः मौदी खोलाको मूहान, बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्प खरा, दाउन्ने भिर,	● आफ्नो घर वरपर रहेको मन्दिर तथा धार्मिक स्थलको नाम र महत्व बताउन लगाउने । ● फोटो देखाई स्थानीय ऐतिहासिक, धार्मिक स्थल चिन्न लगाउने र त्यसको महत्व बताउन लगाउने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक धार्मिक वा एतिहासिक स्थलको चित्र बनाउन लगाई छोटो परिचय लेख्न लगाउने । ● कालिका मन्दिर र जस्पुर माइथान मन्दिरको छोटो परिचय दिन लगाउने । ● आफ्नो विद्यालय वा घर नजिक रहेका पर्यटकीय क्षेत्रहरूको सूची बनाई छोटो परिचय दिन लगाउने । ● फोटो हेरेर ठाउँको पहिचान गर्न लगाउने । ● बाघढुङ्गा चिप्लेटी र गाजा दह सम्बन्धी प्रश्नोत्तर गर्ने । ● शब्द र फोटोको जोडा मिलाउन लगाउने ।	२०

		मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, बुद्ध बिहार लगायत) ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको नाम र कुनै दुईओटाको छोटो परिचय (मौदी खोलाको मूहान, बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, राजाको चौतारो, सम्प खरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, उचका थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, द्धिचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिघा टापु, झारसादी झरना आदि		चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, मादल, उचका थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, द्धिचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिघा टापु, झारसादी झरना आदि । ● बाघढुङ्गा चिप्लेटी र गाजा दह, क्षेत्रको फोटो सहित वा प्रतक्ष्य देखाई परिचय दिने । ● विद्यालय नजिकको कुनै पर्यटकीय ठाउँको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको महत्व सहित छोटो परिचय दिने ।		

३	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको सूची बनाउन र कुनै तीनओटाको परिचय र महत्व बोध गरी बताउन ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको नामको सूची सहित कुनै तीन ओटाको परिचय र महत्व बताउन	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको सूची, कुनै तीनओटाको परिचय र महत्व (कालिका मन्दिर जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुसँग सम्बन्धीत ब्रोसर, लेख, रचना, फोटो आदि ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडीयो, डकुमेन्ट्री आदि ● स्थानीय बुढापाका, संस्कृतिविद तथा इतिहास विद ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरुको फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री	● विद्यालय नजिकको कुनै दुईओटा मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, पाटीपौवाको अवलोकन भ्रमण गराइ महत्व सहित परिचय दिने । जस्तै: कालिका मन्दिर, जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चोमुण्डश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, नेरमरी बजर, जस्पुरकोट मन्दिर र शिवालय, कोट मन्दिर (खड्ग र माइदेवी मन्दिर, मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर आदि । ● शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान लगायतका क्षेत्रहरुको धार्मिक तथा ऐतिहासिक महत्व सम्बन्धी परिचय दिने र उक्त क्षेत्रहरुका जानकार व्यक्तिसँग अन्तरक्रिया गराउने । ● स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग ऐतिहासिक तथा धार्मिक ठाउँहरुको महत्वकाबारेमा अन्तरक्रिया गराउने । ● विद्यार्थीहरुलाई विद्यालय नजिकैको पर्यटकीय स्थल अवलोकन भ्रमण गराई वा फोटो देखाई वा त्यस सम्बन्धी जानकार व्यक्तिसँग भेट गराउने र उक्त ठाउँको के महत्व छ, स्थानीय समुदायले कसरी उपयोग गरिरहेको छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । जस्तै: बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी,	● फोटो देखाई स्थानीय ऐतिहासिक, धार्मिक स्थल चिन्न लगाउने र त्यसको महत्व बताउन लगाउने । ● आफ्नो घर वरपर वा विद्यालय नजिकैको कुनै एक धार्मिक वा ऐतिहासिक स्थलको चित्र बनाई त्यसको छोटो परिचय लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● नजिकको एक धार्मिक वा ऐतिहासिक स्थलमा गरिने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● अवलोकन भ्रमण लगायतमा विद्यार्थीहरुको सहभागिताका आधारमा मुल्याङकन गर्ने । ● शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथानका बारेमा परिचय र महत्व लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● घर वा विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको सरसफाईमा सहभागी गराउने र त्यसको संरक्षणका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरुका बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	२०

		माई, सुन्तला देवी बुद्ध बिहार लगायत) ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको नाम र कुनै तीन ओटाको परिचय र महत्व (बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, उचका, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, द्विचिम्रो पोखरी आदि		पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, उचका, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, द्विचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिघा टापु, झारसादी झरना आदि । ● हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफाको फाटो सहित परिचय, महत्व र प्रवर्धनकाबारेमा छलफल गर्ने । ● उक्त क्षेत्रहरुको अवलोकन भ्रमण गराई परिचय दिने ।	● हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफाका बारेमा सोध्ने । ● नजिकको कुनै एक पर्यटकीय वा धार्मिक वा ऐतिहासिक स्थलको चित्र बनाउन लगाउने ।	

४	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको कुनै चार ओटाको परिचय सहित महत्व बोध गरी बताउन ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको सूची सहित कुनै चार ओटाको परिचय दिई महत्व बोध गर्न र संरक्षणमा सहयोग गर्न	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको कुनै चार ओटाको परिचय र महत्व (कालिका मन्दिर जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुसँग सम्बन्धीत ब्रोसर, लेख, रचना, फोटो आदि ● स्थानीय बुढापाका, संस्कृतिविद तथा इतिहास विद ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरुको फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री	● विद्यालय नजिकको कुनै मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, पाटीपौवाको अवलोकन भ्रमण गराइ महत्व सहित परिचय दिने । जस्तैः कालिका मन्दिर जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, बुद्ध बिहार, मस्जिद लगायत) ● खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिरको फोटो वा त्यससँग सम्बन्धीत भिडीयो देखाई परिचय, महत्व, संरक्षणका उपायहरुबारे छलफल गर्ने । ● उक्त ठाउँहरुको भ्रमण गराउने, स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग उक्त ऐतिहासिक तथा धार्मिक ठाउँहरुको महत्वकाबारेमा अन्तरक्रिया गराउने । ● विद्यार्थीहरुलाई विद्यालय नजिकैको पर्यटकीय स्थल अवलोकन भ्रमण गराई वा फोटो देखाई	● स्थानीय ऐतिहासिक, धार्मिक स्थलको महत्व बताउन लगाउने । ● आफ्नो घर वरपर वा विद्यालय नजिकैको कुनै एक धार्मिक वा ऐतिहासिक स्थलको चित्र बनाई त्यसको छोटो परिचय लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिरको परिचय दिन लगाउने । ● नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्गा, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरीको परिचय र महत्व लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● घर वा विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको सरसफाईमा सहभागी गराउने र त्यसको संरक्षणका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरुका बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	१६

		कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, बुद्ध बिहार, मस्जिद लगायत) ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको नाम र कुनै चार ओटाको परिचय र महत्व (बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा,		वा त्यस सम्बन्धी जानकार व्यक्तिसँग भेट गराउने र उक्त ठाउँको के महत्व छ, स्थानीय समुदायले कसरी उपयोग गरिरहेको छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । जस्तैः मौदी खोलाको मूहान, बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, गन बाखे कालिलेख घोजवाडे शिवधुरी पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे आदि । ● नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, लगायतका ठाउँहरुको फोटो सहित महत्व र प्रवर्धनकाबारेमा छलफल गर्ने । ● नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, लगायतका ठाउँहरुको अवलोकन भ्रमण गराई वा तिनीहरुसँग सम्बन्धीत भिडीयो देखाई छलफल गरी निष्कर्ष दिने ।		

		राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, उचका, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, द्विचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिघा टापु, झारसादी झरना लगायत				
५	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरु मध्ये पाँच ओटाको महत्व बोध गरी संरक्षणमा सहयोग गर्न ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको परिचय सहित महत्व बोध गरी कुनै पाँच ओटा क्षेत्रको	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरु मध्ये पाँच ओटाको महत्व र संरक्षण (कालिका मन्दिर जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर,	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुसँग सम्बन्धीत ब्रोसर, लेख, रचना, फोटो आदि । ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडीयो,	● नगरपालिका भित्र भएका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको सूची र फोटो प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः कालिका मन्दिर, जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चोमुण्डश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, नेरमरी बजर, जस्पुरकोट मन्दिर र शिवालय, कोट मन्दिर, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, हात हतियार विसं. १६औं शताब्दीको पहिचान खाई पुन पाक, भूमेस्थान खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजको दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण शिव मन्दिर,	● स्थानीय ऐतिहासिक, धार्मिक स्थलको महत्व बताउन लगाउने । ● नारायणथान मन्दिर, नेरमरी बजर, जस्पुरकोट मन्दिर र शिवालय, कोट मन्दिर खड्ग र माइदेवी मन्दिरको चित्र बनाई त्यसको छोटो परिचय लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● घर वा विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको सरसफाईमा सहभागी	१६

	संरक्षणमा सहयोग गर्न	जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको नाम र कुनै पाँच ओटाको परिचय र	डकुमेन्ट्री आदि । ● स्थानीय बुढापाका, संस्कृतिविद तथा इतिहास विद ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरुको फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्थानीय पर्यटनकर्मी	शिव मन्दिर, कुल मन्दिर खड्क कालिका, बराह, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर कोट, देउराली माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सिद्ध स्थान, सुनपानी कालिका मन्दिर, ज्याथर पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, पाँचपाण्डव, रमुवा, पञ्चधारा, पाँच पाण्डवद्वार, कुन्तीमाता शंखद्वार, बुद्ध बिहार, स्थानीय चर्च, गुम्वा, मस्जिद आदि । ● विद्यालय नजिकको कुनै ऐतिहासिक वा धार्मिक भ्रमण गराइ महत्व सहित परिचय दिने । ● नारायणथान मन्दिर, नेरमरी बजर, जस्पुरकोट मन्दिर र शिवालय, कोट मन्दिर, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, स्थानीय चर्च तथा मस्जिदको हावलोकन भ्रमण गराई वा फोटो वा त्यससँग सम्बन्धीत भिडीयो देखाई तिनीहरुको ऐतिहासिक, धार्मिक परिचय, महत्व, संरक्षणका उपायहरुबारे छलफल गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई विद्यालय नजिकैको पर्यटकीय स्थल अवलोकन भ्रमण गराई वा फोटो देखाई वा त्यस सम्बन्धी जानकार व्यक्तिसँग भेट गराउने र उक्त ठाउँको के महत्व छ, स्थानीय समुदायले कसरी उपयोग गरिरहेको छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । जस्तैः तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, उचका, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर	गराउने र त्यसको संरक्षणका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरुका बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरेको परिचय र महत्व लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय सम्पदाको महत्व सम्बन्धी छोटो लेख लेख्न लगाउने । ● अवलोकन भ्रमणका आधारमा परियोजना कार्य गराउने ।	

		महत्व (बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, कालिलेख, घोजवाडे शिवधुनी, पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, उचका, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, द्धिचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिघा टापु आदि		गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, द्धिचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिघा टापु आदि ● तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे लगायतका ठाउँहरुको फाटो सहित महत्व र प्रवर्धनकाबारेमा छलफल गर्ने । ● तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे लगायतका ठाउँहरुको अवलोकन भ्रमण गराई वा तिनीहरुसँग सम्बन्धीत भिडीयो देखाई तिनीहरुको परिचय, महत्व र संरक्षणका लागि हामी विद्यार्थीले गर्न सक्ने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने ।		

६	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरु मध्ये छ ओटाको विस्तृत परिचय दिन र महत्व बोध गरी संरक्षणका कार्यहरुमा सहयोग गर्न ● नगरपालिका भित्र रहेका पर्यटकीय स्थलहरुको संरक्षण र प्रवर्धनका लागि हामी विद्यार्थी तथा समुदायले गर्नुपर्ने कार्यहरु बुझेर संरक्षण र प्रवर्धनमा सहयोग गर्न	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरु मध्ये छ ओटाको महत्व र संरक्षण (कालिका मन्दिर जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चामुण्डेश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुसँग सम्बन्धीत ब्रोसर, लेख, रचना, फोटो आदि । ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडीयो, डकुमेन्ट्री आदि । ● स्थानीय बुढापाका, संस्कृतिविद तथा इतिहास विद ● स्थानीय ठाउँमा लाग्ने मेला जात्राहरुको सूची र परिचय सम्बन्धी	● विद्यालय नजिकको कुनै ऐतिहासिक वा धार्मिक भ्रमण गराइ त्यसको उत्पति, ऐतिहासिक तथा धार्मिक महत्व सहित त्यहाँ संचालन हुने गतिविधि, पूजाआजा, मेलाजात्रा लगायतका विषयमा परिचय दिने । जस्तैः नारायणथान मन्दिर, जस्पुरकोट मन्दिर, शिवालय, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता, बुद्ध बिहार, मस्जिद आदि । ● बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, भूमेस्थान, खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता, बुद्ध बिहार, मस्जिद लगायतका विभिन्न धार्मिक ठाउँहरुमा पूजा गर्ने तरिका, विषेश पुजाआजा विधि, त्यस क्षेत्रमा लाग्ने	● स्थानीय ऐतिहासिक, धार्मिक स्थलको महत्व र संरक्षणका उपायहरुबारे लेखेर प्रस्तुति दिन लगाउने । ● शिव मन्दिर, राजकोट दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता, बुद्ध बिहारको संरक्षण र प्रवर्धनका लागि हामी विद्यार्थीले गर्न सकिने क्रियाकलापहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने। ● अवलोकन भ्रमणका आधारमा समुहगत परियोजना गर्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने । ● विभिन्न ऐतिहासिक, पर्यटकीय क्षेत्रहरुको सचित्र वर्णन गर्न लगाउने ।	१६

		मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता, बुद्ध बिहार, मस्जिद लगायत ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुको संरक्षण र प्रवर्धन (मौदी खोलाको मूहान, बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह,स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, बसाहा थान, चमेरे गुफा	श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्थानीय पर्यटन कर्मी तथा संस्कृति विज्ञ	मेला लगायतका बारेमा उक्त ठाउँको जानकार व्यक्तिसँग छलफल गराउने । ● स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग ऐतिहासिक तथा धार्मिक ठाउँहरुको महत्व र प्रवर्धनकाबारेमा अन्तरक्रिया गराउने । ● विद्यार्थीहरुलाई विद्यालय नजिकैको पर्यटकीय स्थल अवलोकन भ्रमण गराई वा फोटो देखाई वा त्यस सम्बन्धी जानकार व्यक्तिसँग भेट गराउने र उक्त ठाउँको के महत्व छ, स्थानीय समुदायले कसरी उपयोग गरिरहेको छ र उक्त ठाउँलाई अझ राम्रो बनाउन के गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । जस्तैः थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा, नेरगंपे, गन बाखे कालिलेख घोजवाडे शिवधुरी पदमार्ग, स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, ढिचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिधा टापु, झारसादी झरना आदि । ● उक्त ठाउँहरुको अवलोकन भ्रमण गराई त्यसको उत्पति महत्व, उपयोग र क्रियाकलापका बारेमा छलफल गर्ने । ● नगरपालिका भित्र रहेका पर्यटकीय ठाउँहरुको प्रवर्धन र संरक्षणका लागि हामी विद्यार्थीले गर्न सक्ने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने ।	● स्टोन भिलेज भुजुरे, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी, ठूलो पोखरी, ढिचिम्रो, पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिधा टापु, झारसादी झरनाको परिचय लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	

७	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको महत्व बोध गरी संरक्षण र प्रवर्धनमा स्थानीय समुदायको भूमिका समेत खोजी गर्न र संरक्षण तथा प्रवर्धनका कार्यहरुमा सहभागीता जनाउन ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुमा सचांलन गर्न सकिने सम्भावित पर्यटकीय गतिविधीहरुको खोजी गर्न र पर्यटकीय स्थलको संरक्षण तथा प्रर्वधनमा सहयोग गर्न	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुको महत्व, संरक्षण र प्रवर्धनमा स्थानीय समुदायको भूमिका ● नगरपालिका भित्रका पर्यटकीय स्थलहरुमा सचांलन गर्न सकिने सम्भावित पर्यटकीय गतिविधीहरुः क्यानोयिङ्ग र पर्यटकीय स्थलको संरक्षण तथा प्रर्वधनमा विद्यार्थीको भूमिका	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुसँग सम्बन्धीत ब्रोसर, लेख, रचना, फोटो आदि ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडीयो, डकुमेन्ट्री आदि ● स्थानीय बुढापाका, संस्कृतिविद तथा इतिहास विद ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरुको फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री	● विभिन्न धार्मिक तथा ऐतिहासिक ठाउँहरुमा पूजा गर्ने तरिका, विषेश पुजाआजा विधि, त्यस क्षेत्रमा लाग्ने मेला लगायतका बारेमा उक्त ठाउँको जानकार व्यक्तिसँग वा पुजारी वा प्रतिनिधिसँग छलफल गराउने । जस्तैः गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइ थान, प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सुनपानी कालिका मन्दिर, पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता, आदि ठाउँमा लाग्ने मेला जात्रा ● हाम्रा सम्पदा संरक्षणका लागि स्थानीय समुदाय र हामी विद्यार्थीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग ऐतिहासिक तथा धार्मिक ठाउँहरुको महत्व र प्रवर्धनकाबारेमा अन्तरक्रिया गराउने । जस्तैः कालिका मन्दिर, जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चोमुण्डश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, नेरमरी बजर, जस्पुरकोट मन्दिर र शिवालय, कोट मन्दिर, खड्ग र माइदेवी मन्दिर आदि । ● नगरपालिका क्षेत्रभित्र भएका पर्यटकीय स्थलहरुको सूची प्रस्तुत गर्ने र नजिकको पर्यटकीय क्षेत्रको अवलोकन भ्रमण गराई वा फोटो देखाई वा त्यस सम्बन्धी जानकार व्यक्तिसँग भेट गराउने र उक्त ठाउँको के महत्व छ, मानिसहरुले त्यस ठाउँको उपयोग कसरी गरिरहेका छन् ? र उक्त ठाउँलाई अझ	● आफ्नो वस्ती वा विद्यालय नजिक भएका कुनै दुईवटा धार्मिक तथा ऐतिहासिक क्षेत्रहरुमा संचालन हुने क्रियाकलापहरुबारे स्थलगत अवलोकन गरी प्रतिवेदन तयार पारेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक ठाउँको संरक्षण र प्रवर्धनका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय धामिर्क, ऐतिहासिक वा पर्यटकीय क्षेत्रको सरसफाईमा सहभागी गराई उनीहरुले गर्ने कार्यको मुल्याङ्कन गर्ने । ● कुनै एक स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रको प्रर्वधन र संरक्षण योजना बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● हाम्रा पर्यटकीय क्षेत्रहरुबाट हामीले कसरी फाईदा लिन सक्छौं र त्यसको प्रवर्धनका लागि हामीले के कस्ता कार्यहरु गर्नुपर्छ भन्नेबारेमा	१६

				राम्रो बनाउन के गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । जस्तैः बन्जी, प्याराग्लाईडिङ्ग, नौका विहार, पहाड चढ्ने, जंगल सफारी, पिकनिक स्पोट, दृष्यावलोकन आदि । ● विद्यालय नजिकको स्थानीय कुनै एक पर्यटकीय क्षेत्रको योजना निर्माण गर्न लगाउने र समूहगत प्रस्तुति गराउने जस्तैः बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह,स्व भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे, सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी, निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना, घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, बसाहा थान, चमेरे गुफा आदि ।	वक्तृत्वकलाको आयोजना गर्ने । ● इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ, स्टोन भिलेज भुजुरे, थालेपोखरा, पाण्डुकेश्वर गुफाबारे लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
८	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुमा संचालन हुने क्रियाकलापहरु र यी सम्पदाहरुले समाज र राष्ट्रमा पुऱ्याएको योगदान र प्रवर्धनबारे बताउन, संरक्षण र प्रवर्धनमा सहयोग गर्न ● नगरपालिका भित्रका प्राकृतिक पर्यटकीय स्थलहरुमा संचालन गर्न सकिने सम्भावित पर्यटकीय	● नगरपालिका भित्रका ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरुमा संचालन हुने क्रियाकलापहरु र यी सम्पदाहरुले समाज र राष्ट्रमा पुऱ्याएको योगदान र प्रवर्धन ● नगरपालिका भित्रका प्राकृतिक पर्यटकीय स्थलहरुमा संचालन गर्न सकिने सम्भावित पर्यटकीय गतिविधिः होम स्टे, पर्यापर्यटन लगायत र	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुसँग सम्बन्धीत श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडीयो, डकुमेन्ट्री आदि । ● सम्पदा संरक्षका लागि नगरपालिका ले बनाएका	● विद्यालय नजिकको कुनै ऐतिहासिक वा धार्मिक भ्रमण गराइ उक्त ठाउँको धार्मिक, ऐतिहासिक परिचय र महत्व सहित त्यहाँ संचालन हुने गतिविधि, पूजाआजा, मेलाजात्रा, लगायतका विषयमा परिचय दिने । जस्तैः कालिका मन्दिर, जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चोमुण्डश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, नेरमरी बजर, जस्पुरकोट मन्दिर र शिवालय, कोट मन्दिर, खड्ग र माइदेवी मन्दिर, बराहथान, मल्लकालिन जस्पुरकोट, हात हतियार विसं. १६औं शताब्दीको पहिचान खाई पुन पाक, भूमेस्थान खड्ग कालिका मन्दिर, वैरिकाटे, राजापानी, घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर, राजको	● आफ्नो वस्ती वा विद्यालय नजिक भएका कुनै तीनओटा धार्मिक तथा ऐतिहासिक क्षेत्रहरुमा संचालन हुने क्रियाकलापहरुबारे स्थलगत अवलोकन गरी प्रतिवेदन तयार पारेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● कुनै एक स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रको प्रर्वधन र संरक्षण योजना बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● हाम्रा परम्परागत मेला जात्राहरुबाट हामीले कसरी	१६

	गतिविधिः होम स्टे, पर्यापर्यटन लगायत र प्रर्वधनमा स्थानीय समुदाय र नगरपालिकाको भूमिका बुझेर बताउन	प्रर्वधनमा स्थानीय समुदाय र नगरपालिकाको भूमिका	नियमहरु, नगरिक वडापत्र आदि ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरुको फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्थानीय मेलाजात्रा सम्बन्धी लेख, रचना, फोटो, ब्रोसर, श्रव्यदृष्य सामग्री आदि	दरबार, कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण शिव मन्दिर, शिव मन्दिर, कुल मन्दिर खड्क कालिका, बराह, सिद्ध भैरव, गणेश मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर कोट, देउराली माई, सुन्तला देवी मन्दिर, पाण्डुकेश्वर शिवालय, लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, पाँचपाण्डव, रमुवा, पञ्चधारा, पाँच पाण्डवद्वार, कुन्तीमाता शंखद्वार, बुद्ध बिहार, मस्जिद आदि । ● हाम्रा सम्पदा संरक्षणका लागि स्थानीय सरकारले के कस्ता कार्यहरु गर्दै आईरहेको छ भन्नेबारेमा स्थानीय जनप्रतिनिधिसँग छलफल गराउने । जस्तैः पुननिर्माण, संरक्षणका लागि नियम बनाएर कार्यान्वयन गरिरहेको । ● ऐतिहासिक तथा धार्मिक ठाउँहरुको महत्व र प्रर्वधनकाबारेमा अन्तरक्रिया गराउने । ● विद्यार्थीहरुलाई विद्यालय नजिकैको पर्यटकीय स्थल अवलोकन भ्रमण गराई वा फोटो देखाई वा त्यस सम्बन्धी जानकार व्यक्तिसँग भेट गराउने र उक्त ठाउँको के महत्व छ, स्थानीय समुदायले कसरी उपयोग गरिरहेको छ र उक्त ठाउँलाई अझ राम्रो बनाउन के गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । जस्तैः धार्मिक पर्यटन, पुजाआजा, जीप लाइन, दृष्यावलोकन, पिकनिक, बन्जी, प्याराग्लाईडिङ्ग, नौका विहार, पहाड चढ्ने, जंगल सफारी आदि । ● स्थानीय कुनै दुईओटा पर्यटकीय क्षेत्रको योजना निर्माण गर्न लगाउने र समूहगत प्रस्तुति गराउने ।	फाईदा लिन सक्छौं र त्यसको प्रवर्धनका लागि हामीले के कस्ता कार्यहरु गर्नुपर्छ भन्नेबारेमा लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने ● स्थानीय ऐतिहासिक, धार्मिक, पर्यटकीय क्षेत्रको सरसफाई तथा संरक्षणका कार्यहरुमा सहभागी गराई उनीहरुको सहभागीताका आधारमा मुल्याङ्कन गर्ने । ● धार्मिक पर्यटनकाबारेमा निवन्ध लेख्न लगाउने ।	

क्षेत्र ४: स्थानीय प्राकृतिक स्रोत र वातावरण संरक्षण

कक्षा	विशिष्ट उद्देश्य/सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शैक्षिक सामग्री	सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने बोटविरुवाको नाम बताउन (सिर्यु, चाँप, ओखर, सल्ला, उत्तिस, लालिगुराँस, पैयु, रायटिमुर, गोब्रेसल्ला, लुईठे, तेजपात, अलैंची, मौवा, चिलाउने, तिजु, टुनी, ओखर, सिर्म, खर्सु, लोठ सल्ला, चन्दन, ओखर, कटुस, बाँस, वाभ्क, सिमो, परानचाल्नो, रैंच, खस्रु, गुराँस, सिमल, टुनी, लौंठ सल्ला, मुङ सल्ला, खस्यूँ, गेंठी, साले) ● स्थानीय स्तरमा पालिने घरपालुवा जनावरहरू र वन्यजन्तुहरूको चिनेर नाम बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने बोटविरुवाको नाम(सिर्यु, चाँप, ओखर, सल्ला, उत्तिस, लालिगुराँस, पैयु, टिमुर, गोब्रेसल्ला, लुईठे, तेजपात, अलैंची, मौवा, चिलाउने, तिजु, टुनी, ओखर, सिर्म, खर्सु, लोठ सल्ला, चन्दन, ओखर, कटुस, बाँस, वाभ्क, सिमो, परानचाल्नो, रैंच, खस्रु, गुराँस, सिमल, टुनी, लौंठ सल्ला, मुङ सल्ला, खस्यूँ, गेंठी, साल) लगायत ● स्थानीय स्तरमा पालिने घरपालुवा जनावरहरू (सुंगुर, परेवा, हाँस, टर्की, बंगुर, बाखा, भेंडा, गाई, भैंसी, माछा, कुखुरा) र वन्यजन्तुहरू को नाम (भालु, चितुवा, मृग,	● विभिन्न बोटविरुवा हरुको नक्सा, चित्र (सिर्यु, चाँप, ओखर, सल्ला, उत्तिस, लालिगुराँस, पैयु, रायटिमुर, गोब्रेसल्ला आदि) ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने घरपालुवा र वन्यजन्तुहरु को फोटो तथा सूची ● पानीका विभिन्न स्रोतहरुको चित्र, फोटो ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	● आफू बसोबास गर्ने ठाउँमा पाईने विभिन्न बोटविरुवाहरुको सूची बनाई चित्र सहित प्रस्तुत गर्ने। (सिर्यु, चाँप, ओखर, सल्ला, उत्तिस, लालिगुराँस, पैयु, रायटिमुर, गोब्रेसल्ला, लुईठे, तेजपात, अलैंची, मौवा, चिलाउने, तिजु, टुनी, ओखर, सिर्म, खर्सु, लोठ सल्ला, चन्दन, ओखर, कटुस, बाँस, वाभ्क, सिमो, परानचाल्नो, रैंच, खस्रु, गुराँस, सिमल, टुनी, लौंठ सल्ला, मुङ सल्ला, खस्यूँ, गेंठी, साल) ● विद्यालयको वरिपरि स्थलगत अध्ययन गराई त्यहाँ उपलब्ध विरुवाहरू देखाउने र वरिपरि देखिने विरुवाहरुको नाम भन्न लगाउने। जस्तैः टिमुर, गोब्रेसल्ला, लुईठे, तेजपात, अलैंची, मौवा, चिलाउने, तिजु, टुनी, ओखर, सिर्म, खर्सु, लोठ सल्ला, चन्दन, ओखर, कटुस, बाँस, वाभ्क, सिमो, परानचाल्नो, रैंच, खस्रु, गुराँस, आदि। ● विद्यालय नजिकैको कुनै घर वा कृषि फर्ममा लगेर त्यहाँ भएका जीवजनावर तथा चराचुरुङ्गीहरू देखाइ तिनीहरूको नाम भन्न, पहिचान गर्न सिकाउने। जस्तैः कुकुर, गाई, बाखा, कुखुरा, बिरालो, सुंगुर, परेवा, हाँस, टर्की, बंगुर, भेंडा, भैंसी, माछा, आदि।	● चित्र देखाई विभिन्न विरुवाहरु चिन्न लगाउने। ● आफ्नो विद्यालय र टोलमा पाईने बोटविरुवाहरुको नाम भन्न लगाउने। ● आफ्नो घर वा नजिकको घरमा पालिएका जीव जनावरहरूको नाम सोध्ने। ● विभिन्न वन्यजन्तुहरूको फोटो देखाइ चिन्न लगाउने। ● कुनै तीववटा घरपालुवा जनावरहरुको नाम सोध्ने। ● चित्र/फोटो देखाइ स्रोतको नाम चिन्न र भन्न लगाउने। ● पानीका स्रोतहरूको सामान्य चित्र बनाउन लगाउने। ● फोटोहरू मार्फत बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने।	२५

	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका पानीका स्रोतहरुको नाम बताउन	दुम्सी, घोरल, टेंडुवा, स्याल, वनबिरालो, फ्याउरो, खुद, थार, टेडुबाँदर, रातो...., पाण्डा, ढुकुर, बदेंल, धार, खरायो, लोखर्के, डाँफे, मुनाल, बाँदर, कालिज, काग, ढुकुर, सारी, भँगेरा, गौथली, गिद्ध, कोइली, हलेसो, काडेभ्याकुर, जुरेली) ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका पानीका स्रोतहरुको नाम (मौदी खोला, माम्रेखोला, काउले खोला, गौदी खोला, चुक्ती खोला, साङ्ग खोला, ठूल खोला, बागमारे (मुना) खोला, नकटे खोला, छहरेखोला, गौदीखोला, चमुवा खोला, घट्टे खोला, दह खोला मूलपानी पोखरी, गोइधारा, दरम खोला, अंधेरी खोला, साँधी खोला, पचुवा खोला, डलुवा खोला, खहरे खोला लगायत		● स्थानीय ठाउँमा पालिने विभिन्न जनावरहरूको फोटो देखाइ नाम भन्न, पहिचान गर्न लगाउन (सुंगुर, परेवा, हाँस, टर्की, बंगुर, बाखा, भेंडा, गाई, भैंसी, माछा, कुखुरा) ● स्थानीय वन क्षेत्रमा पाइने विभिन्न जनावरहरूको फोटो देखाइ नाम भन्न लगाउने जस्तैः भालु, चितुवा, मृग, दुम्सी, घोरल, टेंडुवा, स्याल, वनबिरालो, फ्याउरो, खुद, थार, टेडुबाँदर, रातो...., पाण्डा, ढुकुर, बदेंल, धार, खरायो, लोखर्के, डाँफे, मुनाल, बाँदर, कालिज, काग, ढुकुर, सारी, भँगेरा, गौथली, गिद्ध, कोइली, हलेसो, काडेभ्याकुर, जुरेली आदि । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका विभिन्न पानीका स्रोतहरूको जस्तैः मौदी खोला, माम्रेखोला, काउले खोला, गौदी खोला, मुना खोला, नकटे खोला, छहरेखोला, गौदीखोला, चमुवा खोला, घट्टे खोला, दह खोला मूलपानी (पोखरी) गोइधारा, दरम खोला, अंधेरी खोला, साँधी खोला, पचुवा खोला, डलुवा खोला, खहरे खोला, रुस्दी खोला, पहिरे खोला)को फोटो देखाइ तिनीहरूको नाम भन्न लगाउने र चिनाईदिने । ● विद्यार्थीहरूलाई नजिकको पानीको स्रोतमा अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसलाई चिनाउने र प्रयोगबारे बताईदिने ।		

२	● स्थानीय ठाउँमा पाइने बोटविरुवाहरुको नाम बताउन र वर्गीकरण गर्न ● स्थानीय स्तरमा पालिने घरपालुवा जनावरहरू चिन्न र परिचय दिन ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका पानीका स्रोतहरुको नाम र उपयोग बताउन	● स्थानीय ठाउँमा पाइने बोटविरुवाहरुको नाम (सिर्यु, चाँप, ओखर, सल्ला, उत्तिस, लालिगुराँस, पैयु, टिमुर, गोब्रेसल्ला, लुईठे, तेजपात, अलैंची, मौवा, चिलाउने, तिजु, टुनी, ओखर, सिर्म, खर्सु, लोठ सल्ला, चन्दन, ओखर, कटुस, बाँस, वाफ्न, सिमो, परानचाल्नो, रैंच, खस्रु, गुराँस, सिमल, टुनी, लौंठ सल्ला, मुङ सल्ला, खस्यूँ, गेंठी, साल) र वर्गीकरण ● स्थानीयस्तरमा पालिने घरपालुवा जनावरहरूको परिचय (सुंगुर, परेवा, हाँस, तर्की, बंगुर, बाखा, भेंडा, गाई, भैंसी, माछा, कुखुरा) ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका पानीका स्रोतहरुको नाम (मौदी खोला, माम्रेखोला, काउले खोला, गौदी खोला,	● विभिन्न प्रकारका बोटविरुवा हरुको नक्सा, चित्र ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने घरपालुवा र वन्यजन्तुको परिचय सहित फोटो, सूची ● पानीका विभिन्न स्रोतहरुको चित्र, फोटो र महत्व, उपयोग सम्बन्धी चार्ट ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	● स्थानीय ठाउँमा पाईने विभिन्न बोटविरुवाहरुको सूची बनाई तिनीहरुलाई उपयोगका आधारमा विभिन्न प्रकारमा वर्गीकरण गरी चित्र सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः धान, मकैः अन्नबाली, काफल, सुन्तलाः फलफूल, रायो, फर्सी, भिन्डी तरकारी, सल्ला, उत्तिसः काठ, दाउरा, तेजपातः मसला आदि । ● विद्यालयको वरिपरि स्थलगत अध्ययन गराई त्यहाँ उपलब्ध विरुवाहरू देखाउने र तिनीहरुको वर्गीकरण गरी चिन्न लगाउने । (सिर्यु, चाँप, ओखर, सल्ला, उत्तिस, लालिगुराँस, पैयु, रायटिमुर, गोब्रेसल्ला, लुईठे, तेजपात, अलैंची, मौवा, चिलाउने, तिजु, टुनी, ओखर, सिर्म, खर्सु, लोठ सल्ला, चन्दन, ओखर, कटुस, बाँस, वाफ्न, सिमो, परानचाल्नो, रैंच, खस्रु, गुराँस, सिमल, टुनी, लौंठ सल्ला, मुङ सल्ला, खस्यूँ, आदि । ● विद्यालय नजिकैको कुनै घर वा कृषि फर्ममा लगेर त्यहाँ भएका जीव जनावर तथा चराचुरुङ्गीहरू वा फोटो देखाई तिनीहरू चिन्न लगाउने र उक्त जिव जनावरहरुबाट हामीलाई के फाईदा हुन्छ, हामीले के पाउँछौं भन्ने कुरा बताईदिने । जस्तैः कुखुराबाट अण्डा, मासु, गाईबाट मल तथा दुध, राँगाबाट मासु आदि । ● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो घर वा वरपर पालेका जनावरहरुको सूची बनाउन लगाई तिनीहरुबाट	● आफ्नो विद्यालय र टोलमा पाईने बोटविरुवाहरुको नाम भन्न लगाउने र तिनीहरुको वर्गीकरण गर्न लगाउने । ● चित्र देखाई विभिन्न विरुवाहरु चिन्न लगाउने । ● आफ्नो घर वा नजिकको घरमा पालिएका जीव जनावरहरूको नाम लेख्न लगाउने । ● विभिन्न जनावरहरुको फोटो देखाइ तिनीहरुको उपयोगिताबारे सोध्ने । ● कुनै एक पंक्षी र एक जनावरको फाईदाहरुबारे सोध्ने । ● कुनै एक घरपालुवा जनावरको चित्र बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका पानीका स्रोतहरूको सूची बनाई उपयोग कहाँ के मा भईरहेको छ भन्न वा लेख्न लगाउने ।	२५

		चुक्ती खोला, साङ्ग खोला, ठूल खोला, बागमारे (मुना) खोला, नकटे खोला, छहरेखोला, गौदीखोला, चमुवा खोला, घट्टे खोला, दह खोला मूलपानी, गोइधारा, दरम खोला, अंधेरी खोला, साँधी खोला, पचुवा खोला, डलुवा खोला, खहरे खोला, रुस्दी खोला, पहिरे खोला आदिको उपयोग		हामीले के के पाउँछौ भन्ने बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । जस्तैः सुंगुर, परेवा, हाँस, टर्की, बंगुर, बाखा, भेंडा, गाई, भैंसी, माछा, कुखुरा ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका पानीका स्रोतहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः मौदी खोला, माम्रेखोला, काउले खोला, गौदी खोला, चुक्ती खोला, साङ्ग खोला, ठूल खोला, बागमारे (मुना) खोला, नकटे खोला, छहरेखोला, गौदीखोला, चमुवा खोला, घट्टे खोला, दह खोला मूलपानी (पोखरी) गोइधारा, दरम खोला, अंधेरी खोला, साँधी खोला, पचुवा खोला, डलुवा खोला, खहरे खोला, रुस्दी खोला, पहिरे खोला आदि । ● विद्यालय तथा वरिपरीको क्षेत्रमा भएका बिभिन्न पानीका स्रोतहरूको अवलोकन भ्रमण गराइ तिनीहरूको उपयोगबारे प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः खोलाबाट खेतबारीमा सिंचाई गरिन्छ, विजुली निकालिन्छ, धाराको पानी हामी दैनिक क्रियाकलापमा उपयोग गर्छौं आदि । ● हाम्रो दैनिक जीवनमा पानीको उपयोग र महत्वबारेमा सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने ।	● फोटोहरू मार्फत बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने ।	
३	● बोटविरुवाको महत्व बोध गरी उपयोग गर्न ● स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तु र चराहरुको सूची बनाउन र	● बोटविरुवाको महत्व तथा उपयोग ● स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तु र चराहरुको सूची (भालु, चितुवा,	● स्थानीय बोटविरुवा हरुको बनौट र उपयोग सम्बन्धी	● स्थानीय ठाउँमा पाईने विभिन्न बोटविरुवाहरुको जस्तैः सिर्यु, चाँप, ओखर, सल्ला, उत्तिस, लालिगुराँस, पैयु, रायटिमुर, गोब्रेसल्ला, लुईठे, तेजपात, अलैंची, मौवा, चिलाउने, तिजु, टुनी, ओखर, सिर्म, खर्सु, लोठ	● आफ्नो विद्यालय र टोलमा पाईने बोटविरुवाहरुको उपयोग बारे सोध्ने ।	२५

	तिनीहरुको छोटो परिचय दिन ● स्थानीय क्षेत्रको पानीको स्रोतको परिचय, महत्व बताउन र उपयोग गर्न	मृग, दुम्सी, घोरल, टेंडुवा, स्याल, वनबिरालो, फ्याउरो, खुद, थार, टेडुबाँदर, ढुकुर, बदेंल, धार, खरायो, लोखर्के, डाँफे, मुनाल, बाँदर, कालिज, काग, ढुकुर, सारी, भँगेरा, गौथली, गिद्ध, कोइली, हलेसो, काडेभ्याकुर, जुरेली) र परिचय ● स्थानीय क्षेत्रको पानीको स्रोतको परिचय मौदी खोला, माम्रेखोला, काउले खोला, गौदी खोला, चुक्ती खोला, साङ्ग खोला, ठूलो खोला, बागमारे (मुना) खोला, नकटे खोला, छहरेखोला, गौदीखोला, चमुवा खोला, घट्टे खोला, दह खोला मूलपानी पोखरी, गोइधारा, दरम खोला, अंधेरी खोला, साँधी खोला, पचुवा खोला, डलुवा खोला,	श्रव्यदृष्य सामग्री ● विभिन्न वन्यजन्तु तथा चराहरुको फोटो र महत्व सम्बन्धी चार्ट ● पानीका विभिन्न स्रोतहरुको उपयोग सहितको चित्र, फोटो ● पानीको प्रयोग सम्बन्धी पम्प्लेट, ब्रोसर आदि	सल्ला, चन्दन, ओखर, कटुस, बाँस, वाभ्क, सिमो, परानचाल्नो, रैंच, खसु, गुराँस, सिमल, टुनी, लौंठ सल्ला, मुङ सल्ला, खस्यूँ, गेंठी, साल आदिको सूची बनाई तिनीहरुको उपयोग र महत्वका बारेमा चित्र सहित प्रस्तुत गर्ने । ● विद्यालयको वरिपरि स्थलगत अध्ययन गराई त्यहाँ उपलब्ध विरुवाहरूको महत्व र उपयोगबारे छलफल गरी निष्कर्ष दिने । जस्तैः खानको लागि, भूक्षय रोक्न, सफा हावा लिन, राम्रो वातावरण बनाउन आदि । ● स्थानीय वन तथा वरपर पाईने जनावर र चराहरुको सूची बनाई फोटो समेत खोजी गरेर प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः भालु, चितुवा, मृग, दुम्सी, घोरल, टेंडुवा, स्याल, वनबिरालो, फ्याउरो, खुद, थार, टेडुबाँदर, ढुकुर, बदेंल, धार, खरायो, लोखर्के, डाँफे, मुनाल, बाँदर, कालिज, काग, ढुकुर, सारी, भँगेरा, गौथली, गिद्ध, कोइली, हलेसो, काडेभ्याकुर, जुरेली आदि । ● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो घर वा वरपरको वनमा पाइने जनावरहरुको सूची बनाउन लगाई तिनीहरुको संरक्षण किन गर्नुपर्छ भन्ने बारेमा छलफल गर्ने । ● विद्यालय नजिकै भएको कुनै एक पोखरी वा खोला वा कुवाको अवलोकन भ्रमण गराई त्यसको महत्व सहित परिचय दिने ।	● विभिन्न विरुवाहरुको चित्र बनाई भागहरु छुट्याउन लगाउने । ● बोटविरुवाको महत्वबारे बुँदागत रुपमा लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय वनमा पाईने चरा तथा जनावरहरुको चित्र बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● फोटोहरुमार्फत विभिन्न वन्यजन्तुहरूको पहिचान गर्न लगाउने र तिनीहरुको उपयोगिताबारे सोध्ने । ● विद्यालय वा बस्ती नजिकैको कुनै एक खोला वा पोखरी, वा कुवाको परिचय र उपयोग स्थानीय जनाकार व्यक्तिसँग सोधेर लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● फोटो मार्फत बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने । ।	

		खहरे खोला, रुस्दी खोला, पहिरे खोला र महत्व		● नगरपालिका क्षेत्रमा भएका पानीका स्रोतहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने र तिनिहरुको छोटो परिचय दिने, जस्तैः कुनै खोलाको बारेमा वर्ण गर्ने, कहाँबाट बग्छ ? मुहान कहाँ हो ? त्यसबाट स्थानीलाई के फाइदा भएको छ, आदि । जस्तैः घट्टे खोला, दह खोला मूलपानी पोखरी, गोइधारा, दरम खोला, अंधेरी खोला, साँधी खोला, पचुवा खोला, डलुवा खोला, खहरे खोला, रुस्दी खोला, पहिरे खोला आदि ।	● अवलोकन भ्रमणका आधारमा प्रश्नोत्तर गर्ने ।	
४	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने औषधिजन्य वनस्पतिहरु चिन्न र नाम बताउन ● स्थानीय वनमा पाइने जनावरको बारेमा वर्णन गर्न र चिन्न ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका जलस्रोतको अवस्था र प्रदुषणः कारण र असरहरु बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने औषधिजन्य वनस्पतिहरुको नाम (आकाश वेली, सुगन्धबाठ, रक्तमूल, विष, विषमा पाखनवेत, चिमाली, टोप्रे झार, कुरकुरे, तुलसी, कुरिला, अैजेद, कालिकाफल सिलटिमुर, सिन्काउली, लसुन, असुरो, अभीजाले, टोप्रे झार, चरिम्लो, भोकिम्लो, चौतारी, अैसेलु, डेम्मर, ऐजुरु, पाच औले, विखमा, अमला, सलुवा, चिराइतो, कालो काफल, हलहले, बोझ्ना, सतुवा, पाऔले,	● विभिन्न औषधिजन्य बोटविरुवा हरुको महत्व सम्बन्धी सूची, फोटो ● विभिन्न बोटविरुवा हरुको बनौट र उपयोग सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री ● विभिन्न वन्यजन्तुहरु को फोटो र	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने औषधिजन्य वनस्पतिहरु जस्तैः आकाश वेली, सुगन्धबाठ, रक्तमूल, विष, विषमा, पाखनवेत, चिमाली, टोप्रे झार, कुरकुरे, चिराइतो, गुर्जो, हर्रो, बर्रो, पाखनबेद, तुलसी, तीतेपाती, निम, दुबो, घ्यूकुमारी, पारिजात, अमला, आदिको सूची बनाई तिनीहरुको महत्वका बारेमा चित्र सहित प्रस्तुत गर्ने । ● विद्यालयको वरिपरि स्थलगत अध्ययन गराई त्यहाँ उपलब्ध विरुवाहरूको मध्ये औषधिजन्य विरुवाहरु चिनाईदिने र त्यसको संरक्षणमा अभिप्रेरित गर्ने । (आकाश वेली, सुगन्धबाठ, रक्तमूल, विष, विषमा पखाँनवेत, चिमाली, टोप्रे झार, कुरकुरे, तुलसी, कुरिला, अैजेद, कालिकाफल सिलटिमुर, सिन्काउली, लसुन, असुरो, अभीजाले, टोप्रे झार, चरिम्लो, भोकिम्लो, चौतारी, अैसेलु, डेम्मर, ऐजुरु, पाच	● आफ्नो विद्यालय र टोलमा पाईने औषधिजन्य वनस्पतिहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● फोटोहरुमार्फत औषधिजन्य विरुवाहरु चिन्न लगाउने । ● कुनै तीनवटा औषधिजन्य बोटविरुवाको महत्वबारे बूँदागत रुपमा लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय वनमा पाईने जनावरहरुको चित्र बनाई परिचय सहित प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	२२

		पाखनवेद, टिमुर, हर्रो वर्रो गुर्जे गानो, जटामसी, भुतकेस, कचुर लगायत) ● स्थानीय वनमा पाइने जनावरको परिचय (भालु, चितुवा, मृग, दुम्सी, घोरल, टेंडुवा, स्याल, वनबिरालो, फ्याउरो, खुद, थार, ढेडुबाँदर, ढुकुर, बदेंल, धार, खरायो, लोखर्के, डाँफे, मुनाल, बाँदर, कालिज, काग, ढुकुर, सारी, भँगेरा, गौथली, गिद्ध, कोइली, हलेसो,काडेभ्याकुर, जुरेली) ● स्थानीय जलस्रोतको अवस्था र प्रदुषणः कारण र असरहरु स्थानीय क्षेत्रमा भएका जलस्रोतहरुको प्रदुषणका कारणहरु त्यसबाट हामी लगायत जीव जनावर र बोटविरुवालाई हुने असरहरु पानीका	परिचय तथा महत्व सम्बन्धी चार्ट ● पानीका विभिन्न स्रोतहरुको उपयोग र प्रदुषण सहितको चित्र, फोटो	औले, विखमा, अमला, सलुवा, चिराइतो, कालो काफल, हलहले, बोझा, सतुवा, पाऔले, पाखनवेद, टिमुर, हर्रो वर्रो गुर्जे गानो, सिलटिमुर, जटामसी, भुतकेस, कचुर) ● स्थानीय वन तथा वरपर पाईने जनावरको सूची बनाई फोटो समेत खोजी गरेर प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः मृग, बदेल, चितुवा, स्याल, आदि । स्थानीय क्षेत्रमा पाईने जीवजनावरहरुको परिचय, बासस्थान, खाने खाना तथा महत्व सम्बन्धी स्थानीय विज्ञको सहयोगमा छलफल गर्ने । (बाघ, भालु, चितुवा, मृग, दुम्सी, घोरल, टेंडुवा, स्याल, वनबिरालो, फ्याउरो, खुद, थार, ढेडुबाँदर, ढुकुर, बदेंल, धार, खरायो, लोखर्के, डाँफे, मुनाल, बाँदर, कालिज, काग, ढुकुर, सारी, भँगेरा, गौथली, गिद्ध, कोइली, हलेसो, काडेभ्याकुर, जुरेली) ● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो घर नजिकको वनमा पाइने जनावरहरु अविभावकलाई सोधेर सूची बनाउन लगाई तिनीहरुको संरक्षण किन गर्नुपर्छ भन्ने बारेमा छलफल गर्ने । ● नजिकको खोला, खोल्सा आदिको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यस क्षेत्रमा पानीको परिपरी के कस्ता फोहोरहरू देखिएका छन् टिपोट गर्न लगाइ उक्त फोहोरहरू कहाँबाट कसरी आएका हुन सक्छन् भन्ने बारेमा पालोपालो सोधि अन्त्यमा सूची तयार पार्न लगाउने । जस्तैः	● फोटोहरुमार्फत विभिन्न वन्यजन्तुहरूको पहिचान गर्न लगाउने र तिनीहरुको महत्वबारे सोध्ने । ● पानीका स्रोतहरू फोहोर हुने कारणहरूको सूची बनाउन लगाउने । ● विभिन्न फोटोहरू देखाइ पानीको स्रोत परिपरी के भईरहेको चिन्न, भन्न, लेख्न लगाउने । ● पानीको स्रोत फोहोर हुँदा त्यसबाट हामीलाई पर्न सक्ने असरहरूको सूची बनाउन लगाउने । ● आफ्नो घर वा विद्यालय वरिपरी भएका पानीका स्रोतहरूमा फोहोर मिसिएको छ छैन् बताउन लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने ।	

		स्रोतहरुमा प्रदुषण कम गर्नुपर्ने कार्यहरु		पानीका स्रोतहरू फोहोर हुने कारणहरू (स्रोतमा फोहोर मिसाउनु, स्रोत वरिपरी दिशापिसाव गर्नु, खोला खोल्सामा ढल मिसाउनु, पानीको मुहान वरिपरी गाईवस्तु छाडा छोड्नु, कलकारखानाबाट उत्सर्जन हुने फोहोर पानी मिसाउनु आदि । ● पानीको स्रोत फोहोर हुँदा त्यसले गर्ने असरहरूको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने । ● विद्यालय नजिकै भएको कुनै एक पोखरी वा कुनै पानीको स्रोतको अवलोकन भ्रमण गराई त्यसको महत्व र संरक्षण सम्बन्धी छलफल गर्ने र उक्त क्षेत्रको सरसफाईमा विद्यार्थीलाई सहभागी गराउने ।		
५	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने औषधिजन्य वनस्पतिहरु चिन्न र तिनीहरुको उपयोग बताउन ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने चरा र अन्य साना प्राणीहरुकोबारेमा वर्णन गर्न ● घरायसी फोहोरमैलाको फोहोरमैलाको वर्गीकरण गर्न	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने औषधिजन्य वनस्पतिहरुको उपयोग (आकाश वेली, सुगन्धबाठ, रक्तमूल, विष, विषमा पखाँनवेत, चिमाली, टोप्रे झार, कुरकुरे, तुलसी, कुरिलो, अैजेद, कालिकाफल सिलटिमुर, सिन्काउली, लसुन, असुरो, अभीजाले, टोप्रे झार, चरिम्लो, झोकिम्लो, चौतारी, अैसेलु, डेम्मर,	● विभिन्न औषधिजन्य बोटविरुवा हरुको महत्व र प्रयोग सम्बन्धी सूची, फोटो ● विभिन्न बोटविरुवा हरुको बनौट र उपयोग सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने औषधिजन्य वनस्पतिहरुको सूची बनाई तिनीहरुको महत्व र उपयोग बारेमा चित्र सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः आकाश वेली, सुगन्धबाठ, रक्तमूल, विष, विषमा पखाँनवेत, चिमाली, टोप्रे झार, कुरकुरे, तुलसी, कुरिला, अैजेद, आदि)जस्तैः कुन वनस्पति के मा उपयोग गर्न सकिन्छ ? उदाहरणका लागिः घाँटी दुख्दा, सामान्य ज्वरो आएमा तुलसीको पत्ता पकाएर खाने चलन छ । गुर्जोले मासिको आन्तरिक शक्ति बढाउन सहयोग गर्छ । ● विद्यालयको वरिपरि स्थलगत अध्ययन गराई त्यहाँ उपलब्ध विरुवाहरूको मध्ये औषधिजन्य	● आफ्नो विद्यालय र टोलमा पाईने कुनै तीनवटा औषधिजन्य वनस्पतिहरुको उपयोग लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● औषधिजन्य बोटविरुवाको महत्वबारे बूँदागत रुपमा लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● प्रत्येक विद्यार्थीलाई आफ्नो घरमा कुनै एक औषीधजन्य वनस्पति रोपेर हुर्काउन लगाउने । ● स्थानीय वनमा पाईने चराहरुको सूची बनाई कुनै	२२

		ऐजुरु, पाँच औले, विखमा, अमला, सलुवा, चिराइतो, कालो काफल, हलहले, बोझ्ा, सतुवा, पाऔले, पाखनवेद, टिमुर, हर्रो, वर्रो, गुर्जे गानो, सिलटिमुर, जटामसी, भुतकेस, कचुर आदि) ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने चरा र अन्य साना प्राणीहरुको परिचय डाँफे, मुनाल, कालिज, काग, ढुकुर, सारी, भँगेरा, गौथली, गिद्ध, कोइली, हलेसो, काडेभ्याकुर, जुरेली) ● फोहोरमैलाको जानकारी र वर्गीकरण	● विभिन्न स्थानीय क्षेत्रमा पाईने चराहरुको फोटो, चार्ट ● फोहोर वर्गीकरण चार्ट, ब्रोसर, पम्पप्लेट आदि ● ठोस फोहोरबाट सामानहरु बनाउने विभिन्न बिधिहरु सम्बन्धी भिडीयो	विरुवाहरु चिनाईदिने र त्यसको उपयोग बताई संरक्षणमा अभिप्रेरित गर्ने । ● विभिन्न औषधिजन्य स्थानीय विरुवाहरु रोप्न सिकाउने र विद्यार्थीलाई हेरचाह गर्न लगाउने । ● स्थानीय वन तथा वरपर पाईने चराहरु र साना प्राणीहरुको सूची बनाई फोटो समेत खोजी गरेर प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः कोइली, गिद्ध, गौंथली, भंगेरा, काडेभ्याकुर, जुरेली, हलेसो आदि विभिन्न प्रकारका पुतलीहरु, किराहरु आदि । ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने चराहरुको परिचय, बासस्थान, खाने खाना तथा महत्व सम्बन्धी स्थानीय विज्ञको सहयोगमा छलफल गर्ने । ● फोहोरमैलाको सूची चार्ट प्रदर्शन गरी छलफल गर्ने/गराउने । ● विद्यालय कम्पाउण्ड, क्यान्टिन वा विद्यालय वरपरको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यहाँ के कस्ता फोहोरहरू देखिएका छन् टिपोट गर्न लगाउने वा क्यान्टिनमा के फोहोरहरूको रुपमा निस्कन्छ भन्ने बारेमा बताइ उक्त फोहोरहरूलाई कुहिने र नकुहिने छुट्याउन लगाउने । ● कक्षाकोठाबाट निस्कने ठोस फोहोरलाई वर्गीकरण गरी त्यसको व्यवस्थापन गर्न विद्यार्थीहरूलाई सिकाउने । जस्तैः बेग्ला बैग्लै ठाउँमा राख्ने, प्लाष्टिकको जथाभावी प्रयोग नगर्ने, जथाभावी फोहोर नगर्ने भन्ने बारेमा सिकाउने ।	दुई चराहरुको चित्र बनाई परिचय सहित प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● आफ्नो घर वरपर देखिने साना प्राणी लगायत किराहरको सूची बनाउन लगाउने । ● फोहोरको परिचय दिई प्रकारहरू छुट्याउन लगाउने । ● आफ्नो घरको भान्सामा निस्कने फोहोरलाई वर्गीकरण गर्न लगाइ त्यसको व्यवस्थापनबारे सोध्ने । ● कक्षाकोठाको फोहोर वर्गीकरण गर्न लगाई त्यस्ता फोहोर कम गर्ने उपायहरूबारे लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● कक्षामा दैनिक क्रियाकलापको अवलोकन गर्ने ।	

६	● नगरपालिका क्षेत्रभित्र भएका वनका प्रकारहरु छुट्याउन र व्यवस्थापन कसरी भईरहेको छ भन्नेबारेमा बताउन ● वन्यजन्तुको संरक्षणमा विद्यार्थी र स्थानीयको भूमिका खोजी गरी संरक्षणका कार्यहरुमा सहयोग गर्न ● स्थानीय क्षेत्रमा फोहोरमैलाले प्राकृतिक स्रोत र स्वास्थ्यमा पार्ने असरहरु बताउन र रोकथामका उपायहरु अवलम्बन गर्न	● वनको परिचय, प्रकार र महत्व -निजी वन, कबुलियती, धार्मिक, सामुदायिक, राष्ट्रिय वन) को परिचय ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका वन्यजन्तुको संरक्षणमा विद्यार्थी र स्थानीयको भूमिका ● स्थानीय क्षेत्रमा फोहोरमैलाले प्राकृतिक स्रोत र स्वास्थ्यमा पार्ने असर र न्यूनीकरणका उपायहरु (घाउ, खटिरा, भाडापखाला, पानी प्रदुषण आदि, फोहोरको उचित व्यवस्थापन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका वनहरुको सूची र वनका प्रकार सम्बन्धी चार्ट ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने वन्यजन्तुहरु को फोटो र परिचय तथा महत्व सम्बन्धी चार्ट ● वन्यजन्तुको संरक्षणमा स्थानीय समुदायले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची, चार्ट, विभिन्न श्रव्य दृष्य सामग्रीहरु ● फोहोरले निम्त्याउन सक्ने	● गल्कोट नगरपालिका क्षेत्रमा भएका व्यवस्थापनका आधारमा वनका प्रकारहरूको सूची बनाइ छोटकरीमा वर्णन गर्ने । जस्तैः निजी वन, सामूदायिक वन, संरक्षित वन, धार्मिक वन आदि । ● विद्यालय नजिकैको वन कार्यालय वा वनका पदाधिकारसिँग भेट गराई उक्त वनको व्यवस्थापन र संरक्षणका कार्यहरुबारे छलफल गर्ने । ● वनबाट हुने फाइदाहरूको बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । ● वन्यजन्तुहरू संरक्षणका लागि स्थानीय स्तरमा गर्न सकिने क्रियालापहरूका बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने वन्यजन्तु संरक्षणका लागि विद्यार्थीहरूले गर्न सक्ने प्रयासहरूको सूची तयार गर्न लगाइ कक्षाकोठामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । वन्यजन्तुहरुको शिकार गरेमा, मारेमा वा त्यसलाई असर गरेमा, बेचविखन गरेमा हुने कानुनी कारवाहीहरुबारे बताईदिने र स्थानीय विज्ञसँग छलफल गराउने । ● फोहरमैलाको असरको सूची चार्ट बनाइ प्रदर्शन र प्रश्नोत्तर गर्ने । (घाउ खटिरा, झाडापखाला, जुका, आँखा पाक्ने, वातावरण प्रदूषण आदि सँग सम्वन्धीत) ● फोहोरका कारण हाम्रो वातावरणमा पर्ने असरका बारेमा छलफल गर्ने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका विभिन्न वनहरुको नामको सूची प्रस्तुत गर्ने लगाउने । ● वनको महत्व सम्बन्धी लेख्न लगाउने । ● नजिकको वनको अवलोकन भ्रमणका आधारमा परियोजना कार्य गर्न लगाउने । ● वन्यजन्तु संरक्षणमा स्थानीय समुदायको भूमिका शिर्षकमा बक्तृत्वकलाको आयोजना गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा फोहोरमैलााले पार्न सक्ने असरहरुबारे लेख्न लगाउने । ● घरायसी फोहोरलाई कसरी व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ लेख्न लगाउने । ● विद्यालयमा काक्षाकोठामा निस्कने फोहोरको वर्गीकरण गरी व्यवस्थापन गर्न लगाउने । ● विद्यालयमा फुलवारी बनाउन लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने । ● परियोजना कार्य गराउने ।	२२

			समस्याहरु र न्यूनीकरण सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री	● फोहोरका असरहरू झल्किने विभिन्न पोष्टर तथा भिडियोहरू प्रदर्शन गर्ने । ● विद्यालयमा वेग्लावेग्लै भाँडो राखी सड्ने नसड्ने फोहोर संकलन गर्न लगाइ सड्ने फोहरवाट प्राङ्गारिक मल वनाउन सिकाउने ।		
७	● नगरपालिका क्षेत्रमा भएका सामुदायिक वनहरुको परिचय दिई वन संरक्षणका कार्यहरुमा सहभागिता जनाउन ● स्थानीय क्षेत्रमा फोहोरमैलाको व्यवस्थापन (3R+) का तरिकाहरु अवलम्बन गर्न ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने खनीज पदार्थको परिचय दिन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका सामुदायिक वनहरुको परिचय, व्यवस्थापन र फाईदा सम्बन्धी वर्णन ● घर तथा विद्यालयको फोहोरमैलाको व्यवस्थापन (3R+) का तरिकाहरु ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने खनीज पदार्थको परिचय, महत्व र उपयोग (ढुङ्गा, रोडा, बालुवा, तामा, फलाम, सिसा, स्लेट, ढुङ्गा, चुनढुंङ्गा, सेतोमाटो, पहेंलो माटो)	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका सामुदायिक वनहरुको सूची ● विभिन्न श्रव्य दृष्य सामग्रीहरु ● फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने खनिज पदार्थहरुको सूची र महत्व सम्बन्धी	● नगरपालिका क्षेत्रमा भएका सामुदायिक वनहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने र सामुदायिक वन क्षेत्र भनेको के हो र त्यसको के महत्व छ भन्नेबारेमा बताईदिने । ● विद्यालय नजिकैको वन कार्यालय वा वनका पदाधिकारीसँग भेट गराई उक्त वनको व्यवस्थापन र संरक्षणका कार्यहरुबारे छलफल गर्ने । ● सामुदायिक वनको महत्व र त्यसबाट हामीलाई पुग्ने फाईदा तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी छलफल गर्ने । ● कक्षाकोठाबाट निस्कने फोहरलाई व्यवस्थापन गर्न लगाउने । ● ठोस फोहोरहरूको पुनः प्रयोग गरेर वनाइएका सामानहरू देखाएर कम गर्ने, पुनः प्रयोग, प्रशोधन तथा प्रयोग अगाडि एकपटक सोच्ने (3R+: Reduce, Reuse, Recycle, Rethink) को सिद्धान्तबारे बुझाउने । ● कागजहरूको पुन प्रयोग गरेर फोटो फ्रेम लगायत विभिन्न सामग्रीहरूको निर्माण गर्न सिकाउने ।	● आफ्नो घर वा विद्यालय नजिक भएको सामुदायिक वनको परिचय दिन लगाउने । ● सामुदायिक वनबाट स्थानीय क्षेत्रमा भएका फाईदाहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● नजिकको वनको अवलोकन भ्रमण गरी त्यसको उपयोग र संरक्षणमा भएका कार्यहरुबारे बुझेर परियोजना कार्य गर्न लगाउने । ● आफ्नो घरबाट निस्कने फोहोरहरूलाई कसरी व्यवस्थापन गरीएको छ कक्षामा छलफल गर्न लगाइ निचोडलाई समूहगत रुपमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● तरल फोहोर व्यवस्थापनका उपायहरूको सूची बनाउन लगाउने ।	२२

			श्रव्यदृष्य सामग्री	● तरल फोहोरको व्यवस्थापन गर्न सिकाउने । जस्तैः सब्जी पखालेको पानी करेसाबारीमा प्रयोग गर्ने । ● फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी बृत्तचित्र वा भिडीयो प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने खनिज पदार्थहरुको सूची प्रस्तुत गर्ने । (ढुंगा, माटो, बालुवा, रोडा, तामा, फलाम, सिसा, स्लेट, ढुङ्गा, चुनढुङ्गा, सेतोमाटो, पहेंलो आदि) ● खनीज वस्तुहरुको महत्व र तिनीहरुको संरक्षण किन गर्नुपर्छ भन्ने बारेमा छलफल गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका खानीहरुको अवस्थाबारे स्थलगत भ्रमण गराई त्यसको दिगो व्यवस्थापनबारे छलफल गरी निष्कर्ष दिने ।	● पुन : प्रयोग गरेर कागज वा प्लाष्टिकको कुनै एक सामग्री तयार पारेर प्रदर्शन गर्न लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने खनीज वस्तुहरुको महत्वको सूची प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● खानीको स्थलगत भ्रमणको परियोजना बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
८	● वन र वन्यजन्तुको संरक्षण र व्यवस्थापनमा कानुनी व्यवस्था तथा स्थानीय समुदाय र नगरपालिकाको भूमिका ● स्थानीय जलस्रोत संरक्षण, फोहोर र प्रदुषण नियन्त्रणमा हाम्रो भूमिका	● वनको संरक्षण र व्यवस्थापनमा स्थानीय समुदाय र नगरपालिका को भूमिका ● वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण र कानुनी व्यवस्था कार्यान्वयनमा नगरपालिका को भूमिका ● स्थानीय जलस्रोत संरक्षण, फोहोर र	● स्थानीय वनको संरक्षण र प्रर्वधनका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची ● वन्यजन्तु अपराध	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका वनहरुको अवस्था र महत्व सम्बन्धी स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग छलफल गराई निष्कर्ष दिने । ● विद्यालय नजिकैको वन कार्यालय वा वनका पदाधिकारीसँग भेट गराई उक्त वनको व्यवस्थापन र संरक्षणका कार्यहरुबारे छलफल गर्ने । ● वनको संरक्षण र दिगो उपयोगका लागि स्थानीय समुदायले गर्दै आएका प्रयासहरुको र नगरपालिकाको भूमिका बारेमा खोजी गरी बताईदिने ।	● स्थानीय वनको संरक्षणमा स्थानीय समुदाय, विद्यार्थी र स्थानीय सरकारले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● नजिकको वनको अवलोकन भ्रमण गरी त्यसको उपयोग र संरक्षणमा भएका कार्यहरुबारे बुझेर परियोजना कार्य गर्न लगाउने ।	२२

	● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने खनीज पदार्थको महत्व र उपयोग	प्रदुषण नियन्त्रणमा हाम्रो भूमिका ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने खनीज पदार्थको परिचय महत्व र उपयोग तामा, फलाम, सिसा, स्लेट, ढुङ्गा, चुनढुंङ्गा, सेतोमाटो, पहेंलो माटो)	नियन्त्रण सम्बन्धी लेख, रचना, नियम कानुन ● फलाम, सिसा, स्लेट, ढुङ्गा, चुनढुंङ्गा, सेतोमाटो, पहेंलो माटो सम्बन्धी लेख, रचना, पम्प्लेट ● विभिन्न श्रव्य दृष्य सामग्रीहरु	● वन्यजन्तुहरुको शिकार गरेमा, मारेमा वा त्यसलाई असर गरेमा, बेचविखन गरेमा हुने कानुनी कारवाहीहरुबारे बताईदिने र स्थानीय विज्ञसँग छलफल गराउने । ● मानव र वन्यजन्तु बिच हुने द्वन्द्वहरुका बारेमा छलफल गरी त्यसलाई न्यूनीकरण गर्नका लागि स्थानीय क्षेत्रमा अपनाउन सकिने कार्यहरुको सूची प्रस्तुत गर्ने । ● वन्यजन्तुको अपराध सम्बन्धी कानुनी प्रावधानहरुबारे बृत्तचित्र प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने । ● वन्यन्तु संरक्षणका लागि नगरपालिकाले बनाएका नियमहरुबारे छलफल गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा फोहोर व्यस्थापन र प्रदुषण नियन्त्रणमा काम गरिरहेका संघसंस्थाहरुको खोजी गरी सूची बनाई तिनीहरुले गर्ने कार्यहरुको बारेमा प्रस्तुत गर्ने । ● फोहोर व्यस्थापन र प्रदुषण नियन्त्रणमा स्थानीय समुदाय तथा विद्यार्थीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची सहित छलफल गर्ने । ● कक्षाकोठावाट निस्कने फोहोरलाई वर्गीकरण गरी जैविक फोहोरलाई कम्पोष्ट बनाउन सिकाउने । जस्तैः गड्यौले मल बनाउने, खाल्डे मल बनाउने, भाँडोमा मल बनाउने आदि । ● प्रदुषण नियन्त्रण र मल बनाउने विधिहरू सम्बन्धी भिडियोहरू प्रस्तुत गर्ने ।	● वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि नगरपालिकाले गर्ने गरेका कार्यहरु बुझेर सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्वच्छ वातावरणका लागि स्थानीय क्षेत्रमा समुदाय र विद्यार्थीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● पुन : प्रयोग गरेर कागज वा प्लाष्टिकको कुनै एक सामग्री तयार पारेर प्रदर्शन गर्न लगाउने । ● विद्यालयमा निस्कने फोहोरलाई विन कम्पोष्टिङ गर्न लगाई मल करेसाबारीमा हाल्न लगाउने । ● स्थानीय खानी संरक्षणका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● खानीको व्यवस्थापनका लागि नगरपालिकाको भूमिका के हुन सक्छ भन्ने बारेमा परियोजना कार्य गर्न लगाउने ।	

				● नगरपालिकाको विभिन्न ठाउँमा पाइएका खनिज पदार्थहरु सिसा, स्लेट, ढुङ्गा, चुनढुंङ्गा, सेतोमाटो, पहेंलो माटो आदिको परिचय दिने । ● ती खनीज वस्तुहरुको महत्व र तिनीहरुको संरक्षण किन गर्नुपर्छ भन्ने बारेमा छलफल गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका खानीहरुको अवस्थाबारे स्थलगत भ्रमण गराई त्यसको दिगो व्यस्थापनबारे छलफल गरी निष्कर्ष दिने ।		

क्षेत्र ५: स्थानीय पेशा, व्यवसाय, प्रविधि र उद्यम

कक्षा	विशिष्ट उद्देश्य/सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शैक्षिक सामग्री	सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने अन्नबाली, फलफूल बाली, तरकारीबाली पहिचान गरी नाम बताउन ● स्थानीय क्षेत्रमा कृषि कार्यमा उपयोग हुने परम्परागत सामग्रीहरु चिन्न र नाम बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने अन्नबाली , फलफूल बाली, तरकारी बालीको नाम (केराऊ, सुन्तला, स्याउ, अम्बा, केरा किवी, गुथली, तीजु, चीउरी, काँक्रो, फर्सी, पलस, आरु, उवा, सर्स्यू, भट्ट सिमी, भांगा, तोरी, भटमास, वोडि, सिमी, सिलाम, उवा, धान, मकै, गहुँ, कोदो, जौ, उवा, तोरी, फापर, आलु, किवी, अलैंची, सुन्तला, लसुन, प्याज, च्याउ लगायत) ● स्थानीय क्षेत्रमा कृषि कार्यमा उपयोग हुने परम्परागत सामग्रीहरुको नाम	● विभिन्न बालीनालीहरुको फोटो, चित्र ● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने बालीहरुको सूची ● कृषि कार्यमा उपयोग हुने परम्परागत सामग्रीहरुको फोटो	● स्थानीयस्तरमा उत्पादित कृषिजन्य वस्तुहरू ल्याइ प्रदर्शन गर्ने वा फोटोहरू देखाउने । जस्तैः (केराऊ, सुन्तला, स्याउ, अम्बा, केरा किवी, गुथली, तीजु, चीउरी, काँक्रो, फर्सी, पलस, आरु, उवा, सर्स्यू, भट्ट सिमी, भांगा, तोरी, भटमास, वोडि, सिमी, सिलाम, उवा, धान, मकै, गहुँ, कोदो, जौ, उवा, तोरी, फापर, आलु, किवी, अलैंची, सुन्तला, लसुन, प्याज, च्याउ लगायत) ● विद्यालय परिसर वा नजिकको तरकारी खेती वा अन्य कुनै खेती भएको क्षेत्रमा अवलोकन भ्रमण गराइ त्यहाँ उत्पादन हुने वस्तुहरूको नाम सहित चिनाईदिने । ● स्थानीय ठाउँमा मानिसहरुले परावूर्व कालदेखि केषि कार्यमा उपयोग गर्दै आएका विभिन्न घरायसीसामग्रीहरुको चित्र प्रस्तुत गर्ने र चिनाईदिने । (हलो, जुवा, नारा, कोदालो, हँसिया, बाउसो, डोको, नाम्लो, मान्द्रो, गुन्द्री, सुकुल, आरन बञ्चरो, डालो, मिनी टेक्टर, घन, दराती, गैती, लेड्को खोक, ख्याउरा, दाम्लो तान आदि) ● उक्त औजारहरुको उपयोगबारे चित्र सहित बताईदिने ।	● वरिपरी रहेका वालीनालीको चित्र देखाइ के हो चिन्न लगाउने । ● स्थानीय उत्पादन हुने फलफुलहरुको नाम सोध्ने । ● आफ्नो घरको बारी वा नजिकको बारीमा कुन कुन तरकारीहरू उत्पादन हुन्छन् सोध्ने । ● फोटो देखाई विभिन्न औजारहरु चिन्न लगाउने । ● आफ्नो घरमा भएका कृषि औजारहरुको नाम सोध्ने ।	२५

		(हलो, जुवा, नारा, कोदालो, हँसिया, बाउसो, डोको, नाम्लो, मान्द्रो, गुन्द्री, सुकुल, आरन बञ्चरो, डालो, मिनी टेक्टर, घन, दराती, गैती, लेड्को खोक, ख्याउरा, दाम्लो, तान आदि				
२	● स्थानीय कृषि उत्पादन-अन्नबाली, फलफूल, पशुपालन, माछापालन, तरकारी खेती, जडीबुटी खेतीको सूची बनाउन र परिचय दिन ● स्थानीय क्षेत्रमा कृषि र पशुपालन कार्यमा उपयोग हुने परम्परागत सामग्रीहरुको परिचय	● स्थानीय कृषि उत्पादन-अन्नबाली, फलफूल, तरकारी खेतीको परिचय (केराऊ, सुन्तला, स्याउ, अम्बा, केरो किवी, गुथली, तीजु, चीउरी, काँक्रो, फर्सी, पलस, आरु, उवा, सर्स्यू, भट्ट सिमी, भांगा, तोरी, भटमास, वोडि, सिमी, सिलाम, उवा, धान, मकै, गहुँ, कोदो, जौ, उवा, तोरी, फापर, आलु, किवी, अलैंची, सुन्तला, लसुन, प्याज, च्याउ आदि	● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने बालीहरुको सूची, फोटो, चित्र ● पशुपालनमा उपयोग हुने विभिन्न सामग्रीहरुको चित्र ● श्रव्यदृष्य सामग्री	● स्थानीय स्तरमा उत्पादित कृषिजन्य वस्तुहरूको सूची बनाइ फोटो सहित सूची प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः केराऊ, सुन्तला, स्याउ, अम्बा, केरो किवी, गुथली, तीजु, चीउरी, काँक्रो, फर्सी, पलस, आरु, उवा, सर्स्यू, भट्ट सिमी, भांगा, तोरी, भटमास, वोडि, सिमी, सिलाम, उवा, धान, मकै, गहुँ, कोदो, जौ, उवा, तोरी, फापर, आलु, किवी, अलैंची, सुन्तला, लसुन, प्याज, च्याउ आदि । ● माथीका कृषिजन्य वस्तुहरुको उत्पादनका आधारमा वर्गीकरण गर्न सिकाउने वा कुन वस्तु कहाँबाट उत्पादन हुन्छ भन्ने कुरा बताईदिने । जस्तैः धान, चामल, मकैः अन्नबाली, मुसुरोः दालबाली, साग, भण्टाः तरकारी, दुध, माछामासुः पशुपालन, सुन्तला भोगटेः फलफूल, सयपत्री, सुर्यमुखीः फूल आदि ।	● आफ्नो गाउँघर तथा वस्ती वरिपरी उत्पादन हुने कृषि उत्पादनहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● विभिन्न प्रकारका कृषि उपजहरुबिच जोडा मिलाउन लगाउने । ● फोटोद्धारा कृषि उपजहरुको वर्गीकरण गर्न लगाउने । ● कुनै एक पशुपालन गर्दा चाहिने सामानको चित्र बनाउन लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा परम्परागत रुपमा प्रयोग हुने सामग्रीहरुको सूची बनाउन लगाउने ।	२५

		● स्थानीय क्षेत्रमा कृषि र पशुपालन कार्यमा उपयोग हुने परम्परागत सामग्रीहरुको परिचय (हलो, जुवा, नारा, कोदालो, हँसिया, बाउसो, डोको, नाम्लो, मान्द्रो, गुन्द्री, सुकुल, आरन बञ्चरो, डालो, मिनी टेक्टर, घन, दराती, गैती, लेड्को खोक, ख्याउरा, दाम्लो, तान आदि)		● विद्यालय नजिकको बजार वा कृषि उत्पादन केन्द्रको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यहाँ उत्पादित वस्तुहरूको वर्गीकरण गर्न सिकाउने । ● पशुपालन गर्दा आवश्यक पर्ने विभिन्न सामग्रीहरुको फाटो वा चित्र प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः हँसिया, खुकुरी, डोरी, दाम्लो, नाम्लो, दुध दुहुने बाल्टी, मोहि पार्ने ठेकी आदि । ● स्थानीय पशुपालन फर्म वा पशुपालकको‌मा लगेर (हलो, जुवा, नारा, कोदालो, हँसिया, बाउसो, डोको, नाम्लो, मान्द्रो, गुन्द्री, सुकुल, आरन बञ्चरो, डालो, मिनी टेक्टर, घन, दराती, गैती, लेड्को खोक, ख्याउरा, दाम्लो, तान आदि) प्रतक्ष्य सामग्रीहरु देखाउने ।	● बहुबैकलिपक प्रश्नहरु गर्ने ।	
३	● स्थानीय कृषि उत्पादन र पशुपालनको महत्वबोध गरी फाइदा बताउन ● स्थानीय परम्परागत सामग्रीहरुको परिचय दिन र उपयोग गर्न (गुन्द्री, मान्द्रो, चकटी, पेरुङ्गो, डालो)	● स्थानीय कृषि उत्पादन र पशुपालनको महत्व र फाइदा ● स्थानीय परम्परागत सामग्रीहरुको परिचय र उपयोग (नाम्लो, मान्द्रो, गुन्द्री, सुकुल, आरन बञ्चरो, डालो, मिनी टेक्टर, घन, दराती, गैती, लेड्को	● विभिन्न बालीनाली र पशुपालन सम्बन्धी उपयोगिता सहितको फोटो, चित्र ● स्थानीय क्षेत्रमा पाईने परम्परागत रुपमा उपयोग भईरहेका	● स्थानीय स्तरमा उत्पादित कृषिजन्य वस्तुहरूको सूची बनाइ त्यसको उपयोग, फोटो सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः सिमी, काक्रो, बन्दा, मुला, गाजर, च्याउ, दाल, फापर, धान, मकै, दुध, मासु, फूलहरू आदि । ● कृषि उत्पादनबाट हामीलाई पुग्ने फाइदाहरूको सूची तयार पारी प्रस्तुत गर्ने । ● चित्र देखाइ कृषि उत्पादनको सामान्य फाइदाहरूको बारेमा समूहगत छलफल गराइ प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	● आफ् गाउँघर तथा वस्ती वरिपरी उत्पादन हुने कृषि उत्पादनहरुको उपयोग कसरी हुन्छ बताउन लगाउने ● विभिन्न प्रकारका कृषि उपजहरु र त्यसको उपयोग बिच जोडा मिलाउन लगाउने । ● स्थानीय कृषि उपजहरुको महत्वबारे लेख्न लगाउने । ● पशुपालनको महत्व प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	२५

		खोक, ख्याउरा, दाम्लो आदि ।	घरायसी सामग्रीहरुको फोटो, चित्र तथा उपयोग सम्बन्धी जानकारीमुलक श्रव्यदृष्य सामग्री	● स्थानीय क्षेत्रमा पालिने पशुपंक्षीहरुको सूची प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः गाई, भैंसी, भेडाबाख्रा, बंगुर, माछा, कुखुरा, हाँस, टर्की, मौरी आदि । ● पशुपालनको फाइदा सम्बन्धी स्थानीय पशुपालकसँग अन्तरक्रिया गराई निष्कर्ष दिने । ● स्थानीय क्षेत्रमा मानिसहरुले परापुर्वकालदेखि घरमा प्रयोग गर्दै आईरहेका सामग्रीहरुको सूची बनाई फाटो सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः (नाम्लो, मान्द्रो, गुन्द्री, सुकुल, आरन बञ्चरो, डालो, मिनी टेक्टर, घन, दराती, गैती, लेड्को खोक, ख्याउरा, दाम्लो आदि । ● विद्यालय नजिकको कुनै घर वा स्थानीय संग्रहालयमा लगेर त्यहाँ भएका परम्परागत सामग्रीहरु प्रतक्ष्य देखाउने र त्यसको उपयोग तथा तिनीहरु के बाट बनेका हुन्छन् भन्ने सम्बन्धी छलफल गर्ने । जस्तैः अन्न राख्न बाँसको डालोको उपयोग गरिन्छ, यो बाँसको चोयाबाट बनाईन्छ । भुईमा ओछ्याउन गुन्द्रीको उपयोग हुन्छ, यो पराल वा मकैको बुनिन्छ आदि ।	● आफ्नो घरमा विद्यार्थीहरुलाई कुनै एक कृषि सम्बन्धी विरुवा रोप्न लगाउने र त्यसको उपयोगबारे लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● आफ्नो घरमा भएका परम्परागत सामग्रीहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● अवलोकन भ्रमणका आधारमा विभिन्न सामग्रीहरुको चित्र बनाउन र उपयोग लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
४	● तरकारी खेती गर्ने तरिकाबारे जानकारी दिन (काउली, बन्दा, साग, आलु र मुला) ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका उद्योग व्यवसायहरुको	● तरकारी खेती - काउली, बन्दा, साग, आलु र मुला)को जानकारी ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका उद्योग	● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने तरकारीबालीहरुको महत्व सम्बन्धी चार्ट भिडीयो,	● स्थानीय स्तरमा उत्पादित तरकारीवालीहरुको सूची बनाइ त्यसको उपयोग, फोटो सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः केराऊ, काँक्रो, फर्सी, साग, आलु, मुला, बन्दा आदि । ● केराऊ, काँक्रो, फर्सी, साग, आलु, बन्दा र मुला उत्पादन सम्बन्धी सीपको विकास गर्न	● आफ्नो गाउँघर तथा वस्ती वरिपरी उत्पादन हुने तरकारीबालीहरुका सूची बनाउन लगाउने । ● साग र मुला खेती सम्बन्धी वर्णन गर्न लगाउने ।	२०

	सूची बनाउन र परिचय दिन	व्यवसायहरुको सूची र परिचय (नेपाली कागज, इट्टा भट्टा, आरन, दरमखोला लघुजलविद्युत, परियोजना, कुटानी पिसानी मिल, पानी घट्ट, डेरी, राईस मिल, मादल बनाउने, हतियार, भाँडाकुँडा, पानी मिल, कृषि औजार, बाखापालन, सिलाई बुनाई, पाउरोटी उद्योग, काष्ठ उद्योग, ग्रील उद्योग, मसला उद्योग, होम स्टे आदि ।	बृत्तचित्र, पोष्टर आदि ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका साना तथा घरेलु उद्योगहरुको सूची, पोष्टर आदि	त्यस सम्बन्धी भिडीयो वा बृत्तचित्र प्रदर्शन गर्ने । जसमा बीउ, रोप्ने मौसम, माटोको निर्माण, सिंचाई, गोडमेल, बाली संकलन जस्ता कुराहरु समेट्ने । ● विद्यालय नजिकैको कृषि फर्मको अवलोकन गरी तरकारी उत्पादन सम्बन्धी त्यहाँका जनाकार व्यक्तिसँग छलफल गर्ने । ● विद्यालयको खाली जग्गामा विद्यार्थीहरु परिचालन गरी साग र मुला रोपेर हेरचाह र अवलोकन गर्न लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका विभिन्न उद्योग व्यवसायहरुको सूची बनाई छोटो परिचय सहित प्रस्तुत गर्ने । (मैनबत्ती, पानी घट्ट, डेरी, राईस मिल, मादल, हतियार, भाँडाकुँडा, पानी मिल, कृषि औजार, बाखापालन, सिलाई बुनाई, केक पाउरोटी, काष्ठ उद्योग, ग्रील उद्योग, लघुजलविद्युत, मसला उद्योग आदि) ● स्थानीय क्षेत्रमा मानिसहरुले गर्ने विभिन्न व्यवसायहरु मध्ये होटल, लज, दुध डेरी, पानीघट्ट, काठमिल, गलैंचा बुन्ने व्यवसायहरुको परिचय दिने र स्थानीय व्यवसायीसँग उक्त व्यवसायहरुको संचालन गर्ने प्रक्रिया तथा फाईदाहरुका बारेमा अन्तरक्रिया गराउने । ● नगरपालिका भित्र भएका विभिन्न उद्योगहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः (नेपाली कागज, इट्टा भट्टा, आरन, दरमखोला लघुजलविद्युत, परियोजना, कुटानी पिसानी मिल, पानी घट्ट, डेरी, राईस मिल, मादल	● विद्यार्थीहरुको समूह बनाई विद्यालयमा (केराऊ र मुला रोप्न लगाउने र उनीहरुको सीप बिकासको मुल्याङ्कन गर्ने । ● अवलोकन भ्रमणका आधारमा परियोजना कार्य गर्न लगाउने । ● आफ्नो गाउँघरमा भएका विभिन्न साना उद्योगहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● कुनै एक स्थानीय व्यवसायको परिचय र महत्व सम्बन्धी लेख्न लगाउने । ● स्थानीय कुनै एक व्यवसायीकोमा गएर उक्त व्यवसाय संचालन सम्बन्धी बुझेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● पानीघट्टको चित्र बनाई छोटो परिचय दिन लगाउने ।	

				बनाउने, हतियार, भाँडाकुँडा, पानी मिल, कृषि औजार, बाखापालन, सिलाई बुनाई, पाउरोटी उद्योग, काष्ठ उद्योग, ग्रील उद्योग, मसला उद्योग, होम स्टे आदि । ● विद्यालय नजिकैको कुनै एक दुध डेरी वा पानीघट्ट वा काठमिलको अवलोकन भ्रमण गराई त्यसको परिचय दिने । ● उद्योग व्यसायको फाईदाबारे छलफल गरी निष्कर्ष दिने ।		
५	● अन्नखेती -धान, सिमी, बोडी, गहुँ, कोदो, फापर र मकै खेती) को परिचय दिन र खेतीपातीमा सहयोग गर्न ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका उद्योग व्यवसायहरुको परिचय दिन र महत्व बताउन	● अन्नखेती -धान, सिमी, बोडी, गहुँ, कोदो, फापर र मकै खेती)को जानकारी ● स्थानीय उद्योग व्यवसायहरुको परिचय (होटल, लज, कपडा/गलैंचा बुन्ने, अगरबत्ती, मैनबत्ती, सिस्नुको पाउडरु, अल्लोको धागो, पानी घट्ट, डेरी, राईस मिल, मादल, हतियार, भाँडाकुँडा, पानी मिल, कृषि औजार, बाखापालन, सिलाई बुनाई, केक पाउरोटी, काष्ठ उद्योग, ग्रील उद्योग,	● विभिन्न अन्न बालीहरुको उपयोगिता सहितको फोटो, चित्र ● धान, सिमी, बोडी, गहुँ, कोदो, फापर र मकै खेती सम्बन्धी भिडीयो, बृत्तचित्र, पोष्टर आदि ● नगरपालिका क्षेत्रमा भएका स्थानीय प्रविधिमा आधारित व्यवसाय हरुको	● स्थानीय स्तरमा उत्पादित अन्नवालीहरुको सूची बनाइ त्यसको उपयोग, फोटो सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः धान, सिमी, बोडी, गहुँ, कोदो, फापर र मकै आदि । ● धान, गहुँ, कोदो, सिमी, बोडी, कोदो, मकै उत्पादन सम्बन्धी सीपको विकास गर्न त्यस सम्बन्धी भिडीयो वा बृत्तचित्र प्रर्दशन गर्ने । जसमा बीउ, रोप्ने मौसम, माटोको निर्माण, सिंचाई, गोडमेल, बाली संकलन जस्ता कुराहरु समेट्ने । ● विद्यालय नजिकैको कुनै कृषककोमा वा कृषि फर्मको अवलोकन गरी अन्न उत्पादन सम्बन्धी त्यहाँका जनाकार व्यक्तिसँग छलफल गर्ने । ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिमा आधारित विभिन्न उद्योग व्यवसायहरुको सूची बनाई छोटो परिचय सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः मैनबत्ती, सिस्नुको पाउडरु, अल्लोको धागो, पानी घट्ट, डेरी, राईस मिल, मादल, हतियार, भाँडाकुँडा, पानी मिल, कृषि औजार, बाखापालन, सिलाई	● आफ्नो गाउँघर तथा वस्ती वरिपरी उत्पादन हुने अन्न बालीहरुको सूची बनाउन लगाउने ● धान, मकै, सिमी खेती सम्बन्धी वर्णन गर्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरुको समूह बनाई विद्यालयको खाली ठाउँमा वा एक एक वटा गमलामा मकै रोप्न लगाउने र उनीहरुको सीप बिकासको मुल्याङ्कन गर्ने । ● आफ्नो विद्यालय नजिक वा टोलवस्तीमा भएका पुराना उद्योगहरुको सूची बनाई त्यसको उत्पादनबारे लेख्न लगाउने ।	२०

		लघु जलविद्युत, मसला उद्योग आदि	सूची, फोटो, ब्रोसर, पम्प्लेट	बुनाई, केक पाउरोटी, काष्ठ उद्योग, ग्रील उद्योग, लघुजलविद्युत, मसला उद्योग आदि । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएको कुनै एक घरेलु उद्योगको अवलोकन गराउने र त्यसबारेमा परिचय र त्यसको महत्वबारे जानकारी गराउने । जस्तैः तानमा लुगा बुन्ने, सिस्नुको पाउडर निकाल्ने मेसिन परम्परागत कोल आदिबारे परिचय दिने । विभिन्न स्थानीय उद्योगको महत्वबारे छलफल गर्ने । जस्तैः त्यसबाट आर्थिक फाईदा हुन्छ, हाम्रो परापूर्व कालमा मानिसहरुले उपयोग गर्ने सामग्रीबारे जानकारी पाईन्छ, आफ्नो ठाउँको विषेशता झल्किन्छ आदि ।	● नगरपालिका भित्रको कुनै एक पुरानो उद्योगको परिचय दिन लगाउने । ● फोटो मार्फत उद्योग व्यवसायहरु चिन्न लगाउने । ● अविभावक वा स्थानीय जनाकारलाई सोधेर आलु खेतीबारे लेख्न लगाउने ।	
६	● पशुपालन (बाखापालन, कुखुरा, हाँस पालन, माछा र बंगुर पालन) को सीप हासिल गरी पशुपालनमा सहयोग गर्न ● स्थानीय पहिलो उद्योग वा व्यवसायको परिचय दिन र त्यसको समाजमा योगदान बताउन ● पर्यटन व्यसायको परिचय दिई पर्यटकीय व्यवसाय संचालनमा सहयोग गर्न	● पशुपालन (बाखापालन, कुखुरा, हाँस पालन, माछा र बंगुर पालन) को जानकारी ● स्थानीय पहिलो उद्योग वा व्यवसायको परिचय र त्यसको समाजमा योगदान (नेपाली कागज, गुन्द्रुक, इंटा भट्टा, आरन, दरमखोला लघुजलविद्युत, परियोजना ५० कि.वाट., मादल बनाउने, कुटानी पिसानी मिल लगायत	● विभिन्न पशुपालनको तरिका र उपयोगिता सहितको फोटो, चित्र ● कुखुरा, माछा, बाखापालन, हाँस, कुखुरा र बंगुरपालन सम्बन्धी भिडीयो, बृत्तचित्र, पोष्टर आदि	● स्थानीय स्तरमा पशुपालनसँग सम्बन्धीत विभिन्न उत्पादनहरुको सूची बनाइ त्यसको उपयोग, फोटो सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः दुध, घिउ, माछामासु, अण्डा, आदि । ● पशुपालन सम्बन्धी सीपको विकास गर्न त्यस सम्बन्धी भिडीयो वा बृत्तचित्र प्रर्दशन गर्ने । जसमा विभिन्न प्रजाति, गोठ वा खोरको निर्माण, आवश्यक घाँस, दानापानी, उत्पादन दिन लाग्ने समय, जस्ता कुराहरु समेट्ने । ● विद्यालय नजिकैको कृषि -कुखुरा, माछा, बाखा वा बंगुर) फर्मको अवलोकन गरी पशुपालन सम्बन्धी त्यहाँका जनाकार व्यक्तिसँग छलफल गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका विभिन्न उद्योग व्यवसायहरुको सूची बनाई छोटो परिचय सहित	● आफ्नो गाउँघर तथा वस्ती वरिपरी गरिने पशुपालनको सूची बनाउन लगाउने । ● माछापालन र कुखुरापालन सम्बन्धी वर्णन गर्न लगाउने । ● विद्यालय नजिकैको कुनै एक कुखुरापालन केन्द्र, माछापालन केन्द्र वा बंगुरपालन केन्द्रको अवलोकन गर्न लगाई उक्त केन्द्रको परिचय सहितको परियोजना कार्य गर्न लगाउने ।	२०

		● पर्यटन व्यसाय परिचयः क्यानोइङ्ग, कृषि, धार्मिक, प्राकृतिक ऐतिहासिक	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका उद्योगको परिचय सम्बन्धी लेख, रचना, ब्रोसर, फोटो, भिडीयो आदि ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरुको सूची ● पर्यटन र पर्यटकीय कियाकलाप सम्बन्धी फोटो, ब्रोसर, पम्प्लेट	प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः (नेपाली कागज, गुन्द्रुक, इंटा भट्टा, आरन, दरमखोला लघुजलविद्युत, परियोजना ५० कि.वाट., कुटानी पिसानी मिल आदि । ● नगरपालिका क्षेत्रमा भएको पानीघट्टको परिचय दिने, त्यसले कसरी काम गर्छ भन्नेबारेमा प्रतक्ष्य देखाउने वा बृत्तचित्र प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय पुरानो उद्योगहरुबारे खोजी गरी तिनीहरुको परिचय, उत्पादनका बारेमा बताईदिने । ● स्थानीय क्षेत्रमा पर्यटकीय गतिबिधिहरुको सूची प्रस्तुत गर्ने । ● पर्यटनको परिचय दिई त्यसको प्रकार, महत्व र आर्थिक क्रियाकलापमा पर्यटनको भूमिका सम्बन्धी छलफल गर्ने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक पर्यटकीय स्थलको भ्रमण गराई त्यहाँ आउने पर्यटकहरुको बारेमा जानकारी लिने र उक्त कार्यबाट स्थानीय समुदायमा पुगेको फाईदा वा बेफाईदाहरुका बारेमा स्थानीयसँग छलफल गराई निष्कर्ष दिने ।	● आफ्नो विद्यालय नजिक वा टोलवस्तीमा भएका स्थानीय व्यवसाय वा उद्योगहरुको सूची बनाई त्यसको उत्पादनबारे लेख्न लगाउने । ● स्थानीय पानीघट्ट मादन बनाउने उद्योगको परिचय र त्यसबाट हामीलाई भएको फाइदा बेफाइदाकाबारेमा लेख्न लगाउने । ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरुको सूची बनाई त्यहाँ हुने पर्यटकीय क्रियाकलापहरुको बारेमा लेख्न लगाउने । ● पर्यटन व्यवसायको परिचय लेख्न लगाउने ।	

७	● मौरीपालन, च्याउखेती, फलफूल खेती, जडीबुटी खेतीको परिचय दिन र उक्त खेती गर्ने सीपको विकास र बजारको सम्भावना खोजी गर्न ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिमा आधारित काठका सामग्री निर्माण गर्ने सीपको बिकास गर्न ● पर्यटन व्यवसाय परिचय दिन, यसको महत्व तथा स्थानीय क्षेत्रमा सम्भावना खाजी गरी आर्थिक बिकासमा सहयोग गर्न	● मौरीपालन, च्याउखेती, फलफूल खेती, जडीबुटी खेती जस्तैः तुलसी, कुरिलो, सिल टिमुर, सिन्काउली, लसुन, असुरो, पाच औले, चिराइतो, कचुर लगायत) खेतीको जानकारी र सम्भावना ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिमा आधारित काठका सामग्री निर्माण सम्बन्धी ● पर्यटन व्यवसाय परिचय, सम्भावना र आर्थिक बिकास	● मौरीपालन, फलफूल खेती, जडीबुटी खेती गर्ने तरिका, उपयोगिता सहितको फोटो, चित्र, भिडीयो, बृत्तचित्र, पोष्टर आदि ● काठका सामग्री बनाउने तरिकाहरु र उत्पादित सामानहरुबारे भिडीयो, पोष्टर, चित्र, लेख आदि ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरुको सूची ● पर्यापर्यटन सम्बन्धी भिडीयो, पोष्टर, चित्र, लेख आदि	● मौरीपालन सम्बन्धी स्थानीय मौरीपालकसँग अन्तरक्रिया गराउने तथा मौरीपालन क्षेत्रको अवलोकन भ्रमण गराई मौरीपालनका लागि आवश्यक आधारभूत पक्षहरुबारे जानकारी गराउने । जस्तैः घार, घमाइलो ठाउँ आदि । ● स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने विभिन्न प्रकारका फलफूलहरुको सूची बनाइ त्यसको उपयोग, फोटो सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः - कागती, नासपाती, अम्वा, सुन्तला, भोगटे आदि । ● स्थानीय क्षेत्रमा खेती गर्न सकिने जडीबुटीहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः चिराइतो, पाखनबेद, तुलसी, निम, तेजपात आदि । ● फलफूल खेती, च्याउ खेती तथा जडीबुटी खेती सम्बन्धी सीपको विकास गर्न त्यस सम्बन्धी भिडीयो वा बृत्तचित्र प्रर्दशन गर्ने । जसमा विभिन्न बिउ, विरुवा, रोप्ने समय, उत्पादन दिन लाग्ने समय, गोडमेल, बजार, जस्ता कुराहरु समेट्ने । ● विद्यालय नजिकैको कुनै एक फलफूल बगैंचा वा जडीबुटी रोपेको क्षेत्रमा अवलोकन गरी फलफूल तथा जडीबुटी उत्पादन सम्बन्धी त्यहाँका जनाकार व्यक्तिसँग छलफल गर्ने ।	● आफ्नो गाउँघर तथा वस्ती वरिपरी गरिने फलफूलखेतीको सूची बनाउन लगाउने । ● मौरीपालनका लागि आवश्यक आधारभूत पक्षहरुको सूची बनाउनुहोस् ● आफ्नो गाउँघर तथा वस्ती वरिपरी देखिने जडीबुटी जन्य वनस्पतिहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● विद्यालय नजिकैको कुनै एक बगैँचा वा कृषि केन्द्रको अवलोकन गर्न लगाई उक्त केन्द्रको परिचय सहितको परियोजना कार्य गर्न लगाउने । ● स्थानीय रुपमा काठका विभिन्न उत्पादनहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● काठको कुनै एक सामग्री बनाई प्रर्दशन गर्न लगाउने ● सीप बिकासको मुल्याङ्कन गर्ने ।	२०

				● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने काठका सामग्रीहरुको सूची बनाई तिनीहरु कहाँ, कुन ठाउँमा उत्पादन हुन्छन् भन्ने बारेमा बताउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएको काठको सामान उत्पादन गर्ने उद्योग अवलोकन वा काठका सामान बनाउने व्यक्तिसँग भेट गराई त्यसबारेमा परिचय र त्यसको बजार माग सम्बन्धी जानकारी गराउने । जस्तैः काटको ठेकी, काठको मुर्तिहरु, काठको बाकस तथा सजावटका सामग्रीहरु आदि । ● स्थानीय विज्ञको सहयोगमा कुनै एक काठको सामान बनाउने अभ्यास गराउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका प्राकृतिक पर्यटकीय क्षेत्रहरु सूची प्रस्तुत गर्ने । ● पर्या पर्यटनको परिचय दिई त्यसको महत्व र आर्थिक क्रियाकलापमा पर्यटनको भूमिका सम्बन्धी छलफल गर्ने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक पर्यटकीय स्थलको भ्रमण गराई त्यहाँ आउने पर्यटकहरुको बारेमा जानकारी लिने र उक्त कार्यबाट स्थानीय समुदायमा पुगेको फाईदा वा बेफाईदाहरुका बारेमा स्थानीयसँग छलफल गराई निष्कर्ष दिने । ● पर्यटनको फाईदा तथा आर्थिक बिकास सम्बन्धी अन्तरक्रिया गर्ने ।	● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने । ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरुको सूची बनाई त्यहाँ हुने पर्यटकीय क्रियाकलापहरुको बारेमा लेख्न लगाउने । ● पर्यटन व्यवसायको प्रर्बधनमा स्थानीय समुदायको भूमिका लेख्न लगाउने । ● विद्यालय नजिकको पर्यटकीय क्षेत्रको बारेमा परियोजना कार्य गराउने ।	

८	● स्थानीय कृषि उत्पादनको उपयोग गर्ने तरिका, बजारीकरण, कृषि क्षेत्रमा चुनौति र कृषि प्रर्वधनमा स्थानीय सरकारको भूमिका बताउन ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिमा आधारित माटोको (मूर्तिकला) र बाँसका सामग्री निर्माण गर्ने सीपको बिकास गर्न ● होम स्टे संचालनका लागि आधारभूत पक्षहरुको पहिचान गरी होम स्टे संचालनमा सहयोग गर्न	● स्थानीय कृषि उत्पादनको उपयोग गर्ने तरिका, बजारीकरण, कृषि क्षेत्रमा चुनौति र कृषि प्रर्वधनान स्थानीय सरकारको भूमिका ● स्थानीय परम्परागत प्रविधिमा आधारित माटो (मूर्तिकला) र बाँसका सामग्री निर्माण ● होम स्टे संचालन	● कृषिजन्य उत्पादनको प्रवर्धन सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्थानीय कृषि क्षेत्रको प्रवर्धनका लागि नगरपालिकाले बनाएको योजना ● बाँस र माटोका सामग्री बनाउने कला, त्यसको महत्व र बजार सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्थनीय क्षेत्रमा बन्ने बाँस तथा माटोका सामानको सूची ● होम स्टे सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री	● स्थानीय क्षेत्रमा कृषि व्यवसाय संचालन गर्दा आईपर्न सक्ने चुनौति र ति चुनौति कम गर्न कृषकहरुले अपनाउनुपर्ने सावधानीका विषयमा स्थानीय कृषी फार्म संचालक वा कृषि विज्ञसँग अन्तरक्रिया गराउने । ● स्थानीय कृषि उपजहरुको बजारीकरण गर्नका लागि नगरपालिकाले के कस्तो सहयोग गर्न सक्छ भन्नेबारेमा नगरपालिका कृषि शाखाका प्रतिनिधी वा जनप्रतिनिधिसँग अन्तरक्रिया गराई निष्कर्ष दिने । ● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने बाँसका सामग्रीहरुको सूची बनाई तिनीहरु कहाँ, कुन ठाउँमा उत्पादन हुन्छन् भन्ने बारेमा बताउने । जस्तैः बाँसको कुर्सी, बाँसको मान्द्रो, डालो, बाँसका विभिन्न आकृतिहरु, लुगा राख्ने न्याक आदि । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएको बाँसको सामान उत्पादन गर्ने उद्योग अवलोकन वा बाँसका सामान बनाउने व्यक्तिसँग भेट गराई त्यसबारेमा परिचय र त्यसको बजार माग सम्बन्धी जानकारी गराउने । ● स्थानीय विज्ञको सहयोगमा कुनै एक बाँसको सामान बनाउने अभ्यास गराउने । ● बाँसका सामानहरु बनाउने तरिकासँग सम्बन्धीत फोटो, भिडीयो प्रस्तुत गर्ने, त्यसको परिचय र महत्वबारे बताईदिने ।	● स्थानीय कृषि उत्पादनको प्रवर्धनका लागि स्थानीय सरकार र कृषकले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● कृषि व्यवसाय संचालन गर्दा आईपर्नसक्ने चूनौतिहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● आफ्नो विद्यालय नजिक वा टोलवस्तीमा भएका परम्परागत बाँसका सामान बनाउने व्यवसाय वा उद्योगहरुको सूची बनाई त्यसको उत्पादनबारे लेख्न लगाउने । ● स्थानीय रुपमा बाँसका विभिन्न उत्पादनहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● बाँसकोको कुनै एक सामग्री बनाई प्रर्दशन गर्न लगाउने । ● माटोको कुनै एक उत्पादन बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	२०

				● स्थानीय क्षेत्रमा बनाइने माटोका सामग्रीहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः माटोका भाँडाहरु, मुर्तिहरु आदि । ● स्थानीय ठाउँमा माटोका सामानहरु वा मुर्ति बनाउने मानिससँग प्रतक्ष्य भेटघाट गराई माटोको सामान्य मुर्ति बनाउन सिकाउने । ● होम स्टेको परिचय दिई यसको संचालनका लागि आधारभूत आवश्यक कुराहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । ● विद्यालय नजिकको कुनै होम स्टे संचालन भईरहेको क्षेत्र वा मगरगाउँ होमस्टेको अवलोकन गराई सम्बन्धीत व्यक्तिसँग भेट गराई होम स्टे संचालनका सीपहरु र फाईदा सम्बन्धी अन्तरक्रिया गराउने । जस्तैः थाप्ले होम स्टे । ● देशको कुनै नमुना होम स्टे सम्बन्धी भिडीयो वा बृत्तचित्र खोजी गरी प्रस्तुत गर्ने ।	● होम स्टेको परिचय दिई यसका लागि आवश्यक कुराहरुको बुँदागत रुपमा लेखी प्रस्तुत गराउने । ● मानौ तपाईको घरको तीनवटा कोठाहरु खाली छन् । तपाईले अव उक्त कोठाहरुलाई उपयोग गरी होम स्टे संचालन गर्ने बिचार गर्नुभयो । अव तपाईको घरमा होम स्टे संचालनको योजना बनाई प्रस्तुत गर्नुहोस् ।	

क्षेत्र ६: सडक सुरक्षा र प्रकोप न्यूनीकरण

कक्षा	विशिष्ट उद्देश्य/सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शैक्षिक सामग्री	सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	● स्थानीय क्षेत्रमा हुनसक्ने प्रकोप विप्दको नाम बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा हुनसक्ने विभिन्न प्रकोप र विपद्हरूको नाम जस्तैः आगलागी, सडक दुर्घटना, वाढी, पहिरो, भूकम्प लगायतको नाम	● प्रकोप, विपद तथा दुर्घटना सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु ● श्रव्य दृष्य सामग्री	● विभिन्न पत्रपत्रिकाहरू तथा पोष्टरहरूमा प्रकाशित भएका आगलागी, सडक दुर्घटना, बाढी, पहिरो, भूकम्पले गरेका असरहरुको चित्रहरू प्रर्दशन गर्ने र चिनाउने । ● विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय नजिकैको पहिरो वा नदी कटान वा डुबान क्षेत्रको अवलोकन गराउने । ● प्रकोप सम्बन्धी भिडियो देखाउने ।	● फोटोहरू देखाइ प्रकोपका नामहरू भन्न लगाउने । ● विपद्का नाम सम्बन्धित फोटोहरू सित जोडा मिलाउन लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने ।	१०
२	● प्राकृतिक प्रकोप र मानवीय कारणले आउनसक्ने विपत्तीहरुको पहिचान गरी नाम बताउन	● प्राकृतिक प्रकोप र मानवीय कारणले आउनसक्ने विपत्तीहरु जस्तैः हावाहुरी, आगलागी, सडक दुर्घटना, वाढी, पहिरो, भूकम्प लगायतको असरहरु	● प्रकोप, विपद तथा दुर्घटना सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु ● प्रकोप विपद्सँग श्रव्य दृक्ष्य सामग्री	● विद्यालय नजिकको खोला तथा सडकहरूको भ्रमण गराइ त्यहाँ देखिएका प्रकोपहरूको सूची बनाउन लगाइ प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः खोला किनारमा बाढी, पहिरो, सडक छेउमा पहिरो, वनका आगलागी, भूकम्पले भत्काएका संरचना, सडक भत्केको, हावाहुरीले छानोहरु विगारेको आदि । ● विभिन्न प्रकारका प्रकोपजन्य फोटोहरू देखाइ त्यसको असर र कारणबारे बताइदिने । ● प्रकोप सम्बन्धी भिडियो र त्यसबाट सुरक्षित रहने उपायहरु सिकाउने ।	● आफ्नो घर टोलको वरिपरी भएका प्रकोपहरूको सूची बनाउन लगाउने । ● फोटो मार्फत प्रकोपहरूको पहिचान गर्न लगाउने र त्यसका असरहरुबारे सोध्ने । ● पहिरो जान सक्ने कारणबारे प्रश्नोत्तर गर्ने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने ।	१०

३	● स्थानीय क्षेत्रमा हुन सक्ने सडक दुर्घटनाबारे वर्णन गरी (कारण, असर र बच्ने उपायहरु), सावधानीका उपायहरु बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा सडक दुर्घटनाको कारण, असर पहिचान र सावधानीका उपायहरु	● सडक, सवारी दुर्घटना र न्यूनीकरण सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु, श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	● सवारी दुर्घटनाको परिचय दिइ सवारी दुर्घटनाले स्थानीय क्षेत्रमा हुनसक्ने क्षतिको बारेमा समूहगत छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गराउने । ● सवारी दुर्घटना कम गर्नका लागि अपनाउन सकिने उपायहरूका बारेमा भिडियो प्रस्तुत गर्ने र सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने । ● विद्यालय नजिकको गाडी गुड्ने सडकको आवलोकन भ्रमण गराई बाटो काट्न तथा बाटोमा सुररिक्षत तरिकाले हिँड्न अभ्यास गराउने । ● विद्यार्थीहरुलाई व्यस्त सडक वा शहरबजारमा बाटो काट्दा अपनाउनुपर्ने उपायहरुबारे सिकाउने ।	● स्थानीयस्तरमा सवारी दुर्घटनाका असरहरू के के हुन सक्छन् सोध्ने । ● सडक दुर्घटना कम गर्न अपनाउनुपर्ने उपायहरुबारे अभिनय गर्न लगाउने । ● बाटोमा हिँड्दा, खेल्दा दैनिक क्रियाकलापहरु अवलोकन गर्ने ।	१०
४	● स्थानीय क्षेत्रमा हुन सक्ने बाढी, पहिरो, हावाहुरी, आगलागीको बारेमा बुझेर असर र न्यूनीकरणका उपायहरु बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा भूक्षय, पहिरो, हावाहुरी, बाढी तथा आगलागी हुनसक्ने क्षेत्रहरुको पहिचान, सूची र सावधानीका लागी अपनाउनुपर्ने उपायहरु	● बाढी, पहिरो, हावाहुरी, आगलागी सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु ● प्रकोपबाट हुन सक्ने क्षति, असर न्यूनीकरण र सावधानी सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री	● हावाहुरी, भूक्षय, पहिरो, बाढी तथा आगलागी संभावित स्थानीय स्थानहरूको प्रत्यक्ष भ्रमण गराइ त्यसबारे परिचय दिने । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका प्राकृतिक प्रकोपहरूको सूची बनाइ त्यसले पारेको असरबारे छलफल तथा पत्रपत्रिका लगायतका सूचनाको स्रोतहरूबारे प्रस्तुति दिने । ● हावाहुरी, बाढी, पहिरो, आगलागी, भूकम्प सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने र सावधानीका उपायहरुको अभ्यास गराउने । ● प्रकोप विपद्को बेला सुरक्षित स्थानको खोजी गरी सावधानी अपनाउने अभ्यास गराउने ।	● भूक्षय, पहिरो, बाढी तथा आगलागीका बारेमा छोटो वर्णन गर्न लगाउने । ● प्रकोपका कारण निम्तिने असरहरुको सूची बनाइ असर कम गर्नका लागि अपनाउनुपर्ने उपायहरूको बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्र भ्रमणको परियोजना कार्य गराई प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	८

५	● सडक सुरक्षाबारे बताउन, ट्राफिक संकेत र चिन्हहरु चिन्न	● सडक सुरक्षा र ट्राफिक संकेतहरुबारे जानकारी (रोक, जाऊ, दाँया, बाँया, जेब्राक्रस, रातो बत्ती, हरियो बत्ती आदि)	● ट्राफिक संकेतहरु सम्बन्धी फोटो, भिडीयो, पोष्टर	● विद्यार्थीहरुलाई ट्राफिक नियम र संकेतहरु सम्बन्धी चित्र सहित बताउने । जस्तैः रोक, जाऊ, दाँया, बाँया, जेब्राक्रस, रातो बत्ती, हरियो बत्ती आदि । ● सडक सुरक्षा सम्बन्धी भिडीयो प्रस्तुत गर्ने । ● सडक सुरक्षा सम्बन्धी सडक नाटक प्रस्तुत गर्ने, स्थानीय ट्राफिक प्रहरीसँग अन्तरक्रिया गर्ने ।	● ट्राफिक संकेतहरु देखाएर चिन्न लगाउने । ● विभिन्न ट्राफिक संकेतहरु बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने। ● गाडी आवतजावत धेरै हुने ठाउँमा बाटो काटेको अभिनय गर्न लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने ।	८
६	● सडक सुरक्षाका लागि ट्राफिक चिन्हहरुको महत्व बोध गरी उपयोग गर्न	● सडक सुरक्षाका लागि ट्राफिक चिन्हहरुको उपयोग र महत्व सम्बन्धी जानकारी	● ट्राफिक संकेतहरु सम्बन्धी फोटो, भिडीयो, पोष्टर	● विद्यार्थीहरुलाई सडक र सवारी सुरक्षाका लागि हामीले अपनाउनुपर्ने कार्यहरु र सवारी चालकले अपनाउनुपर्ने कार्यहरुको बारेमा जानकारी गराउने । जस्तैः मादक पदार्थ सेवा गरेर सवारी नचलाउने, सवारी चलाउनु अगाडी राम्ररी चेकजाँच गरेर मात्र चलाउने, धेरै द्रुत गतिमा सवारी नचलाउने, सडकमा जथाभावी नखेल्ने, गाडीमा नझुन्डिने आदि । ● विद्यार्थीहरुलाई ट्राफिक नियम र संकेतहरु सम्बन्धी चित्र सहित बताउने । जस्तैः (रोक, जाऊ, दाँया, बाँया, जेब्राक्रस, रातो बत्ती, हरियो बत्ती आदि) ● सडक सुरक्षा सम्बन्धी सडक नाटक प्रस्तुत गर्ने, स्थानीय ट्राफिक प्रहरीसँग अन्तरक्रिया गर्ने । ● सडक सुरक्षा सम्बन्धी भिडीयो प्रस्तुत गर्ने ।	● विभिन्न ट्राफिक संकेतहरु बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● सडक र सवारी सुरक्षाका लागि हामीले गर्न सकिने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● गाडी आवतजावत धेरै हुने ठाउँमा बाटो काटेको अभिनय गर्न लगाउने । ● सडक र सवारी सुरक्षाका लागि सवारी चालकले अपनाउनुपर्ने सावधानीबारे लेख्न लगाउने । ● सडक नाटकको सहभागिताका आधारमा मुल्याङ्कन गर्ने ।	८

७	● स्थानीय क्षेत्रमा हुन सक्ने महामारीहरु पहिचान गर्न र विभिन्न विपद्हरू न्यूनीकरणका कार्यहरुमा सहयोग गर्न	● नगरपालिका क्षेत्रमा हुन सक्ने विभिन्न माहामारीको परिचय र विपद्हरुमा सावधानी अपनाउनका लागि गर्नुपर्ने उपायहरु, रोकथाम तथा क्षति न्यूनीकरणका उपायहरु	● जैविक भाईरस, माहामारी सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री, पोष्टर, पम्प्लेट आदि ● बाढी, पहिरो, आगलागी, भूकम्पको असर न्यूनीकरण सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा फैलन सक्ने विभिन्न किसिमका महामारीहरुसँग सम्बन्धित भिडीयो, बृत्तचित्र प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः हैजा, पखाला, कोभिड १९,स्वाइन फ्लु, वर्ड फ्लु आदि । ● यस्ता महामारीबाट बच्न अपनाउनुपर्ने सावधानीका बारेमा स्थानीय विज्ञसँग छलफल गर्ने । ● स्थानीय स्तरमा पहिरो, बाढी भूकम्प लगायतका विपद्हरू भोगेका मानिसहरूसँग अन्तरक्रिया गर्ने र अनुभव सुन्ने । जस्तैः आगलागी, घर आगलागी, डुबान हुनको मुख्य कारण, रोकथाम तथा क्षति न्यूनीकरण गर्ने उपायहरू । ● स्थानीय विज्ञहरूसँग प्रकोप/विपद् सम्बन्धी छलफल गरी त्यसको असर न्यूनीकरणका लागि स्थानीयस्तरमा गर्न सकिने क्रियाकलापहरूको सूची प्रस्तुत गर्ने । ● नजिकैको प्रकोपजन्य क्षेत्रको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यहाँ देखिएका समस्याहरूबारे छलफल गर्ने ।	● माहामारीको परिचय दिन लगाउने । ● कोभिड १९ को असर कमगर्न हामीले अपनाउनुपर्ने सतकर्ताहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● आगलागी, घर आगलानी, डुबानबाट आईपर्न सक्ने खतराहरूलाई कम गर्न हामीले गर्न सक्ने कार्यहरूको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● बि.सं. २०७२ सालको भूकम्पबारे अभिभावकलाई सोधेर छोटकरीमा लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विपद्बाट बच्नका लागि अपनाइने उपायहरुको अभिनय गर्न लगाउने ।	८
८	● स्थानीय क्षेत्रमा महामारी, प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापनको योजना निर्माण र	● नगरपालिका क्षेत्रमा आइपर्न सक्ने रोगको माहामारी, हुन सक्ने विभिन्न प्रकोप विपद्हरूको असर पहिचान, असर	● माहामारी, प्रकोपबाट हुन सक्ने क्षति क्षति, असर न्यूनीकरण र	● विभिन्न समयमा स्थानीय रुपमा देखा पर्नसक्ने विभिन्न, महामारी र त्यसलागि लागि अपनाउनु पर्ने सावधानीहरुका बारेमा अन्तरक्रिया छलफल गर्ने, त्यससँग सम्बन्धित भिडीयो प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः हैजा, झाडा आदि ।	● स्थानीय क्षेत्रमा विपद् व्यवस्थापन र सुरक्षा सम्बन्धी नगरपालिकाले के गरिरहेको छ वा योजना के छ भन्ने बारेमा आफ्नो वस्ती भएका वडाका	८

	कार्यान्वयनमा सहयोग गर्न	न्यूनीकरण र सावधानीका लागि समुदायमा प्रकोप, विपद योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा नगरपालिकाको भूमिका	सावधानी सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री ● विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माण सम्बन्धी लेख, किताव, बृत्तचित्र आदि ● नगरपालिका विपद् व्यवस्थापन योजना पूस्तिका	● स्थानीय विज्ञको सहयोगमा यस्ता माहामारीको असर न्यूनीकरणका लागि विदालयमा गनुपर्ने पूर्व तयारी योजना बनाई सबेले देख्ने ठाउँमा टाँस्न लगाउने । ● प्रााकृतिक प्रकोपबाट उत्पन्न हुनसक्ने विपद्हरूको बारेमा छलफल गरी त्यसबाट सुरक्षित रहन हामीले अपनाउनु पर्ने उपायहरूका बारेमा भिडियो वा पोष्टरहरू प्रदर्शन गर्ने, विज्ञसँग छलफल गर्ने, परामर्श लिने । ● विज्ञको सुझावका आधारमा क्षति न्यूनीकरणका लागि तत्काल गर्नुपर्ने कार्यहरूको सूची तयार पारी सबैले देख्ने ठाउँमा टाँस्ने । जस्तैः विद्यालयमा हुँदा भूकम्प आएमा के गर्ने, हावाहुरी आउमा के गर्ने आेद । ● प्रकोपको पूर्व तयारीका लागि नगरपालिकाले के गरिरहेको छ र त्यस कार्यमा हामीले कसरी सहयोग गर्न सक्छौं भन्नेबारेमा नगरपालिकाका प्रतिनिधीसँग अन्तरक्रिया गराउने । ● प्रकोप व्यवस्थापनको अल्पकालीन र दीर्घकालीन योजनाबारे छलफल गरी योजना निर्माण र त्यसको अभ्यास र प्रचारप्रसार गर्ने ।	प्रतिनिधि वा नगरपालिकाका प्रतिनिधिसँग छलफल गरी बुँदागत रुपमा लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● समुहगत रुपमा विद्यालयको विपद् योजना सामग्री बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● भूकम्पको बेला हामीले सुरक्षित रहन गर्न सकिने कार्यहरूको बारेमा प्रस्तुती दिन लगाउने । ● समुहगत रुपमा जनचेतनामुलक सामग्रीहरू समुदायमा प्रस्तुत र अभिनय गर्न लगाउने ।	

क्षेत्र ७ : सकरात्मक व्यवहार र सामाजिक विकास

कक्षा	विशिष्ट उद्देश्य/सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शैक्षिक सामग्री	सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	● साथी, गुरुहरू, परिवारका सदस्यहरू लाई सम्मान गर्न र आदरार्थी शब्दहरु प्रयोग गर्न ● छिमेकी बालबालिकासँग घुलमिल हुन र आदर सत्कार गर्न	● साथी, गुरुहरू, परिवारका सदस्यहरूसँग घुलमिल र आदरार्थी शब्दहरुको प्रयोग । जस्तैः तिमी, तपाइँ, हजुर, नमस्कार, फ्याफुल्ला, लास्सो आदि । ● छिमेकी बालबालिकासँग घुलमिल भई सामान्य खेलहरु खेल्ने र आदर सत्कार । जस्तैः विभिन्न बाल गीतहरु गाउने, पालैपालो नाच्ने, एक अर्कालाई सम्मान गर्ने, झगडा नगर्ने आदि	● मानिसलाई नकस्कार गरेको, आनर सत्कार गरेको, अरुलाई सहयोग गरेको फोटो, भिडीयो ● आदर सत्कार सम्बन्धीका कथा कविता, लेख रचनाहरु	● विद्यार्थीहरू बीच नमस्कार गर्न सिकाइ एक आपसमा परिचय गर्न अभ्यास गराउने । जस्तैः तिमी, तपाइँ, हजुर, नमस्कार, फ्याफुल्ला, लास्सो आदि । ● समूहमा बस्न अभ्यास गराउने । ● आफूभन्दा ठूला मानिस र साथीहरूसँग बोल्दा तपाई, हजुर जस्ता आदरार्थी शब्दहरू प्रयोग गर्न अभ्यास गराउने । ● विद्यार्थीहरुबिच मिलेर पढिरहेको वा खेलिरहेको चित्र वा भिडीयोहरु देखाउने । ● साथीहरु समूहमा मिलेर कुनै एक बाल गीत गाउन लगाउने, पालैपालो नाच्न लगाउने । ● समूहमा विभिन्न खेलहरु खेल्न सिकाउने ।	● आदरार्थी शब्दहरू प्रयोग गरी आफ्नो साथीको, गुरुको नाम भन्न लगाउने । ● घरका सदस्यहरूको नाम भन्न लगाउने । ● दैनिक क्रियाकलापको अवलोकन गरी मुल्याङ्कन गर्ने ।	१०
२	● साथी, गुरुहरू, परिवारका सदस्यहरू र छरछिमेकी सँग आदर, सत्कार गर्न	● साथी, गुरुहरू, परिवारका सदस्यहरू र छरछिमेकी सँग आदर, सत्कार	● मानिसलाई नकस्कार गरेको, आदर सत्कार गरेको, अरुलाई	● विद्यार्थीहरूबीच नमस्कार गर्न सिकाइ एक आपसमा परिचय गर्न लगाउने । ● समूहमा बस्न लगाउने । ● आफूभन्दा ठूलो कक्षाका विद्यार्थीहरूलाई दाजुदिदि भनी सम्बोधन गर्न अभ्यास गराउने ।	● नमस्कार गरी आफ्नो परिचय दिन लगाउने । ● आफ्नो घरमा भएका सदस्यहरूको नाता सहित वाक्य बनाउन लगाउने ।	१०

	● साथीहरुबिच सहयोग र मेलमिलाप कायम राख्न	● साथीहरुबिच सहयोग र मेलमिलाप कायम	सहयोग गरेको फोटो, भिडीयो ● आदर सत्कार सम्बन्धीका कथा कविता, लेख रचनाहरु	● आफूभन्दा सानो कक्षाका विद्यार्थीहरूलाई पनि तिमी तपाइँ जस्ता आदरार्थी शब्दहरू प्रयोग गर्न सिकाउने । ● साथीहरू र शिक्षकहरूबीच नम्र र शिष्ट व्यवहार देखाउन अभिनय गरेर देखाउने र त्यस सम्बन्धी विभिन्न चित्रहरू देखाउने । ● कुनै साथी खेल्दा लड्यो वा चोटपटक लाग्यो भने कसरी सहयोग गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा अभिनय गरेर देखाउने । जस्तैः साथीलाई उठाउन सहयोग गर्ने, कपडामा धुलोहरु लागेमा पुछ्न सहयोग गर्ने, साथी घाईते भएमा तत्काल शिक्षकलाई खबर गर्ने, कार्यालय सम्म पुर्‍याउन सहयोग गर्ने ।	● चित्रहरू र शब्दहरूबीच जोडा मिलाउन लगाउने । ● आदरार्थी शब्द प्रयोगको अवस्था अवलोकन र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने । ● हामीले सहयोगी किन बन्नु पर्छ भनेर सोध्ने । ● दैनिक क्रियाकलापको अवलोकन गर्ने ।	
३	● परिवारिक मेलमिलाप र आत्म अनुसासन कायम गर्न ● बालमैत्री कक्षाबारे बुझ्न र डररहित सिकाइका आधारभूत कुराहरु बताउन	● परिवारिक मेलमिलाप र आत्म अनुसासन ● बालमैत्री कक्षाबारे बुझ्न र डर रहित सिकाइका आधारभूत कुराहरु	● पारिवारिक मेलमिलाप, असल नागरिक सम्बन्धीका भिडीयो, बृत्तचित्र, लेख, रचना ● हामीले विद्यालय तथा घर र सामजमा गर्नुहुने र गर्नुनहुने कार्यहरुको सूची, चार्ट	● विद्यालय तथा परिवारमा आफूभन्दा ठूलालाई आदर गर्न र सानालाई माया गर्न सिकाउने । आदरार्थी शब्दहरु प्रयोग गर्न प्रेरित गर्ने । ● घरमा फूर्सदमा भएको समयमा आफूले सक्ने कामहरु सघाउन, त्यसमा होसियारी अपनाउन प्रेरित गर्ने । ● झूटो बोल्ने, चोरी गर्ने जस्ता कार्यहरु नराम्रो हुन भन्ने बुझाउन विभिन्न भिडीयोहरु देखाई राम्रो कार्य मात्र गर्न अभिप्रेरित गर्ने । ● हामीले दैनिक जिवनमा गर्नुहुने र गर्नुनहुने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः सम्मान, माया, काममा सहयोग, साँचो बोल्ने, चोर्ने, झुक्याउने जस्ता काममा नलाग्ने आदि । ● बालमैत्री कक्षा र डररहित सकिाई सम्बन्धी भिडीयो प्रस्तुत गर्ने ।	● आफूभन्दा ठूलालाई आदर र सानालाई माया किन गर्नुपछ भन्ने बारेमा सोध्ने । ● विद्यार्थीहरुले घरमा अविभावकहरुलाई के के काममा सहयोग गर्दछन् सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरुको दैनिक क्रियाकलापको अवलोकन गर्ने । ● बालमैत्री कक्षा हुनका लागि आवश्यक पक्षहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	१०

			● बालमैत्री कक्षा बुझाउने किसिमको चार्ट, भिडीयो	● बालमैत्री भय रहित कक्षा हुनका लागि कक्षामा हुनुपर्ने आधारभूत कुराहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः सफा कक्षाकोठा, उज्यालो आउने किसिमको, भूकम्प प्रतिरोधी भवन, सजिलोसँग बस्नका लागि डेक्स, बेन्च, कुर्सी आदिको व्यवस्था भएको, साथीहरुबिच मेलमिलाप, शिक्षकले सबैलाई समान व्यवहार गर्ने आदि ।	● हामीले एक अर्काको सम्मान किन गर्नुपर्छ भनेर सोध्ने ।	
४	● असल सोच र असल चरित्र निर्माण गर्ने बानीको बिकास गर्न ● सकरात्मक अनुसासन पद्धति अनुसरण गर्न	● असल सोच र असल चरित्र निर्माण गर्ने बानीको बिकास सम्बन्धी वर्णन (अनाथलाई सहयोग, मरे परेको ठाउँमा भेट्ने चलन, पाहुना सत्कार, सामुहिक अर्मपर्म, अप्ठ्यारोमा चन्दा लगायत) ● सकरात्मक अनुसासन पद्धति अनुसरण गर्नका लागि अपनाउनुपर्ने बानी व्यहोरा	● असल सोच, समाज तथा समुदायको अवधारण सम्बन्धी लेख रचना, पम्पप्लेट, ब्रोसर ● सकरात्मक अनुसासन र व्यवहार सम्बन्धी कथा, कविता, पोष्टर आदि ● श्रव्यदृय सामग्रीहरु	● असल सोचाई र अनुसासन सम्बन्धी भिडीयो वा बृतचित्र प्रस्तुत गर्ने । ● सभ्य मानिसमा हुनुपर्ने गुणहरुका बारेमा छलफल गर्ने । जस्तैः परिवार तथा बाहिरका मानिससँग मेलमिलाप राख्ने, नम्र बोल्ने, आपत विपदमा सहयोग गर्ने, आफूभन्दा सानालाई माया र ठूलालाई सम्मान गर्ने , कुनैपनि किसिमको विभेद नगर्ने, अनाथलाई सहयोग, पाहुना सत्कार, सामुहिक अर्मपर्म, अप्ठ्यारोमा परेकोलाई सहयोग गर्ने । ● विद्यार्थीहरुले घर तथा विद्यालयमा पालन गर्नुपर्ने अनुसासन र व्यवहारबारे सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः जथाभावी फोहोर नगर्ने, साथीहरुसँग मित्रता कायम गर्ने, एक आपसमा सहयोग गर्ने आदि । ● हामी विद्यार्थी लगायत सबै मानिसहरु किन अनुशासित बन्नुपर्छ ? यसबाट के फाइदा हुन्छ? भन्ने बारेमा अन्तरक्रिया गरी निष्कर्ष दिने । जस्तैः अनुसासित र सहयोगी भएमा सबैले माया र सम्मान गर्छन् । अनुसासन र सकरात्मक सोच भएको मानिसले समाजमा योगदान गर्न र उदाहरण बन्न सक्छ आदि ।	● आफ्नो घरमा रहेका परिवारका सदस्यहरुसँग कस्तो व्यवहार गनुपर्छ ? सोध्ने । ● हामी किन अनुसासनमा बस्नुपर्छ र त्यसबाट के फाईदा हुन्छ लेख्न लगाउने । ● सभ्य र असल मानिसमा हुनुपर्ने गुणहरुबारे सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● दैनिक क्रियाकलापको अवलोकन गर्ने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई सकरात्मक अनुसासन झल्किने किसिमको अभिनय गर्न लगाउने ।	८

५	● सामाजिक कुरितीहरु (बाल विवाह, बहुविवाह)बारे बताउन ● सकरात्मक अनुसासन पद्धति अनुसरण गर्न	● सामाजिक कुरितीहरु (बाल विवाह, बहुविवाह, लगायत ● सकरात्मक अनुसासन पद्धति अनुसरण (सहिष्णुतामा आधारित/छुवा छुतको अन्त्य/ परम्परालाई समय सापेक्ष परिवर्तन गर्दै अनुकरण, विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप)	● सामाजिक कुरिती र विभेद सम्बन्धी लेख रचना, पम्पप्लेट, ब्रोसर ● सकरात्मक अनुसासन र व्यवहार सम्बन्धी कथा, कविता, पोष्टर आदि ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	● बाल विवाह, बहुविवाह, आदिको परिचय तथा असर र त्यसको न्यूनीकरणका उपायहरू सम्बन्धि छलफल गरी बुँदागत रुपमा प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः बाल विवाह र बहुविवाह कानुनी रुपमा अपराध हो भन्ने कुरा बताउने, बा विवाहले स्वास्थ्यमा समेत नकरात्मक असर पार्छ भन्ने कुरा उदाहरण सहित बताउने । ● सामाजिक कुरिती नियन्त्रण सम्बन्धी काम गर्ने स्थानीय संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरूसँग बाल विवाह सम्बन्धी छलफल, अन्तरक्रिया गर्ने/गराउने । स्थानीय संघसंस्थाको परिचय दिने । ● सामाजिक कुरीति, विभेद, सम्बन्धी चेतनामूलक भिडियो प्रस्तुत गर्ने । ● सामाजिक कुरीतिहरू विरुद्ध स्थानीय क्षेत्रमा गर्न सकिने कार्यक्रमहरू गर्ने (घरदैलो, सचेतना, पोष्टरिङ्ग, र्‍याली, सडक नाटक आदि) संचालन गरी विद्यार्थीहरुलाई सहभागी गराउने । ● विद्यार्थीहरुलाई सकरात्मक सोचको बिकास गराउन सकरात्मक सोच सम्बन्धीका भिडीयो वा बृत्तचित्र खोजी गरी देखाउने र अन्तरक्रिया गर्ने । जस्तैः सहिष्णुतामा आधारित/छुवा छुतको अन्त्य/परम्परालाई समय सापेक्ष परिवर्तन गर्दै अनुकरण, विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप आदि । ● हामी विद्यार्थी लगायत सबै मानिसहरु किन अनुसासित बन्नुपर्छ ? यसबाट के फाइदा हुन्छ ? भन्ने बारेमा अन्तरक्रिया गरी निष्कर्ष दिने । जस्तैः अनुसासित र सहयोगी भएमा	● सामाजिक कुरीतिहरूको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● सामाजिक, विभेद विरुद्ध हामीले स्थानीयस्तरमा गर्न सकिने कियाकलापहरूका बारेमा लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● बाल विवाह र बहुविवाह विरुद्ध हामीले स्थानीयस्तरमा गर्न सकिने कियाकलापहरूका बारेमा स्थानीय ठाउँ तथा अन्य विद्यार्थीहरूलाई बुझाउन समुहगत रुपमा नाटक प्रदर्शन गर्न लगाउने । ● सकरात्मक र असल मानिसमा हुनुपर्ने गुणहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● असल मानिसलाई किन सबैले सम्मान गर्छन भनेर सोध्ने । ● दैनिक व्यवहारको अवलोकन गर्ने ।	८

				सबैले माया र सम्मान गर्छन् । आफ्नो दैनिक क्रियाकलापहरु गर्नलाई सहज हुन्छ । अनुसासन र सकरात्मक सोच भएको मानिसले समाजमा योगदान गर्न र उदाहरण बन्न सक्छ आदि । ● सकरात्मक अनुसासन पालन गर्नाले समाज र राष्ट्रमा पुग्ने फाईदाहरु र हामीले अनुसरण गर्नुपर्ने व्यवहारहरको बारेमा छलफल गर्ने ।		
६	● बाल अधिकारबारे बताउन र आफ्नो कर्तव्य बोध गरी दैनिक जिवनमा लागू गर्न ● मीत तथा सैना लगाउने, चौपारी बनाउन, उपरोक्त किसिमका कार्यक्रममा आपसी सहयोगको भावना रहेका, विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप सम्बन्धी जानकारी दिन	● बाल अधिकार परिचय र बालबालिका को कर्तव्य सम्बन्धी जानकारी ● मीत तथा सैना लगाउने, चौपारी बनाउन, उपरोक्त किसिमका कार्यक्रममा आपसी सहयोगको भावना रहेका, विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप सम्बन्धी जानकारी	● बाल अधिकारसँग सम्बन्धीत विभिन्न लेख, पोष्टर, कितावहरु ● बाल अधिकार सम्बन्धी कार्य गर्ने संघसंस्थाहरुले निकनलेको रिपोर्टहरु ● नैतिक शिक्षा तथा संस्कार र असल बानी सम्बन्धीका कथा, कविता, लेख, बृत्तचित्र आदि ● स्थानीय चलनबारे जानकारी	● बाल अधिकारको बारेमा बुझाउन बा अधिकार सम्बनन्धी भिडीयो वा बृत्रचित्र देखाई त्यसबारे छलफल गर्ने र निष्कर्ष दिने । ● बाल अधिकारभित्र पर्ने विषयवस्तु वा पक्षहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः खाना खान पाउने अधिकार, पढ्न, लेख्न, खेल्न पाउने अधिकार, जवरजस्ती काममा लाउन नपाईने, समान व्यवहार आदि । ● बाल अधिकार सम्बन्धी संयुत्त राष्ट्र संघले पारित गरेका बुँदाहरु खोजी गरी सूची बनाएर प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय बाल अधिकारमा काम गर्ने संघसंस्थाका प्रतिनिधिसँग अधिकार र कर्तव्य पालनबारे समूहगत छलफल गराउने । जस्तैः बाल बालिकाले अधिकार मात्र होइन आफ्नो कर्तव्य पनि पालना गनुपर्छ । अरुलाई सम्मान गर्नुपर्छ । चोरी डकैती, जस्ता कार्यहरुमा लाग्नु हुँदैन् । आफ्नो कारण अरुलाई असर पर्ने कामहरु गर्नुहुँदैन् आदि । ● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो घरमा पाहुना आउँदा पाहुनालाई के कसरी आदर गर्ने गरिएको छ र त्यसमा आफ्नो के भूमिका छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । जस्तैः नमस्कार	● बाल अधिकारको परिचय दिन लगाउने । ● बाल अधिकारभित्र पर्ने पक्षहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● आफ्नो कर्तव्य पालन भन्नाले के बुभिन्छ ? ● असल मानिसमा हुनुपर्ने गुणहरुकाबारेमा सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● गाउँ टोल वा नगरपालिका भित्रको कुनै एक सामाजिक व्यक्तिको खोजी गरी परिचय दिन लगाउने । ● असल चरित्रले समाजमा के कस्तो फाइदा पुऱ्याउँछ भन्ने बारेमा सोध्ने । ● दैनिक क्रियाकलापको अवलोकन गर्ने । ● विद्यार्थीहरुको समूह बनाई आदर सत्कार सम्बन्धी अभिनय गर्न लगाउने ।	८

				गर्ने, बस्न अनुरोध गर्ने, चिया पानी, खाना आदि पकाएर खुवाउने । ● स्थानीय ठाउँमा परम्परागत रुपमा चलि आएका राम्रा अभ्यासहरुको बारेमा बताउने र त्यसले समाजमा पुगेको फाईदाबारे छलफल गर्ने । जस्तैः मीत तथा सैना लगाउने, चौपारी बनाउन, उपरोक्त किसिमका कार्यक्रममा आपसी सहयोगको भावना रहेका, विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप आदि । ● असल नागरिक बन्न हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने ।	● मीत तथा सैना लगाउने चलनबारे वर्णन गर्न लगाउने ।	
७	● शारिरीक अपांगता, समाजिक तथा लैङ्गिक विभेदको परिचय र विभेदको न्यूनीकरणका उपायहरु ● विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप, सकारात्मक व्यवहार तथा सामुदायिक सहिष्णुताको अवस्था, अतिथि सत्कारमा विशेष ध्यान, विभिन्न चाडपर्वमा सर सहयोग गर्ने बानीको बिकास गर्न	● शारिरीक अपांगता, समाजिक तथा लैङ्गिक विभेदको परिचय र विभेदको न्यूनीकरणका उपायहरु ● विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप, सकारात्मक व्यवहार तथा सामुदायिक सहिष्णुताको अवस्था, अतिथि सत्कारमा विशेष ध्यान, विभिन्न चाडपर्वमा सरसहयोग	● सामाजिक कुरिती र विभेद सम्बन्धी लेख रचना, पम्पप्लेट, ब्रोसर ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	● आर्थिक विभेद - धनी गरीबको भिन्नता), लैङ्गिक विभेद, जातिय विभेद तथा सामाजिक विभेद आदिको परिचय तथा असर र त्यसको न्यूनीकरणका उपायहरू सम्बन्धि छलफल गरी बुँदागत रुपमा प्रस्तुत गर्ने । ● मानिसमा शारिरीक अपाङ्गताका हुन सक्ने विभिन्न जोखिमहरुका बारेमा छलफल गर्ने । जस्तैः कोही मानिस दुर्घटनामा परेर अपांग हुन सक्छ वा कोही मानिस जन्मदैं वा कुनै रोगका कारण अपांग हुन सक्छ । तर हामीले कसैलाई पनि विभेद गर्नुहुँदैन भन्नेबारेमा सिकाउने । ● विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप, सकारात्मक व्यवहार तथा सामुदायिक सहिष्णुताको महत्वबारे छलफल गर्ने ● स्थानीय जातजातिले अतिथि सत्कारमा गर्ने क्रियाकलापहरुकोबारेमा अभिनय गर्न लगाउने ।	● सामाजिक कुरीतिहरूको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● सामाजिक, लैङ्गिक विभेद विरुद्ध हामीले स्थानीयस्तरमा गर्न सकिने कियाकलापहरूका बारेमा लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● सामाजिक, लैङ्गिक विभेद विरुद्ध हामीले स्थानीयस्तरमा गर्न सकिने कियाकलापहरूका बारेमा स्थानीय ठाउँ तथा अन्य विद्यार्थीहरूलाई बुझाउन समुहगत रुपमा नाटक प्रदर्शन गर्न लगाउने ।	१४

				● विभिन्न चाडपर्वमा सरसहयोग, विभेद न्यूनीकरणका लागि हामी विद्यार्थीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तै: केटा केटीका भनेर कुनै पनि कार्यहरुमा भेदभाव गर्न हुँदैन् । समाजमा मानिसहरुलाई भेदभावका कार्यहरु गर्नुहुँदैन् भनेर अविभावकलाई सम्झाउने आदि । ● सामाजिक कुरिती र विभेद नियन्त्रण सम्बन्धी काम गर्ने स्थानीय संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरूसँग विभेद, सम्बन्धी छलफल, अन्तरक्रिया गर्ने/गराउने । स्थानीय संघसंस्थाको परिचय दिने ।	● दशैं र इदमा गरिने क्रियाकलापहरुका बारेमा लेख्न लगाउने , सामुहिक अभिनय गर्न लगाउने । ● सामाजिक राम्रा अभ्यासहरुको किन संरक्षण र प्रवर्धन गर्नुपर्छ भन्नेबारेमा लेख्न लगाउने, बक्तृत्वकलाको आयोजना गर्ने ।	
८	● सामाजिक, लैङ्गिक विभेद, कुरीति, कुलत विरुद्ध गाउँपालिकाको कानूनी प्रावधान र हाम्रो भूमिकाबारे बुझेर अरुलाई सुसूचित गर्न ● परिवार र समाज प्रतिको जिम्मेवारी र कर्तव्यबोध गरी दैनिक जिवनमा लागू गर्न	● सामाजिक, लैङ्गिक विभेद, कुरीति, कुलत विरुद्ध गाउँपालिकाको कानूनी प्रावधान र हाम्रो भूमिका सम्बन्धी वर्णन ● परिवार र समाज प्रतिको जिम्मेवारी र कर्तव्यबोध सम्बन्धी परिचय (अनाथलाई सहयोग, विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप)	● सामाजिक विभेद, कुलत र दुर्व्यसनी सम्बन्धी लेख रचना, पम्पप्लेट, ब्रोसर ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु ● सामाजिक अपराध विरुद्धको नियम	● सामाजिक विभेद, कुलत, दुर्व्यसनीको परिचय तथा असर र त्यसको न्यूनीकरणका उपायहरू सम्बन्धि छलफल गरी बुँदागत रुपमा प्रस्तुत गर्ने । त्यसता कार्यबाट सतर्क रहन सुसूचित गर्ने । ● कुलत र दुर्व्यसनी नियन्त्रण सम्बन्धी काम गर्ने स्थानीय संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरूसँग छलफल, अन्तरक्रिया गर्ने/गराउने । सामाजिक विभेद, कुलत र दुर्व्यसनी सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने । ● सामाजिक विभेद, कुलत विरुद्ध स्थानीय क्षेत्रमा गर्न सकिने कार्यक्रमहरू गर्ने (घरदैलो, सचेतना, पोष्टरिङ्ग, र्‍याली, सडक नाटक आदि) संचालन गर्ने । ● सामाजिक विभेद, कुलत जस्ता सामाजिक अपराधहरुको कानुनी सजायहरुबारे स्थानीय	● सामाजिक विभेद अपराध हो यसलाई हटाउन हामी सबै जाग्नुपर्छ भन्ने शिर्षकमा बक्तृत्वकलाको आयोजना गर्ने । ● कुलत र दुर्व्यसनीविरुद्ध हामीले स्थानीयस्तरमा गर्न सकिने कियाकलापहरूका बारेमा लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● सामजिक विभेद, कुलत तथा दुर्व्यसनी नियन्त्रणका लागि नगरपालिकाले गर्दैआएका कार्यक्रमहरु खोजी गरी बुँदागत रुपमा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	८

			कानुनको सूची ● सामाजिक उत्तरदायित्व सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	विज्ञसँग छलफल गर्ने र गाउँपालिकाले गर्दै आएका कार्यहरुबारे जानकारी दिने । ● असल परिवार, अनुसासन र परिवारमा अविभावकले निभाउनुपर्ने सकरात्मक भूमिका सम्बन्धी भिडीयो वा बृतचित्र प्रस्तुत गर्ने । ● असल मानिसले परिवारका अन्य सदस्यहरु र समाजमा गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः अनाथलाई सहयोग, विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप, भेदभाव नगर्ने, सबैलाई समान व्यवहार र मेलमिलाप गर्ने, समाजमा अप्ठ्यारो परेका मानिसहरुलाई सहयोग गर्ने, कुलत, चोरी, डकैतीमा नलाग्ने, सामाजिक सद्भाव फैलाउन सहयोग गर्ने आदि । ● असल परिवारबाट असल समाज बन्छ भन्ने कुरा देखाउन कुनै नाटक वा भिडियो खोजीगरी प्रर्दशन गर्ने । विद्यार्थीहरुले घर तथा विद्यालयमा पालन गर्नुपर्ने अनुशासन र कर्तव्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः सरसहयोग, मेलमिलाप, सम्मान, आदर आदि ।	● सामाजिक उत्तरदायित्वभित्र के के कुराहरु पर्दछन् सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● असल र सहयोगी मानिसमा हुनुपर्ने गुणहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● घरदैलो कार्यक्रम संचालन गराई विद्यार्थीको दैनिक क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने ।	

क्षेत्र ८ः स्थानीय सेवामुलक संघसंस्था र समाजसेवी व्यक्ति

कक्षा	विशिष्ट उद्देश्य/सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शैक्षिक सामग्री	सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	● नगरपालिका भित्र भएका सेवामुलक संस्थाहरुको नाम बताउन (विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, प्रहरी चौकी, सहकारी, बैंक, हुलाक कार्यालय आदि)	● नगरपालिका भित्र भएका सेवामुलक संस्था, सहकारी, वित्तीय संस्थाहरुको नाम - विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, प्रहरी चौकी, आमा समूह, सहकारी संस्था, क्लव, रेडक्रस, स्काउट, कृषि तथा पशु विकास सहकारी, रिघा बचत तथा ऋण सहकारी, जनविश्वास सहकारी, पञ्चौली कृषि सहकारी, रिघा खेलकुद विकास समिति, न्यू स्पोर्ट क्लब, बाल क्लब, घुम्टे साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक संरक्षण मञ्च महिला जागरण केन्द्र, सप्तरंगी र घुम्टे बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, आमा समूह आदि	● नगरपालिका भित्र भएका सेवामुलक संस्थाहरुको सूची, चित्र,फोटो, चार्ट, ब्रोसर, पम्प्लेट	● स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न सेवामुलक संघसंस्थाहरुको सूची बनाई चित्र सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, प्रहरी चौकी, आमा समूह, सहकारी संस्था, वडा कार्यालय, हुलाक कार्यालय, कृषि तथा पशु विकास सहकारी रिघा बचत तथा ऋण सहकारी, जनविश्वास सहकारी, पञ्चौली कृषि सहकारी, रिघा खेलकुद विकास समिति, न्यू स्पोर्ट क्लब, बाल क्लब, घुम्टे साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक संरक्षण मञ्च महिला जागरण केन्द्र, सप्तरंगी र घुम्टे बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, CYC, दरम खोला, जनहीत, ८ विद्यालय, पशुसेवा केन्द्र, कृषि सेवा केन्द्र, बाल क्लब, क्लब, आमा समूह, प्राथमिक स्वास्थ केन्द्र, प्रहरी कार्यालय, बैङ्क, अन्य संघ संस्थाहरू खेलाडी, कलाकार, टोल विकास समिति, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गल्कोट बहुमुखी क्याम्पस, हेल्थपोष्ट, निलुवा पर्यटकीय प्रवर्धन केन्द, बुद्ध योग ध्यान केन्द्र आदि । ● उक्त संस्थाहरुबाट हामीले पाउने सेवाहरुको बारेमा बताईदिने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक सामाजिक संस्थामा लगेर त्यहाँ हुने कामहरु प्रतक्ष्य देखाउने र त्यसबाट हामीले लिन सकिने सेवाको बारेमा छलफल गर्ने ।	● आफ्नो घर तथा विद्यालय नजिक भएका सेवामुलक संस्थाहरुको नाम सोध्ने । ● विद्यालय र स्वास्थ्य चौकीबाट हामीले के सुविधा पाउँछौ बताउन लगाउने । ● आफ्नो विद्यालयको चित्र बनाउन लगाउने । ● चित्रहरुमार्फत संस्थाहरु चिन्न लगाउने ।	१०

२	● नगरपालिका भित्र भएका विभिन्न सेवामुलक संघसस्थाहरुको नाम बताउन र केही संस्थाले गर्ने कामको परिचय दिन (स्थानीय नगरपालिका र वडा कार्यालयहरु, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, प्रहरी चौकी, बाल क्लव)	● नगरपालिका भित्र भएका विभिन्न सेवामुलक संघसस्थाहरुको सूची र परिचय (विद्यालय, आमा समूह, प्रहरी चौकी, स्वास्थ्य चौकी, सहकारीहरु, रिघा खेलकुद विकास समिति, न्यू स्पोर्ट क्लब, बाल क्लब, घुम्टे साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक संरक्षण मञ्च महिला जागरण केन्द्र, सप्तरंगी र घुम्टे बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, CYC, बाल क्लब, क्लब, आमा समूह, प्राथमिक स्वास्थ केन्द्र, ई प्रहरी कार्यालय, बैङ्क, अन्य संघ संस्थाहरू खेलाडी, कलाकार, टोल विकास समिति, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गल्कोट बहुमुखी	● नगरपालिका भित्र भएका सेवामुलक संस्थाहरुको सूची, चित्र, फोटो, चार्ट, ब्रोसर, पम्प्लेट ● स्थानीय क्लव, आमा समूह, स्वास्थ्य चौकीले दिने सेवा वा गर्ने कार्यहरुको सूची, पर्चा, पोष्टर आदि	● स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न सेवामुलक संघसंस्थाहरुको सूची बनाई चित्र सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः कृषि तथा पशु विकास सहकारी रिघा बचत तथा ऋण सहकारी, जनविश्वास सहकारी, पञ्चौली कृषि सहकारी, रिघा खेलकुद विकास समिति, न्यू स्पोर्ट क्लब, बाल क्लब, घुम्टे साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक संरक्षण मञ्च महिला जागरण केन्द्र, सप्तरंगी र घुम्टे बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, CYC, बालविकास केन्द्र , पशुसेवा केन्द्र, कृषि सेवा केन्द्र, बाल क्लब, क्लब, आमा समूह, प्राथमिक स्वास्थ केन्द्र, ई प्रहरी कार्यालय, बैङ्क, अन्य संघ संस्थाहरू खेलाडी, कलाकार, टोल विकास समिति, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, गल्कोट बहुमुखी क्याम्पस, हेल्थपोष्ट, निलुवा पर्यटकीय प्रवर्धन केन्द, बुद्ध योग ध्यान केन्द्र आदि) ● स्वास्थ्य चौकी, स्थानीय युवा क्लव तथा स्थानीय अमा समुह वा महिला समुहले समाजमा गर्ने वा गरेका राम्रा कार्यहरुको खोजी गरी प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः स्वास्य चौकीले हामीलाई स्वास्थ्य सेवा दिन्छ, स्थानीय युवा क्लवले खेलकुद प्रतियोगिताको आयोजना गर्छ, महिला समुहले गाउँमा जुवातास खेल्ने कार्य रोक्न मद्दत गर्छ । विद्यालयमा हामी पढछौं आदि । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक सामाजिक संस्थामा लगेर त्यहाँ हुने कामहरु प्रतक्ष्य देखाउने । त्यसबाट हामीले लिन सकिने सेवाको बारेमा छलफल गर्ने ।	● आफ्नो घर तथा विद्यालय नजिक भएका सेवामुलक संस्थाहरुको नामको सूची बनाउन लगाउने । ● स्थानीय आमा समुह र स्वास्थ्य चौकीबाट हामीले के सुविधा पाउँछौ बताउन लगाउने । ● विद्यालयबाट हामीले के के सुविधाहरु पाउँछौं ? ● चित्रहरुमार्फत संस्थाहरु चिन्न लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने ।	१०

		क्याम्पस, हेल्थपोष्ट, निलुवा पर्यटकीय प्रवर्धन केन्द, बुद्ध योग ध्यान केन्द्र)		● स्थानीय संघसस्थाका प्रतिनिधीसँग भेट गराई अन्तरक्रिया गराउने र निष्कर्ष दिने ।		
३	● स्थानीय सेवामुलक संघसंस्थाहरुको पहिचान गरी तिनीहरुको छोटो परिचय दिन (स्थानीय युवा क्लव, महिला समूह, आमा समूह, रेडक्रस, बाल क्लव, स्वास्थ्य चौकी, सहकारी, वित्तीय संस्थाहरु)	● स्थानीय सेवामुलक संघसंस्थाहरुको परिचय (स्थानीय युवा क्लव, महिला समूह, आमा समूह, रेडक्रस, बाल क्लव, स्वास्थ्य चौकी, सहकारी, वित्तीय संस्थाहरु, कृषि तथा पशु विकास सहकारी रिघा बचत तथा ऋण सहकारी, जनविश्वास सहकारी, पञ्चौली कृषि सहकारी, रिघा खेलकुद विकास समिति, न्यू स्पोर्ट क्लब, बाल क्लब, घुम्टे साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक संरक्षण मञ्च महिला जागरण केन्द्र, सप्तरंगी र घुम्टे बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, CYC, दरम खोला, विद्यालय, बालविकास केन्द्र	● नगरपालिका भित्र भएका सेवामुलक संथहरुको सूची, चित्र, फोटो, चार्ट, ब्रोसर, पम्प्लेट ● स्थानीय युवा क्लव, महिला समूह, आमा समूह, रेडक्रस, बाल क्लव, स्वास्थ्य चौकी, सहकारी, वित्तीय संस्थाहरुले दिने सेवा वा गर्ने कार्यहरुको सूची, पर्चा, पोष्टर आदि	● स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न सेवामुलक संघसंस्थाहरुको सूची बनाई चित्र सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः स्थानीय युवा क्लव, महिला समूह, आमा समूह, रेडक्रस, बाल क्लव, स्वास्थ्य चौकी, सहकारी, वित्तीय संस्थाहरु, कृषि तथा पशु विकास सहकारी, रिघा बचत तथा ऋण सहकारी, जनविश्वास सहकारी, पञ्चौली कृषि सहकारी, रिघा खेलकुद विकास समिति, न्यू स्पोर्ट क्लब, बाल क्लब, घुम्टे साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक संरक्षण मञ्च महिला जागरण केन्द्र, सप्तरंगी र घुम्टे बचत तथा ऋण सहकारी संस्था आदि । ● नगरपालिका क्षेत्र भित्रका मानिसहरुले संचालन गर्दै आएका रेडक्रस, बाल क्लव, स्वास्थ्य चौकी, सहकारी, वित्तीय संस्थाहरु सम्बन्धी खोजी गरी परिचय र त्यसले गर्ने कार्यहरुबारे बताईदिने । जस्तैः स्वास्थ्य चौकीबाट हामीले स्वास्थ्य सेवा पाउँछौं । सहकारी तथा वित्तीय संस्थाहरुमा पैसा सम्बन्धीको कारोबार गर्न पाईन्छ । जसमा नगद जम्मा गर्ने लगायतका कार्यहरु पाी पर्दछन् । ● आफ्नो विद्यालयमा भएको बालक्लवले गर्ने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः विभिन्न दिवशहरु मनाउने, विद्यालय सरसफाई, बगैचा निमार्ण आदि कार्य गर्ने ।	● स्थानीय स्वास्थ्य चौकीले गर्ने कामहरु सहित छोटो परिचय दिन लगाउने । ● आफ्नो नगरपालिका भित्र भएका संस्थाहरुको नामको सूची बनाउन लगाउने । ● आफ्नो विद्यालयमा बाल क्लवले गर्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● विद्यार्थीहरुलाई बाल क्लवमा समाहित गराई उनीहरुले गर्ने कार्यहरुको अवलोकन गर्ने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने । ● आफ्नो घर नजिक भएको कुनै एक सहकारीको नाम लेखी अभिभावकलाई सोधेर त्यसले गर्ने कार्यहरुका बारेमा लेख्न लगाउने ।	१०

		पशुसेवा केन्द्र, कृषि सेवा केन्द्र, बाल क्लब लगायत		● विद्यालय नजिकको कुनै एक सामाजिक संस्थामा लगेर त्यहाँ हुने कामहरु प्रतक्ष्य देखाउने । ● स्थानीय संस्था वा रेडक्रस संस्थाका प्रतिनिधीसँग भेट गराई अन्तरक्रिया गराउने र निष्कर्ष दिने ।		
४	● स्थानीय समाजसेवीको परिचय दिन र उनीहरुको समाजमा योगदानबारे बताउन	● स्थानीय समाजसेवी को परिचय र योगदान -भैरव परियार, कुलराज गौतम, मोहन चन्द राजन, रत्न ब. मल्ल, स्व. भू शसिधर, स्व. दल ब. थापा)	● स्थानीय पुरानो शैक्षिक संस्था तथा व्यक्ति सम्बन्धी फोटो, ब्रोसर, लेख, रचना, भिडीयो ● भैरव परियार, कुलराज गौतम, मोहन चन्द राजन, रत्न ब. मल्ल, सम्बन्धी लेख, तथा स्थानीय इतिहासविद	● नगरपालिका क्षेत्रमा भएको सबभन्दा पुरानो शैक्षिक संस्थाबारे खोजी गरी त्यस संस्थाको परिचय र उक्त संस्था खोल्न महत्वपूर्ण योगदान दिने स्थानीयहरुबारे जानकारी गराउने । ● भैरव परियार, कुलराज गौतम, मोहन चन्द राजन, रत्न ब. मल्ल, स्व. भू शसिधर, स्व. दल ब. थापाको परिचय र उनीहरुले समाजमा गरेका योगदानहरुबारे लेख, रचना खोजी गरी प्रस्तुत गर्ने, स्थानीय जानकार व्यक्तिहरुसँग छलफल गराउने । ● आफ्नो विद्यालयको स्थापनाबारे छलफल गर्ने । स्थानीय सामाजिक व्यक्तित्वले सामजमा गरेका राम्रा कार्यहरुको उदाहरण प्रस्तुत गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई सामाजिक कार्यहरुमा सहयोग गर्ने बानीको बिकास गर्न विभिन्न प्रेरणात्मक बृत्तचित्र वा भिडीयो प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने । ● असल कार्य र सकरात्मक सोचले समाजमा पार्ने सकरात्मक प्रवाभका बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने ।	● भैरव परियार, कुलराज गौतम, मोहन चन्द राजन, रत्न ब. मल्लको परिचय र उनीहरुले समाजमा गरेका योगदानहरुबारे लेख्न लगाउने । ● स्थानीय व्यक्तिको योगदानले समाजमा भएको सकरात्मक प्रभावका बारेमा लेख्न लगाउने । ● नगरपालिकाको सबभन्दा पुरानो शैक्षिक संस्था र आफ्नो विद्यालयको छोटो परिचय दिन लगाउने । ● गाउँ टोल वा नगरपालिका भित्रको कुनै एक सामाजिक व्यक्तिको खोजी गरी परिचय दिन लगाउने । ● सामाजिक कार्यमा सहयोगबाट हुने फाईदाहरुकाबारेमा लेख्न लगाउने ।	८

५	● स्थानीय समाजसेवीको परिचय दिई उनीहरुको समाज बिकासमा योगदान बताउन र राम्रा कुराहरुको अनुसरण गर्न (नगरपालिकाका पहिलो जननिर्वाचित जनप्रतिनिधि -अध्यक्ष, उपाध्यक्ष लगायत)	● स्थानीय समाजसेवी को परिचय र योगदान - स्व. अम्मर ब थापा, जयलाल गौतम, सिंह ब. खत्री, रुद्र ब. थापा, धुम ब. थापा, थम्मन ब. मल्ल, जित ब. थापा, नर ब. गुरुङ, टिका ब. थापा, नरबहादर पुन, 'नीरज', संविधान सभा सदस्य) लगायत नगरपालिकाका पहिलो जननिर्वाचित जनप्रतिनिधि-मेयर, उपमेयर लगायत)	● स्व. अम्मर ब थापा, जयलाल गौतम, सिंह ब. खत्री, रुद्र ब. थापा, धुम ब. थापा, थम्मन ब. मल्ल, जित ब. थापा, नर ब. गुरुङ, टिका ब. थापा, नरबहादर पुन सम्बन्धी लेख, फोटो, बृत्तचित्र ● नगरपालिका को पहिलो निवार्चित जनप्रतिनिधि सम्बन्धी सम्बन्धी लेख, फोटो, बृत्तचित्र ● स्थानीय जानकार व्यक्ति	● स्व. अम्मर ब थापा, जयलाल गौतम, सिंह ब. खत्री, रुद्र ब. थापा, धुम ब. थापा, थम्मन ब. मल्ल, जित ब. थापा, नर ब. गुरुङ, टिका ब. थापा, नरबहादर पुनको परिचय र जीवनी खोजी गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने । ● स्व. अम्मर ब थापा, जयलाल गौतम, सिंह ब. खत्री, रुद्र ब. थापा, धुम ब. थापा, थम्मन ब. मल्ल, जित ब. थापा, नर ब. गुरुङ, टिका ब. थापा, नरबहादर पुनले स्थानीय समाजको बिकास, विद्यालय स्थापना र भौतिक पूर्वाधार बिकास आदि क्षेत्रमा गरेका योगदानहरुबारे स्थानीय जानकार व्यक्तिहरुसँग अन्तरक्रियागराउने । जस्तैः सडक बनाउने कार्यमा योगदान, स्थानीय विद्यालय बनाउने कार्यमा योगदान आदि । ● गाउँपालिकाको पहिलो जननिर्वाचित प्रतिनिधि नगरपालिका अध्यक्ष, उपाध्यक्षको परिचय दिने । समग्र नगरपालिकाको विकासका लागि उनीहरुले गरेका योगदान र राम्रा कार्यहरुबारे छलफल गर्ने । ● स्थानीय सामजसेवी र ऐतिहासिक व्यक्तिहरुको जिवनीबाट हामीले अनुसरण गर्नुपर्ने राम्रा कार्यहरुबारे समुहगत छलफल गरी निष्कर्ष दिने ।	● स्व. अम्मर ब थापा, जयलाल गौतम, सिंह ब. खत्री, रुद्र ब. थापा, धुम ब. थापा, थम्मन ब. मल्ल, जित ब. थापा, नर ब. गुरुङको परिचय र योगदानबारे लेख्न लगाउने । ● आफू पढिरहेको विद्यालय स्थापना गर्न योगदान दिने व्यक्तिहरुको खोजी गरी परिचय दिन लगाउने । ● नगरपालिकाको प्रथम निर्वाचित जनप्रतिनिधीहरुको परिचय दिन लगाउने । ● आफ्नो वस्ती नजिकको सडक वा कुनै सेवाकेन्द्र बनाउन को को मानिसहरुको योगदान रहेको छ भन्नेबारेमा अविभावकलाई सोधेर लेख्न लगाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● परियोजना कार्य गराउने ।	८

६	● विद्यालयमा भएका बाल क्लव र रेडक्रसको परिचय दिन र उक्त संस्थाहरुले गर्ने कार्यहरुबारे बताउन तथा कार्यहरुमा सहभागिता जनाउन	● विद्यालयमा भएका बाल क्लव र रेडक्रसको परिचय र उक्त संस्थाहरुले गर्ने कार्यहरु	● विद्यालयमा भएका संस्थाहरुको सूची र त्यस सम्बन्धी फोटो, ब्रोसर, लेख, रचना, भिडीयो ● बाल क्लव र रेडक्रसको परिचय सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री	● विद्यालयमा भएका विभिन्न संघसंस्थाको परिचय र तिनीहरुले गर्ने कामहरुबारे जानकारी गराउने । जस्तैः इको क्लव, बाल क्लव, जुनियर रेडक्रस सोसाइटी आदि । ● विद्यार्थीहरुलाई उक्त क्लवहरुमा सहभागी गराई विद्यालयमा सामुहिक कार्यमा सहभागी गराउने । ● विद्यार्थीहरुलाई सामाजिक कार्यहरुमा सहयोग गर्ने बानीको बिकास गर्न विभिन्न प्रेरणात्मक बृत्तचित्र वा भिडीयो प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने । ● विद्यालय परिपरिको सरसफाई कार्यमा सहभागी गराउने । ● असल कार्य र सकरात्मक सोचले समाजमा पार्ने सकरात्मक प्रवाभका बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने ।	● आफ्नो विद्यालयमा बाल क्वल, जुनीयर रेडक्रस, इको क्लव आदिले गर्ने कार्यहरुबारे लेख्न लगाउने । ● विद्यालय परिसरमा सरसफाई तथा पुष्प बगैंचा बनाउन लगाउने । ● सामाजिक कार्यमा सहयोगबाट हुने फाईदाहरुकाबारेमा लेख्न लगाउने । ● दैनिक क्रियाकलापको अवलोकन गर्ने ।	८
७	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका सहकारी संस्थाहरुको परिचय दिन र तिनीहरुले समाजमा गरेको योगदानका बारेमा बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका सहकारीहरुले दिने सेवा सुविधा र तिनीहरुबाट सेवा सुविधा लिने प्रक्रिया तथा सहकारीको समाजमा योगदान (कृषि तथा पशु विकास सहकारी रिघा बचत तथा ऋण सहकारी, जनविश्वास	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका वित्तीय संस्था र सहकारीको सूची, तिनीहरुले दिने सेवा सुविधा सम्बन्धी पोष्टर,	● नगरपालिका क्षेत्रमा भएका सहकारी संस्थाहरुको खोजी गरी नामको सूची बनाएर प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः कृषि तथा पशु विकास सहकारी रिघा बचत तथा ऋण सहकारी, जनविश्वास सहकारी, पञ्चौली कृषि सहकारी आदि । ● सहकारी संस्थाबाट हामीले पाउने सेवा सुविधाहरुको बारेमा छलफल गर्ने र उक्त सुविधाहरु लिनका लागि अपनाउनुपर्ने प्रक्रियाका बारेमा छलफल गरा निष्कर्ष दिने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका सहकारीहरुको सूची सहित वर्गीकरण गर्न लगाउने । ● सहकारीमा समाहित हुनका लागि हामीले के के गर्नुपर्छ भन्नेबारेमा सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	८

		सहकारी, पञ्चौली कृषि सहकारी)	ब्रोसर, श्रव्यदृष्य सामग्री (कृषि तथा पशु विकास सहकारी रिघा बचत तथा ऋण सहकारी, जनविश्वास सहकारी, पञ्चौली कृषि सहकारी)	जस्तैः महिला सहकारीमा सदस्य बन्नका लागि महिलाले मात्र पाउने, कृषि सहकारीमा सदस्य बन्न स्थानीय कृषक, पशुपालक हुनुपर्ने, सदस्य बन्नलाई निस्चित रकम जम्मा गर्नुपर्ने, सदस्य बनेपछि आवश्कताका आधारमा निस्चित व्याज तिरेपछि ऋण लिन सकिने आदि । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक सहकारीको अवलोकन भ्रमण गराई उक्त संस्थाहरुले दिने सेवा सुविधा र त्यसमा हामी कसरी समाहित हुन सक्छौं भन्ने बारेमा संस्थाका प्रतिनिधिसँग छलफल गर्ने । जस्तैः पैसा बचत गरी राख्न र त्यसबाट व्याज आर्जन गर्न सकिने, विभिन्न व्यसायहरु संचालन गर्न ऋण, सापटी लिन सकिने आदि । ● सहकारी संस्थाहरुमा समाहित भएपछि हामीलाई कसरी फाईदा हुन्छ र त्यसबाट समाजमा के योगदान पुग्छ भन्नेबारेमा स्थानीय विज्ञसँग अन्तरक्रिया गर्ने । जस्तैः समूहमा आवद्ध भएपछि आफ्ना उत्पादनहरु बेच्न सजिलो हुन्छ । आफ्नो रकम बचत गर्न सजिलो हुन्छ । मानिसहरुको आर्थिक बृद्धिमा सहयोग पुग्छ आदि ।	● कक्षामा नमूना सहकारी बनाई मासिक बचतको अभ्यास गराउने । ● स्थानीय सहकारी कार्यालयको भ्रमणका आधारमा परियोजना कार्य गर्न लगाउने ।	
८	● स्थानीय सामाजिक संघसंस्थाहरुमा हाम्रो सहभागिता जनाउन (सहकारी, स्थानीय क्लव, विभिन्न विकास निर्माण	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका समाजिक संघसंस्थाहरुले गर्ने कार्यहरु (सहकारी संस्था, महिला समुह, क्लव, रेडक्रस, स्काउट, र सामाजिक	● समुदायमा भएका संस्थाहरुको सूची र त्यस सम्बन्धी फोटो, ब्रोसर, लेख,	● विद्यालय तथा समुदायमा भएका विभिन्न संघसंस्थाको परिचय र तिनीहरुले गर्ने कामहरुबारे जानकारी गराउने । जस्तैः सहकारी, महिला समुह, क्लव, रेडक्रस, स्काउट, खानेपानी उपभोक्ता समिति, स्थानीय युवा क्लव आदि । ● स्थानीय सहकारी संस्थाले गर्ने कार्यहरुको बारेमा जानकारी दिने र उक्त कार्यालयमा	● आफ्नो टोलमा महिला समुह वा आमा समुहको बारेमा सोधीखोजी त्यसले गर्ने कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विद्यालयमा रेडक्रस र स्काउटले गर्ने कार्यहरुबारे बुझेर लेख्न लगाउने ।	८

	सम्बन्धीका समूहहरु र योगदान)	संस्थाहरुले गर्ने कार्यहरु र हाम्रो सहभागिता	रचना, भिडीयो ● सकरात्मक सोच, असल बानी र सामाजिक सेवा जगाउने किसिमका बृत्तचित्रहरु	अवलोकन गराई त्यसमा हामी विद्यार्थी कसरी सहभागी हुन सक्छौं भन्नोरेमा छलफल गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई सामाजिक कार्यहरुमा सहयोग गर्ने बानीको बिकास गर्न विभिन्न प्रेरणात्मक बृत्तचित्र वा भिडीयो प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने ● विद्यार्थीहरुलाई विद्यालयमा हुने विभिन्न कार्यक्रमहरुमा स्वयंसेवकको रुपमा परिचालन गर्ने । ● कक्षामा नमुना सहकारी र नमुना बाल क्लव गठन गरी तिनीहरुले गर्ने कार्यबारे समुहगत रुपमा परियोजना कार्य गराउने ।	● सामाजिक कार्यमा सहयोगबाट हुने फाईदाहरुका बारेमा लेख्न लगाउने । ● विद्यालयमा हुने कार्यहरुमा सहभागीताको अवलोकन गर्ने । ● समुहगत परियोजनाको प्रस्तुति दिन लगाउने ।	

क्षेत्र ९: स्थानीय खेलकुद र भोजन

कक्षा	विशिष्ट उद्देश्य/सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	शैक्षिक सामग्री	सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	● स्थानीय स्तरमा प्रचलित खेलहरुको नाम बताउन र अभ्यास गर्न ● स्थानीय क्षेत्रमा खाईने खानाहरुका परिकारहरुको नाम बताउन	● स्थानीय स्तरमा प्रचलित खेलहरुको नाम र अभ्यास (तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, थोनसार, राज्य, धनुषवाँण, पिङ, चमचा, ब्याडमिन्टन, कवड्डी, चङ्गी, गट्टाखेल, क्रिकेट, घैटो फोर, म्युजिकल चेयर, गुच्चा, भलिबल डण्डीबियो, फुटबल, बास्केट बल) ● स्थानीय क्षेत्रमा खाईने खानाहरुका परिकारहरुको नाम (भाङ्गोको अचार, मकैको आटो (च्याँख्ला), ढकायोको साग, मकै भट्टा, खट्टे, तामा, टुसा, तरुल पिडालु रुपासाग, पटेना, खोले साग, गिठा, सिस्नु, खिचडी आदि	● स्थानीय खेलहरुको सूचीको चार्ट ● स्थानीय क्षेत्रमा खाईने खानाहरुको सूची, पोस्टर, ब्रोसर, लेख आदि	● स्थानीय स्तरमा बालबालिकाहरुले खेल्ने खेलहरुको सूची तयार पारी नाम प्रस्तुत गर्ने । (तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, , थोनसार, राज्य, धनुषवाँण, पिङ, चम्चा, ब्याडमिन्टन कपड्डी आदि) ● तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, थोनसार, राज्य, धनुषवाँण, पिङ, चमचा, ब्याडमिन्टन, कपड्डी आदि खेल सम्बन्धीका क्रियाकलापहरु विद्यार्थीहरुलाई सिकाउने र अभ्यास गराउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा खाईने खानाहरुका परिकारहरुको सूची तयार पारी फाटो सहित प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः भाङ्गोको अचार, भाङ्गोको तेल, मकैको आटो (च्याँख्ला), ढकायोको साग, मकै भट्टा, खट्टे, तामा टुसा, तरुल पिडालु रुपासाग, पटेना, जलुका, खोले साग, गिठा, सिस्नु, खिचडी, सागपात, माछामासु, हलहले, बाँकोको गुन्द्रुक, च्याउ, न्यूरो, तरकारी, माछा, मासु, दुध, घ्यू, सिस्नो, सातु, दाल, भात, सेलरोटी, खिर, ढिँडो, कसर, मकैभट्ट, दही, मही, बटुक, रोट, आँटो, रोटी, कोदोको पिठो, पुवा, कुराउनी, मःमः चाउमिन, दुनोट, चना आदि । ● आफ्नो घरमा पाक्ने परिकारहरको नाम पालैपालो भन्न लगाउने ।	● विद्यार्थीहरुले घर तथा विद्यालयमा खेल्ने गरेका खेलहरुको नाम सोध्ने । ● चित्रबाट कुन खेल खेलिरहेको छ चिन्न लगाउने । ● स्थानीय खेलहरु खेल्न लगाई सीपको मुल्याङ्कन गर्ने । ● फोटोमार्फत विभिन्न खानाका परिकारहरु चिन्न लगाउने । ● आफूलाई मनपर्ने खानाहरुको नाम सोध्ने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने ।	२०

२	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको परिचय दिन र अभ्यास गर्न (कुनै २ वटा) ● स्थानीय क्षेत्रमा खाईने खानाहरुका परिकारहरुको नाम बताउन र सामान्य परिचय दिन	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको परिचय र अभ्यास (कुनै २ वटा) तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, थोनसार, राज्य, धनुषवाँण, पिङ, चम्चा दौड, ब्याडमिन्टन, कवड्डी, चड्डुगी, गट्टाखेल, क्रिकेट, घैटो फोर, म्युजिकल चेयर, गुच्चा, भलिबल डण्डीवियो, फुटबल, बास्केट बल) ● स्थानीय क्षेत्रमा खाईने खानाहरुका परिकारहरुको नाम (भाडोको अचार, मकैको आटो (च्याँख्ला), ढकायोको साग, खट्टे, तामा, टुसा, तरुल पिडालु रुपासाग, पटेना, जलुका, खोले साग, गिठा, सिस्नु, खिचडी, हलहले, सिस्नो, सातु, दाल, भात, सेलरोटी, खिर, ढिँडो, कसर	● स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने विभिन्न खेलहरुको सूची, ब्रोसर, फोटो, खेल खेल्ने तरिकाबारे जानकारी चार्ट वा श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्थानीय क्षेत्रमा खाईने खानाहरुको सूची, पोस्टर, ब्रोसर, लेख	● स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने विभिन्न खेलहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, , थोनसार, राज्य, धनुषवाँण, पिङ, चमचा, ब्याडमिन्टने, कपड्डी आदि । ● कवड्डी, चड्डुगी, गट्टाखेल सम्बन्धी जानकारी दिने र खेल्ने प्रक्रियाबारे वर्णन गरी खेल अभ्यास गराउने । ● विद्यार्थीहरुलाई स्थानीय खेलहरुको परिचय, खेल्ने तरिकाबारे जानकारी गराई खेल अभ्यास गराउने । (तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, , थोनसार, राज्य, धनुषवाँण, पिङ, चमचा, ब्याडमिन्टने, कपड्डी आदि) ● स्थानीय क्षेत्रमा खाईने खानाहरुका परिकारहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः (भाडोको अचार, मकैको आटो (च्याँख्ला), ढकायोको साग, मकै भट्टा, खट्टे, तामा, टुसा, तरुल पिडालु रुपासाग, पटेना, जलुका, खोले साग, गिठा, सिस्नु, खिचडी, हलहले, बाँकोको गुन्द्रुक, च्याउ, न्यूरो, तरकारी, माछा, मासु, दुध, घ्यू, सिस्नो, सातु, दाल, भात, सेलरोटी, खिर, ढिँडो, कसर, मकैभट्ट, दही, मही, बटुक, रोट, आँटो, रोटी, कोदोको पिठो, पुवा, कुराउनी, मःमः चाउमिन, दुनोट, चना आदि । ● ढिँडो, दालभात, रोटी, मकै, भटमास, सागपात, माछामासु आदि खानाहरुको परिचय दिने ।	● आफ्नो विद्यालय तथा गाउँघरमा खेलिने खेलहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● ब्याडमिन्टन र कपड्डी खेल खेल्ने तरिकाबारे वर्णन गर्न लगाउने । ● तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, , थोनसार, राज्य, धनुषवाँण, पिङ, चमचा, ब्याडमिन्टने, कपड्डी खेलको अभ्यास गराई विद्यार्थीहरुको प्रदशर्नीका आधारमा मुल्याङ्कन गर्ने । ● स्थानीय परम्परागत खानाहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● भटमासको कुन कुन परिकार बनाएर खान सकिन्छ ? सोध्ने । ● चामलको भात पकाउन आवश्यक कुराहरुको सूची बनाउन लगाउने ।	२०

		मकैभट्ट, दही, मही, बटुक, रोट, आँटो, रोटी, कोदोको पिठो, पुवा, कुराउनी आदि		जस्तैः ढिँडो के बाट बनाईन्छ, कसरी बनाईन्छ, भन्नेबारेमा बताउने, कुनै भिडीयो भए देखाउने वा ढिँडो पकाएको प्रत्क्ष्य देखाउने ।		
३	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको परिचय, महत्व बताउन र अभ्यास गर्न (कुनै ३ वटा) ● स्थानीय परिकारहरुको महत्वबोध गरी बताउन	● स्थानीय स्तरमा प्रचलित खेलहरुको नाम र अभ्यास (तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, थोनसार, राज्य, धनुषवाँण, पिङ, चमचा, ब्याडमिन्टन, कवड्डी, चङ्गुी, गट्टाखेल, क्रिकेट, घैटो फोर, म्युजिकल चेयर, गुच्चा, भलिबल डण्डीवियो, फुटबल, बास्केट बल) ● स्थानीय क्षेत्रमा खाईने परिकारहरुको नाम र महत्व (भाडोको अचार, मकैको आटो, च्याँख्ला), ढकायोको साग, मकै भट्टा, खट्टे, तामा, टुसा, तरुल पिडालु रुपासाग, पटेना, जलुका, खोले साग,	● स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने विभिन्न खेलहरुको सूची, ब्रोसर, फोटो, खेल खेल्ने तरिकाबारे जानकारी चार्ट वा श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्थानीय परिकारको महत्व सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री	● स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने विभिन्न खेलहरु खेल्ने तरिकाबारे छलफल गर्ने र खेल्ने अभ्यास गराउने । तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, , थोनसार, राज्य, धनुषवाँण, पिङ, चमचा, ब्याडमिन्टन, कपड्डी, चङ्गुी, गट्टाखेल, क्रिकेट, घैटो फोर, म्युजिकल चेयर, गुच्चा, भलिबल डण्डीवियो, फुटबल, बास्केट बल) ● छोटो दौड, कवड्डी, चुङ्गी, चम्चा दौड, म्युजिकल चेयर सम्बन्धी जानकारी दिने र खेल्ने प्रक्रियाबारे वर्णन गरी खेल अभ्यास गराउने । ● स्थानीय खेलहरुको महत्वबारे बर्तादिने । ● स्थानीय बुढापाकाहरुसँग यी खेलहरुबारे छलफल गराउने । ● स्थानीय परिकारहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने र उक्त परिकारहरु के बाट कसरी बन्छन्, कसरी खाने गरिन्छ भन्नेबारेमा बताउने । जस्तैः भाडोको अचार, मकैको आटो, च्याँख्ला), ढकायोको साग, मकै भट्टा, खट्टे, तामा, टुसा, तरुल पिडालु रुपासाग, पटेना, जलुका, खोले साग, गिठा, सिस्नु, खिचडी, हलहले,	● आफ्नो विद्यालय तथा गाउँघरमा खेलिने खेलहरुको परिचय दिन लगाउने । ● तारा हान्ने खेल, रस्साकस्सी, छेलो, , थोनसार,, खेल्ने तरिकाबारे वर्णन गर्न लगाउने । ● विभिन्न खेलहरु खेल्ने अभ्यास गराई विद्यार्थीहरुको प्रर्दशनीका आधारमा मुल्याङ्कन गर्ने । ● स्थानीय खानाका परिकारहरुको सूची प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय परिकारहरुको महत्व लेख्न लगाउने । ● आफ्नो घरमा खाने गरेका खानाका परिकारहरुबारे सोध्ने ।	२०

		गिठा, सिस्नु, खिचडी, हलहले, बाँकोको गुन्द्रुक, च्याउ, न्यूरो, तरकारी, माछा, मासु आदि)		बाँकोको गुन्द्रुक, च्याउ, न्यूरो, तरकारी, माछा, मासु आदि । ● स्थानीय परिकारको महत्व र फाईदा सम्बन्धी छलफल गरी निष्कर्ष दिने । जस्तैः स्थानीय परिकारहरुले आफ्नो मौलिक परिचयमा सहयोग गर्छन् । स्वस्थ खाना खान पाईन्छ । आफ्नै खेतवारीका उत्पादनहरुले बजार पाउँछन् आदि । ● विभिन्न स्थानीय खानाहरु पकाउने तरिकाहरुको भिडीयो प्रस्तुत गर्ने ।		
४	● योग ध्यानको प्रारम्भिक अभ्यास गर्न ● परम्परागत गुन्द्रुक, ढिँडो, भाडोको अचार, मकैको च्याँख्ला बनाउने सीप सिकेर उपयोग गर्न	● योग ध्यानको प्रारम्भिक अभ्यास ● परम्परागत गुन्द्रुक, ढिँडो, भाडोको अचार, मकैको च्याँख्ला बनाउने तरिकाबारे जानकारी	● योग अभ्यास सम्बन्धी चित्र, फोटो, भिडीयो, बृत्तचित्र ●परम्परागत परम्परागत गुन्द्रुक, ढिँडो, भाडोको अचार, मकैको च्याँख्लो बनाउने सीप सम्बन्धी	●मेरुदण्ड सोझो बस्न बस्न लगाउने । ●ज्ञान मुद्रा (आँखा चिम्लेर बुढी र चोर औलाको टुप्पा जोडेर बाकी तीन औला सोझो गरेर घुँडा माथि राखी शान्त बस्न लगाउने । ●हात, खुट्टा, दायाँबायाँ, तलमाथि गर्न र सामान्य मार्चपास जस्तो सिकाउने । ●सामान्य योग अभ्यासका भिडीयो देखाउने र अभ्यास गराउने । ●स्थानीय क्षेत्रमा बनाईने परम्परागत खानाहरु बनाउने तरिकाबारे श्रव्यदृष्य सामग्री खोजी गरी प्रस्तुत गर्ने । ●परम्परागत परम्परागत गुन्द्रुक, ढिँडो, भाडोको अचार, मकैको च्याँख्लो बनाउने सीप सम्बन्धी फोटो, भिडीयो प्रस्तुत गर्ने वा स्थानीय	●क्रियाकलाप अनुसारको बसाइ तथा व्यवहार परिवर्तन अवलोकन गर्ने । ●हातखुट्टाको चाल मिलाएर चलाउन लगाउने । ●उफ्रने, दौडने जस्ता अभ्यासहरु गर्न लगाउने । ●सामान्य योग अभ्यास गराई अवलोकन गर्ने । ●परम्परागत परम्परागत गुन्द्रुक, ढिँडो, भाडोको अचार, मकैको च्याँख्लो बनाउने तरिकावारे वर्णन गर्न लगाउने ।	१४

			फोटो, भिडीयो ● खाना पकाउन जान्ने मानिस	जानकार व्यक्तिलाई बोलाएर उक्त परिकारहरु प्रतक्ष्य बनाएर देखाउन लगाउने । ● विद्यार्थीहरुलाई समूहगत रुपमा गुन्द्रुक र ढिँडो बनाउने अभ्यास गराउने ।	● स्थानीय कुनै एक परिकार बनाउन लगाउने र त्यसका आधारमा सीपको मुल्याङ्कन गर्ने ।	
५	● योग ध्यानको परिचय दिन र विभिन्न प्रकारका योग र ध्यानको अभ्यास गर्न ● स्थानीय बटुक, रोट, आँटो, रोटी, कोदोको पिठो, पुवा, कुराउनी, खीर बनाउने सीपको बिकास गर्न	● योग ध्यानको परिचय र विभिन्न प्रकारका योग र ध्यानको अभ्यास ● स्थानीय बटुक, रोट, आँटो, रोटी, कोदोको पिठो, पुवा, कुराउनी, खीर बनाउने तरिका	● योग अभ्यास सम्बन्धी चित्र, फोटो, भिडीयो, बृत्तचित्र ● स्थानीय योग गुरु ● स्थानीय बटुक, रोट, आँटो, रोटी, कोदोको पिठो, पुवा, कुराउनी, खीर बनाउने सीप सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्थानीय खाना विज्ञ	● ज्ञान मुद्रा (आँखा चिम्लेर बूढी र चोर औलाको टुप्पा जोडेर बाँकी तीन औंला सोझो गरेर घुँडामाथि राखी शान्त बस्न लगाउने । ● श्वासप्रश्वास सम्बन्धी खेल खेलाउने ● योग गर्ने तरिकाहरुबारे भिडीयो देखाई अभ्यास गराउने । ● स्थानीय बटुक, रोट, आँटो, रोटी, कोदोको पिठो, पुवा, कुराउनी, खीर बनाउने सीप सम्बन्धी बृत्तचित्र वा भिडीयो प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने । ● स्थानीय पाक विज्ञ (cook)लाई विद्यालयमा बोलाएर फापरको आल्दुम, ढिँडो र चामलको पिठोको बाबर बनाउने तरिकाहरु प्रतक्ष्य देखाउन लगाउने । ● विभिन्न पर्वका अवसरमा बनाइने परिकारहरुकोबारेमा बताईदिने । ● विद्यार्थीहरुलाई स्थानीय खाना बनाउने परियोजना वा अभ्यास कार्य गर्न लगाउने ।	● हात खुट्टा चलाउने अभ्यास गर्न लगाउने । ● खेल, योग ध्यानको परिचय दिन लगाउने । ● दैनिक क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने । ● कोदोको पिठो, पुवा, कुराउनी, खीर बनाउने तरिकाबारे वर्णन गर्न लगाउने । ● विभिन्न स्थानीय खाना बनाउने परियोजना कार्यका आधारमा मुल्याङ्कन गर्ने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने ।	१४

६	● स्थानीय खेल, योग व्यायामको महत्वबोध गरी खेलहरु खेल्न र योग, व्यायाम गर्न ● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादित सन्तुलित भोजनको परिचय दिन	● स्थानीय स्तरमा शारीरिक अभ्यासका लागि खेलिने खेलहरु र योगको महत्व सम्बन्धी वर्णन ● स्वस्थ भोजन र फाइदाहरु सम्बन्धी वर्णन	● स्थानीय क्षेत्रमा प्रचलित विभिन्न खेलहरुको सूची, ब्रोसर, फोटो ● खेल खेल्ने र विभिन्न योगका तरिकाबारे जानकारी चार्ट वा श्रव्यदृष्य सामग्री ● खानाका विभिन्न परिकारहरुको सूची, फोटो र महत्व सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्री	● स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने खेलहरूको महत्वको सूची तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः परम्परागत अभ्यास, शारीरिक तन्दुरुस्ती आदि । ● मर्निङ्ग वाक, पिटी लगायतका शारीरिक अभ्यासहरुको महत्व र फाइदा सम्बन्धी छलफल गरी निष्कर्ष दिने । ● सूक्ष्म व्यायामको भिडियो देखाउने, शिक्षकले गरेर देखाउने र विद्यार्थीहरूलाई अभ्यास गराउने । ● योग ध्यानका फाइदाहरूबारे चर्चा गर्ने (शारीरिक तथा मानसिक फाइदा) स्थानीय विज्ञको सहयोगमा विभिन्न योग व्यायामहरु गराउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादित र तयार पारिएका खानाहरुको महत्व बताउने । जस्तैः स्वच्छ हुन्छ, स्वस्थ हुन्छ, किन्नलाई धेरै महंगो पर्दैन आदि । ● कस्तो खानालाई स्वस्थ खाना भनिन्छ भन्नेबारेमा छलफल गर्ने । जस्तैः सफा, ताजा, धेरै तेलयुक्त नभएको, राम्ररी पाकेको, सडेगले नभएको, स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादित सागसब्जीहरु आदि । ● सन्तुलित भोजन वा विभिन्न प्रकारका खानाको महत्वबारे भिडियो प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने वा स्थानीय पोषणविदसँग अन्तरक्रिया गराउने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने खेलहरूको महत्वको सूची बनाउन लगाउने । ● योग ध्यानका फाइदा बताउन लगाउने । ● कुनै दुईवटा स्थानीय खेलहरुको प्रतिस्पर्धा गराउने । ● सामान्य योगका आसनहरु गर्न लगाउने र विद्यार्थीहरुको प्रदशर्नीका आधारमा मुल्याङ्कन गर्ने । ● कस्तो खानालाई स्वस्थ खाना भनिन्छ ? ● स्वस्थ खानाका फाईदाहरुबारे सोध्ने । ● दैनिक क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने ।	१४

७	● विभिन्न प्रकारका योग प्रणायाम र ध्यानको अभ्यास गर्न ● पत्रु खाना (junk food) का असरहरु बुझेर पत्रु खानामा कमी ल्याउने उपायहरु दैनिक जीवनमा अवलम्बन गर्न	● योग ध्यानको परिचय, विभिन्न प्रकारका योगप्रणायाम र ध्यानको अभ्यास सम्बन्धी जानकारी ● पत्रु खाना (junk food) प्राकृतिक खानाको परिचय र पत्रु खानामा कमी ल्याउने उपायहरु	● विभिन्न योगा र प्रणायाम सम्बन्धी सूची, ब्रोसर, फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्वस्थकर, प्राकृतिक खाना र पत्रु खानाहरुको सूची, फोटो, पोस्टर ● स्वस्थकर, प्राकृतिक खाना र पत्रु खाना सम्बन्धी भिडीयो, बृत्तचित्र	● विभिन्न योगहरूको नामसहित गर्ने तरिकाबारे भिडियो प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः बसेर गर्ने (गौमुख आशन, बज्र आशन) उठेर गर्ने (ताड आशन, धुव आशन) सुतेर गर्ने (शब आशन, ध्वज आशन) लगायत योगहरूको नाम पहिचान र अभ्यास) ● स्थानीय योग गुरुबाट योग तथा आशन सम्बन्धी अभ्यास गराउने । ● सूक्ष्म व्यायामको भिडियो देखाउने, शिक्षकले गरेर देखाउने र विद्यार्थीहरूलाई अभ्यास गराउने । ● योग ध्यानका फाइदाहरूबारे चर्चा गर्ने (शारीरिक तथा मानसिक फाइदा) बारेमा चर्चा गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने अन्न, सागपात, आलु, फलफूलको सेवनबाट फाईदा हुन्छ भन्ने कुरा बताउने । चिल्लोरहित, ताजा, रेसादार खानाले, रसायन नमिसाईएको खानाले हामीलाई हुने फाईदाहरुबारे छलफल गर्ने । ● बजारमा पाईने पत्रुखाना (junk food) हरुको सूची बनाई त्यसले हामीलाई गर्ने असरहरुबारे प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः चिल्लो पिरोको मात्रा हुने, पहिले बनाएर प्याकिङ्ग गरिएको हुनाले स्वच्छ नहुने आदि । ● प्राकृतिक खाना र पत्रु खाना सम्बन्धी भिडीयो प्रस्तुत गर्ने ।	● बसेर, उठेर वा सुतेर गर्ने कुनै २।२ वटा आशन गरेर देखाउन लगाउने । ● कुनै एउटा योग तथा आशनको बारेमा वर्णन गर्न लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने । ● सामान्य योगका आसनहरु गर्न लगाउने र विद्यार्थीहरुको प्रदशर्नीका आधारमा मुल्याङ्कन गर्ने । ● प्राकृतिक र पत्रु खानाको परिचय दिन लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने पत्रु खानाहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● पत्रु खानाको असरबारे वर्णन गर्न लगाउने । ● दैनिक खाजाको अवलोकन गर्ने ।	१४

८	● खेलकुद, योग ध्यानको दैनिक जीवनमा प्रयोग र यसबाट स्वास्थ्यमा पर्ने सकरात्मक प्रभाव बताउन र दैनिक जीवनमा खेलहरु खेल्न, योग ध्यान गर्न ● स्थानीय स्तरमा उत्पादित प्राकृतिक तथा रेसादार, बेक्रायुक्त खानाका फाईदाहरु बताउन र स्थानीय खानाहरुको प्रवर्धनमा सहयोग गर्न	● योग ध्यानले हाम्रो दैनिक जीवनमा र स्वास्थ्यमा पर्ने सकरात्मक प्रभाव र योग अभ्यासका सिपहरु ● स्थानीय स्तरमा उत्पादित प्राकृतिक तथा रेसादार, बेक्रायुक्त खानाका फाईदाहहरु र पत्रुखानाको (junk food) असर सम्बन्धी जानकारी	● विभिन्न योगा र प्रणायाम सम्बन्धी सूची, ब्रोसर, फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री ● योग ध्यानको फाईदा सम्बन्धी सूची, ब्रोसर, फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्वस्थकर, प्राकृतिक खाना र पत्रु खानाहरुको सूची, फोटो, पोस्टर, बृत्तचित्र ● स्थानीय पोषण विज्ञ	● विभिन्न योगहरूको नामसहित गर्ने तरिकाबारे भिडियो प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः बसेर गर्ने (गौमुख आशन, बज्र आशन) उठेर गर्ने (ताड आशन, धुव आशन) सुतेर गर्ने (शब आशन, ध्वज आशन) लगायत योगहरूको नाम पहिचान र अभ्यास) ● योग ध्यानका फाइदाहरूबारे चर्चा गर्ने (शारीरिक तथा मानसिक फाइदा) बारेमा चर्चा गर्ने । ● दैनिक अभ्यासको तालिका बनाउन लगाउने र कुनै प्रसिद्ध व्यक्तिहरूले बनाएको नमूना प्रदर्शन गर्ने र त्यसै अनुरुप दैनिक अभ्यास गर्ने । ● प्राकृतिक खाना र पत्रु खाना सम्बन्धी भिडीयो प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादित खानाहरुको सूची र महत्व प्रस्तुत गर्ने । ● चिल्लोरहित, ताजा, रेसादार खानाले, रसायन नमिसाईएको खानाले हामीलाई हुने फाईदाहरुबारे छलफल गर्ने । जस्तैः रोग क्षमता बढाउने । ● बजारमा पाईने पत्रुखाना (junk food) हरुको सूची बनाई त्यसले हामीलाई गर्ने असरहरुबारे प्रस्तुत गर्ने । ● हाम्रो दैनिक जीवनमा सन्तुतिल भोजन र योग व्यायामको अन्तरसम्बन्धबारे विज्ञसँग छलफल गरी बुँदागत रुपमा प्रस्तुत गर्ने ।	● योग ध्यानले कसरी हाम्रो स्वास्थ्यमा राम्रो प्रभाव पार्दछ भन्ने बारेमा सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● कुनै एउटा योग तथा आशनको बारेमा वर्णन गर्न लगाउने । ● सामान्य योगका आसनहरु गर्न लगाउने र विद्यार्थीहरुको प्रदशर्नीका आधारमा मुल्याङ्कन गर्ने । ● प्राकृतिक र रेसादार खानाको महत्व लेख्न लगाउने । ● पत्रु खानाहरुले हाम्रो स्वस्थ्यमा पार्ने असरहरुका बारेमा लेख्न बनाउन लगाउने । ● पत्रु खाना खाने बानीमा कमी ल्याउन हामीले सुर्धानु पर्ने बानीको सूची बनाउन लगाउने ।	१४

८. पाठ्यघण्टा र अंक विभाजन तालिका

कक्षा १-३

क्र.स.	क्षेत्र/एकाइ	कक्षा १-३		
		पाठ्यघण्टा	पाठ्यघण्टा	पाठ्यघण्टा
१.	गल्कोट नगरपालिकाको परिचय	२०	२०	२०
२.	स्थानीय जातजाति, भाषा, भेषभूषा, चाडपर्व, मेलाजात्रा र असल संस्कार	२०	२०	२०
३.	स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल	२०	२०	२०
४.	स्थानीय प्राकृतिक स्रोत र वातावरण संरक्षण	२५	२५	२५
५.	स्थानीय पेशा, व्यवसाय, प्रविधि र उद्यम	२५	२५	२५
६.	सडक सुरक्षा र प्रकोप न्यूनीकरण	१०	१०	१०
७.	सकरात्मक व्यवहार र सामाजिक विकास	१०	१०	१०
८.	स्थानीय सेवामुलक संघसंस्था र समाजसेवी व्यक्ति	१०	१०	१०
९.	स्थानीय खेलकुद र भोजन	२०	२०	२०
	जम्मा	**१६०**	**१६०**	**१६०**

कक्षा ४-८

क्र.स.	क्षेत्र/एकाइ	कक्षा ४-८	
		पा.घ.	**अ.भा.**
१.	गल्कोट नगरपालिकाको परिचय	१६	१२
२.	स्थानीय जातजाति, भाषा, भेषभूषा, चाडपर्व, मेलाजात्रा र असल संस्कार	१६	१२
३.	स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल	१६	१२
४.	स्थानीय प्राकृतिक स्रोत र वातावरण संरक्षण	२२	१८
५.	स्थानीय पेशा, व्यवसाय, प्रविधि र उद्यम	२०	१६
६.	सडक सुरक्षा र प्रकोप न्यूनीकरण	८	६
७.	सकरात्मक व्यवहार र सामाजिक विकास	८	६
८.	स्थानीय सेवामुलक संघसंस्था र समाजसेवी व्यक्ति	८	६
९.	स्थानीय खेलकुद र भोजन	१४	१२
	जम्मा	**१२८**	**१००**

- पा.घ. = पाठ्यघण्टा, अ.भा. = अङ्कभार

९. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

यस पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनका क्रममा विद्यार्थीको सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन विद्यार्थी केन्द्रित विधिलाई प्राथमिकता दिएर सिकाइ अगाडि बढाइनेछ। यस पाठ्यक्रमलाई विद्यालयमा विद्यार्थीहरूबीच प्रभावकारी शिक्षण गर्नका लागि पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिका, सन्दर्भ सामग्री, वेवमा आधारित सामग्री र स्थानीय विज्ञसँगको अन्तरक्रिया लगायतका शैक्षणिक सामग्रीहरुको अधिकतम प्रयोग गरिनेछ। सिकाइ सहजीकरण गर्न विभिन्न प्रचलित विधिहरू अपनाउन सकिने छ।

कुनै पनि सिकाई दिगो हुनका लागि सिकारुहरुले/विद्यार्थीहरुले प्रतक्ष्य अनुभव गरेका कुराहरुले महत्वपूर्ण प्रभाव पारेको हुन्छ। त्यसका लागि सहजकर्ताले जहिले पनि विद्यार्थीहरुको रुची, उनीहरुको अवस्थालाई बुझेर विद्यार्थी केन्द्रीत सहजीकरण गर्नुपर्दछ । जसबाट विद्यार्थीहरुको संज्ञानात्मक (Congnitive), भावनात्मक (Affective) तथा मनोक्रियात्मक (Psychomotor) सिकाईमा प्रतक्ष्य फाईदा पुग्छ । विद्यार्थी केन्द्रीत सहजीकरण गर्दा सहजकर्ताले मुख्य गरी निम्न तीनवटा तहलाई ध्यानमा राखी कक्षा संचालन गर्नुपर्दछ।

क) पूर्व तयारी : विद्यार्थीहरुमा उत्प्रेरणा जगाउने

ख) उपयुक्त सहजीकरण बिधि : विद्यार्थी केन्द्रीत अन्तरक्रियात्मक शिक्षण विधिहरुको प्रयोग गर्ने

ग) अभिलेखीकरण तथा सिकाई उपलव्धि/सक्षमता मापन : विषय वस्तुको अभिलेखीकरण र त्यसको प्रस्तुति गर्ने

पूर्व तयारी : स्थानीय विषयको सहजीकरण गर्दा सहजकर्ता/शिक्षकले कक्षाकोठामा पस्नु अगाडी र कक्षामा पसिसकेपछि विषयवस्तुको सहजीकरण गर्नुभन्दा अगाडी विभिन्न चरणका तयारीहरु गर्नुपर्दछ, जस्लाई पूर्व तयारी भनिन्छ। कक्षामा जानु अगाडी विषयस्तुसँग सम्बन्धित कुराहरुको खोजी गरी त्यसको पाठ योजना सहितको तयारी प्रथम चरणको तयारी हो, जसमा सिकाई उपलब्धी, सक्षमता समावेश गरी सहजीकरणका विधिहरु समेतको तयारी गर्नुपर्दछ। यदि कोही अन्य सहजकर्ता, विषयवस्तु बिज्ञलाई बोलाउने हो भने उक्त व्यक्तिलाई पनि विषयवस्तुबारे अग्रीम जानकारी गराउनु पर्दछ। यदि अवलोकन भ्रमण वा बाहिरी वातावरणमा लगेर सिकाउन लागिएको छ भने त्यस ठाउँको बारेमा अग्रीम जानकारी लिई त्यस अनुरुपको तयारी गनुपर्दछ।

सहजकर्ता कक्षाकोठामा विषयवस्तुको तयारी सहित प्रवेश गरिसकेपछी कक्षामा विद्यार्थीहरुको बसाईको अवस्थामा ध्यान दिनुपर्दछ । विषयवस्तुको माग र सहजीकरण बिधिलाई सहयोग पुग्नेगरी यु (U) आकार, राउन्ड टेवल (Round Table) आकार, स्क्यायर (Square) आकार, लहरमा (Line) राख्ने जस्ता विभिन्न तरिकामा कक्षाकोठाको बसाईको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । विद्यार्थीहरुको इच्छा बुझ्ने, विभिन्न खेलहरु खेलहरु मार्फत उत्प्रेरणा जगाउने कार्य गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरुमा उत्प्रेरणा दुई तरिकाबाट जगाउन सकिन्छ । जसमा बाहिरी कुराहरुको सहयोगमा उत्प्रेरणा जगाउने (Extrinsic Motivation) जस्तैः विषयवस्तुसँग सम्बन्धित प्रश्नहरु गरी पुरस्कारको व्यवस्था गरेर तथा आफैंभित्रबाट उत्प्रेरणा जगाउने (Intrinsic motivation), जस्तैः विद्यार्थीहरुलाई केही रमाइला अनुभवहरु सुनाई उनीहरुमा पनि विषयवस्तु सम्बन्धी जान्ने इच्छाशक्ति बढाउन अभिप्रेरित गर्ने । विद्यार्थीहरुमा उत्प्रेरणासँगै अघिल्लो दिनको विषयवस्तु वा क्रियाकलापको अनुभव, समीक्षा विद्यार्थीहरुबाटै गर्ने/गराउने र आजको विषयवस्तुलाई जोडेर विषयवस्तुमा प्रवेश गर्ने गर्नुपर्दछ।

उपयुक्त सहजीकरण बिधि : शिक्षक वा सहजकर्ताले तयारीका चरणहरु पूरा गरी विषयवस्तुमा प्रवेश गरेपछि उद्देश्य अनुसार सक्षमता हासिल हुने गरी विद्यार्थी केन्द्रीत विधिहरु उपयोग गरी सहजीकरण गर्नुपर्दछ । हाल प्रचलनमा रहेका प्रश्नोत्तर विधि, प्रदर्शन विधि, समस्या समाधान विधि, अवलोकन, छलफल, अभिनय, कथावाचन, क्षेत्र भ्रमण, परियोजना, द्रुत लेखन, जिग्सअ, मष्तिस्क मन्थन आदी विधिहरु अपनाउन सकिन्छ । पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुसार एकैपटकमा पनि एक भन्दा धेरै बिधिहरुको प्रयोग गर्न सकिन्छ तर सबै बिधिहरुमा विद्यार्थी केन्द्रीत, सक्रिय सहभागीता, समाजिक सहभागीता, उपयुक्त क्रियाकलाप र रणनितीको प्रयोग हुनुपर्दछ । केहि विधिहरुको छोटो जानकारी तल प्रस्तुत गरिएको छ:

सिकाइ सहजीकरण गर्न देहायका विधिहरू अपनाउन सकिने छ :

१) **प्रश्नोत्तर विधि :** विषयवस्तुको परिधिमा रहेर शिक्षक विद्यार्थी तथा विद्यार्थी विद्यार्थीबीच प्रश्नोत्तर विधिको उपयोग गरेर सिकाउने/सिकाइन्छ ।

२) **प्रदर्शन विधि :** विषयवस्तुको केन्द्रमा रहेर विद्यार्थीलाई ज्ञान, सिप र धारणा बसाउन सहयोग गर्ने वा पुग्ने गरी प्रदर्शन विधिको प्रयोगबाट सिकाइ गतिविधि अगाडि बढाउने/बढाइन्छ ।

३) **समस्या समाधान विधि :** विषयवस्तुको केन्द्रमा रहेर समस्या दिने र उक्त समस्याको समाधान गर्न सिकाउने गतिविधि यसमा अवलम्बन गरिन्छ ।

४) **अवलोकन विधि :** विषयवस्तुको प्रकृतिका आधारमा अवलोकन गर्न सकिने र मिल्ने भए अवलोकनका माध्यमबाट सिकाउने गरिन्छ ।

५) **छलफल विधि :** समूहमा वा व्यक्तिका बीच परस्पर छलफल गर्न लगाइ सिकाइ क्रियाकलाप सम्पन्न गर्न प्रेरित गर्ने विधि नै छलफल विधि भएकोले वास्तविक तथ्य सङ्कलन गर्न छलफल विधिको उपयोग गरेर सिकाइन्छ ।

६) **अभिनय विधि :** चरित्र चित्रण तथा व्यक्तित्वसँग सम्बन्धित सामग्री भए अभिनय विधिबाट सिकाउन सकिन्छ ।

७) **खोज विधि :** सिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी र दिगो बनाउन उपयोग हुने अर्को प्रमुख विधिको रूपमा खोज विधिलाई लिइन्छ । खोज विधिमा सामग्रीको खोजलाई उच्च प्राथमिकता दिइन्छ ।

८) **परियोजना कार्य विधि :** परियोजना कार्य विधिको प्रयोगले कुनै पनि कार्य समूहमा वा एकल कुनै तरिकाबाट कसरी सहजै सम्पन्न गर्न सकिन्छ भन्ने कुरालाई उच्च प्राथमिकता दिएर गरिन्छ र विद्यार्थीहरूलाई गर्न लगाइन्छ । काम, समय र व्यक्तिको सङ्ख्यालाई परियोजनामा विशेष महत्त्व दिइन्छ । विषयवस्तुको प्रकृति विद्यार्थीको उमेर समूह, सिकाइ स्तर, स्थानीय परिवेशजस्ता पक्षमा यस विधिमा विशेष ख्याल गरिन्छ ।

९) **वाचन/कथाकथन विधि :** कुनै पनि विषयवस्तुलाई कथात्मक शैलीमा प्रस्तुत गर्न सिकाउने कला वा विधि नै कथाकथन विधि हो । यसलाई वाचन विधि पनि भनिन्छ । घटनाहरूको तारतम्यता वा कलात्मक प्रस्तुति गराउन वा गर्न लगाउन यो विधि अनिवार्य मानिन्छ ।

१०) घटना अध्ययन विधि : घटना अध्ययनमा समाजका सामाजिक विषयसँग सम्बद्ध घटनाहरू पर्दछन् । यसमा विविध विषयवस्तुहरू पर्न सक्छन् । होची अर्घेली वा घटना दुर्घटनाका विषय पनि हुन सक्छन् । जुनसुकै प्रकृतिका विषय भए पनि तिनको अध्ययन गरी चित्त बुझ्दो निष्कर्षमा पुग्ने गरी घटनाहरूको अध्ययन र निचोड गर्न प्रेरित गर्ने र सोही आधारमा घटनाको व्यवस्थापन गर्न सिकाउनु नै घटना अध्ययन विधि हो ।

११) क्षेत्र भ्रमण : क्षेत्र भ्रमण (Field Trip) अन्तर्गत विद्यार्थीहरूले आफ्नो पाठ्यवस्तुसँग सम्बन्धित रहेर कुनै निश्चित क्षेत्रको भ्रमण गरी प्रत्यक्ष रूपमा विषयको अनुसन्धनात्मक अध्ययन गर्दछन् । क्षेत्र भ्रमणले शिक्षक तथा विद्यार्थी दुवैलाई नियमित रूपमा कक्षाकोठामा हुने पठनपाठनबाट बाहिर जाने मौका प्रदान गर्ने हुँदा छुट्टै अनुभव र आनन्द दिन्छ । यसका निम्नानुसारका ३ मुख्य चरणहरू हुन्छन्:

पहिलो चरण : यस चरणमा भ्रमणको तयारी हुन्छ जसअन्तर्गत शिक्षकले विद्यार्थीहरूलाई विषयवस्तु तथा गन्तव्यको परिचय गराई आवश्यक तयारी गर्छन्/गर्न लगाउँछन् ।

दोस्रो चरण : यस चरणमा शिक्षकको नेतृत्वमा विद्यार्थीहरू निर्दिष्ट गन्तव्य (क्षेत्र) मा पुग्दछन् र अवलोकन तथा अन्तक्रिया गर्दछन् ।

तेस्रो चरण : भ्रमण सकिएपछि आउने यस चरणमा सहभागीले भ्रमणबाट प्राप्त तथ्यतथ्याङ्कका विषयमा छलफल गरी निश्कर्ष निकाल्छन् । यसका अतिरिक्त शिक्षकले विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न प्रश्न सोधी उत्तर खोज्ने र छलफल गर्ने पनि गर्दछन् । अध्ययन विश्लेषणका क्रममा माथि उल्लेख गरिएका विधिहरूभन्दा बाहेक अन्य विधिहरूको पनि चर्चा गरिएको पाइन्छ । यस्ता विधिहरूले पनि सिकाइको गतिमा विस्तार र विकास गर्न योगदान गर्दछन् ।

केही फरक चिन्तनपरक विधिहरू पनि वर्तमान अवस्थामा व्यवहार र प्रयोगमा आएका छन् । केही त्यस्ता विधिहरू निम्न छन् :

समालोचनात्मक चिन्तनपरक विधिहरू : गुण-दोषका आधारमा तथ्यहरू केलाउँदै सिकाउन प्रेरित गर्ने विधिलाई नवीनतम् विधिका रूपमा समालोचनात्मक विधि भनिन्छ । यो विधि सिकाइमा पछिल्लो समय प्रयोगमा आएको नौलो विधि हो । यसभित्र पनि विभिन्न विधिहरू पर्दछन् ।

क) मस्तिष्क मन्थन (Brain Storming): विद्यार्थीलाई सबै किसिमले सबै कुरा सोच्न प्रेरित गर्ने विधि मस्तिष्क मन्थन विधि हो । यो कुनै पनि आग्रह पूर्वाग्रह नराखी कार्यसम्पादन गर्ने विधि हो । यसका चरणहरू निम्न छन् : प्रथम चरण : सम्पूर्ण कक्षालाई मस्तिष्क मन्थनका विषयमा जानकारी गराउने । दोस्रो चरण : समस्या वा पाठ बुझिने गरी बताउने । तेस्रो चरण : निश्चित समय तोकेर विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्न लगाउने । चौथो चरण : समस्या समाधानका उपाय बताउन विद्यार्थीलाई प्रेरित गर्ने, विचारलाई सम्मान गर्न भन्ने, थप कुरा राख्न भन्ने । पाँचौ चरण : उनीहरूले भनेका कुरा टिप्ने । छैटौँ चरण : अन्तमा विद्यार्थीलाई एक्लाएक्लै वा समूहमा विचार मन्थन गर्न लगाउने ।

ख) सङ्गठित सिंहावलोकन (Structure Overview) : छोटो समयमा सिकारुमा उत्सुकता जगाउन गरिने वा दिइने व्याख्यान नै सङ्गठित सिंहावलोकन हो । यसका चरणहरू निम्नलिखित छन् :

पहिलो चरण : पाठका विषयमा चाख लाग्दा र सिकारुपरक विषयवस्तु बुझेर उनीहरूलाई भन्न लगाउने । पाठको अवधारणा र खास शब्दका विषयमा विवरण तयार गर्ने ।

दोस्रो चरण : सिकारुको ध्यान तान्ने खालका नक्सा, चित्र, तालिका आदि कक्षामा लिएर जाने ।

तेस्रो चरण : छोटो समय (पाँच मिनेट) मा प्रस्तुत गर्न सकिने मुख्य बुँदा भएको प्रस्तुति तयार गर्ने ।

चौथो चरण विद्यार्थीलाई व्यस्त र अन्तरक्रियात्मक बनाउनुका साथै प्रश्नोत्तर गर्ने र टिप्पणी गर्दै हौसला दिने । **पाँचौ चरण :** केही सान्दर्भिक विषय पछि बताउँला भन्दै प्रस्तुति अन्त्य गर्ने जसले उनीहरूमा उत्सुकता जगाउन सकोस् ।

ग) जिग्सअ (Jigsaw) जिग्सअ विधिलाई सहयोगात्मक विधि पनि भनिन्छ । एक आपसमा सहयोग गरेर सिकिने र सिक्न सकिने कुरालाई आधुनिक नवीन चिन्तनका रूपमा स्वीकार गरिएको छ । यसमा विज्ञ समूह र मातृसमूह रहन्छ । विज्ञ समूह मातृ समूह र मातृ समूह विज्ञ समूह भएर आफ्ना सिकाइ अनुभव आदानप्रदान गर्ने हुँदा यो विधि सिकाइका दृष्टिले उत्तम मानिन्छ । यस विधिका प्रक्रियागत चरण यसप्रकार छन् :

पहिलो चरण : विज्ञ समूहका लागि शिक्षकले प्रश्न निर्माण गरिन्छ । यो तयारी गर्दा हरेक समूहका लागि प्रश्न सेट तयार गरिन्छ र प्रश्न बनाउँदा तोकिएको पाठ्यांशबाट बनाइन्छ ।

दोस्रो चरण : शिक्षकले ४/५ जनाको समूह बनाई विद्यार्थीलाई मातृ समूहमा बस्न लगाउने । - एक आपसमा घुलमिल हुने र सौहार्द्रपूर्ण व्यवहार प्रदर्शन गर्ने परिवेश तयार गर्ने ।

तेस्रो चरण : शिक्षकले मातृ समूहका विद्यार्थीलाई विज्ञ समूहमा मिलेर काम गर्न लगाउने । मातृसमूहका कम्तिमा एक एक जनालाई विज्ञ समूहमा नेताको छनोट गर्ने ।

चौथो चरण : शिक्षकले प्रत्येक समूहलाई आफ्नो समूहमा परेको प्रश्नको उत्तर खोज्न लगाउने । विज्ञ समूहमा रहेर प्राप्त गरेको सूचना मातृ समूहमा गएर कसरी प्रस्तुत गर्ने भन्ने तयारी गर्ने । समस्या भए शिक्षकले सहयोग गर्ने ।

पाँचौँ चरण : विज्ञ समूहमा रहेर आर्जन गरेको ज्ञान मातृ समूहमा फर्केर प्रयोग गर्ने । निश्चित समयभित्र छलफल गरी टुङ्गोमा पुग्ने र आफ्नो विज्ञता प्रस्तुत गर्ने मौका दिइने । यसमा छलफल र प्रश्नोत्तरले विशेष प्राथमिकता पाउने ।

घ) सोच जोडीमा छलफल आदान प्रदान (Think, Pair, Share) समान सोच भएका जोडीहरू बनाउन र तिनका माध्यमबाट सिकाइमा लगाव बढाइ पाठप्रति उत्सुकता जगाउन यो विधि उपयोगी मानिन्छ । सिर्जनशील छलफल गर्न र चिन्तन विकास गर्न यो विधि अवलम्बन गरिन्छ । यसका चरणहरू निम्नलिखित छन् :

पहिलो चरण : शिक्षकले दिएका प्रश्नका विषयमा तोकिएको समयभित्र सोच विचार गर्ने ।

दोस्रो चरण : आफ्नो जोडीसँग छलफल गरेर साझा विचार बनाउने ।

तेस्रो चरण : सबै जोडीले आफ्ना विचार सबैसँग प्रस्तुत गर्ने । प्रस्तुत भएका विचार टिपोट गर्ने ।

ङ) सङ्क्षिप्त/द्रुत लेखन (Quick Write) : छलफल गरिएका र गरिने क्रममा आएका स्वतस्फूर्त रचनात्मक र सिर्जनात्मक असल विचारलाई तत्कालै टिपोट गर्न र त्यसलाई लिपिबद्ध गर्न यो विधि उपयोगी मानिन्छ । अनौपचारिक पक्ष भित्रका महत्तवपूर्ण कुरालाई समेट्न यो विधि सर्वोपयोगी

मानिन्छ । ५-१० मिनेटभित्र सम्पन्न गरिसक्नुपर्ने क्रियाकलापका लागि यस विधिलाई उपयोग गरिन्छ । यसका चरणहरू निम्नलिखित छन् :

पहिलो चरण : आफूले दिन लागेको विषयमा विद्यार्थीहरूलाई छोटो विचार लेख भनेर बताउने र निर्दिष्ट समय सीमाभित्र निरन्तर लेख्न भन्ने ।

दोस्रो चरण : विद्यार्थीलाई लेख्नका लागि निर्दिष्ट विषय दिने ।

तेस्रो चरण : समय यकिन गरिदिने । यसले लेखनमा द्रुतता दिलाउन सहयोग गर्ने र समयमा काम फत्ते हुने हुन्छ ।

चौथो चरण विद्यार्थीले तयार गरेको लेख प्रस्तुत गर्न लगाउने । यसरी प्रस्तुत भएका लेखमा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गरेर प्रकाशन योग्य बनाउन सकिने ।

च) मान्यता (Value line) मान्यतालाई सहयोगात्मक सिकाइ क्रियाकलापका रूपमा अर्थ्याइन्छ । अरुका फरक वा भिन्न विचार आउन सक्ने विषयमा विद्यार्थीलाई आफना विचार राख्न लगाउन उपयोग गरिन्छ । विचार वा भनाइमा हुने सहमति वा असहमतिका बीचको विभेद कारणसहित प्रस्तुत गर्नु वा अरुका तथ्यपरक विचारको सम्मान गर्नु यसको प्रमुख पक्ष हो । यस किसिमको रचनात्मक र सिर्जनात्मक गुण विद्यार्थीमा हुनुपर्दछ । यस किसिमको अभ्यासले कुनै विषयमा ध्यान दिने, त्यसमा आफ्नो राय दिने, अरुका धारणा सुन्ने, तथ्य र तर्क पर्गेल्ने कारणसहित स्वीकार वा अस्वीकार गर्ने जस्ता पक्ष यसमा प्रमुख रहन्छन् । यसका चरणहरू निम्नलिखति छन् :

पहिलो चरण : शिक्षकले कक्षालाई विपक्ष वा पक्षमा खडा हुने खालका प्रश्न सोध्ने । उत्तरका रूपमा प्राप्त तथ्य समर्थन वा विरोधका रूपमा प्रस्तुत हुने/हुनुपर्ने ।

दोस्रो चरण : हरेक विद्यार्थीले आफ्नो तथ्य र तर्क स्वतन्त्र भएर टिपोट गर्ने वा लेख्ने ।

तेस्रो चरण : शिक्षक र विद्यार्थी विपरित दिशामा रहने र छलफल गर्न लागिएको विषय पनि विल्कुल उल्टो धारणा आउने प्रकृतिको रहेको/रहने/हुनुपर्ने ।

चौथो चरण : विद्यार्थीलाई आफ्नो राय वा मत मिल्ने समूहतिर लाग्न निर्देश गर्ने । यसले स्पष्ट रूपमा समूह बनाउने ।

पाँचौ चरण : आफ्नो समूहका विद्यार्थीलाई छलफल गर्न लगाई मत फरक भए अर्को समूहमा पठाउने गर्नुपर्छ ।

छैटौं चरण : दुवै समूहका विद्यार्थीले तर्क र तथ्यका आधारमा छलफल जारी राख्ने ।

सातौं चरण : प्रत्येक समूहका प्रतिनिधि एक/एक जनालाई आफ्ना विचार प्रस्तुत गर्न लगाउने । तथ्य र तर्कमा आधारित रहेर गरिएको विचारलाई मान्यता दिने । विद्यार्थीको सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन विद्यार्थी केन्द्रित विधिलाई प्राथमिकता दिएर सिकाइ अगाडि बढाउनुपर्छ । माथि उल्लेख गरिएका केही नयाँ विधिहरू हुन् वा पुराना विधि नै किन नहुन्, सबैमा विद्यार्थीको सक्रिय भूमिकाले महत्त्व पाउनुपर्छ । माथि उल्लेख गरिएका विधिहरू नमुना हुन् । पाठ्यक्रमको आवश्यकता अनुसार अन्य विधिहरू पनि उपयोगमा ल्याउन सकिन्छ ।

अभिलेखीकरण तथा सिकाई उपलब्धि/सक्षमता मापन : विद्यार्थीहरुलाई आफूले सिकेका कुराहरुको अभिलेखीकरण गर्न लगाउनु पनि सहजीकरण प्रक्रियाको एक महत्वपूर्ण अंग हो । यहाँ अभिलेखीकरण गर्नु भन्नुको अर्थ विद्यार्थीहरुले सिकेका कुराहरुलाई हुबहु कपीमा लेख्ने भन्न खोजिएको होइन् । विद्यार्थीहरुले आफूले सिकेका कुराहरुको अभिलेखीकरण गर्ने क्रममा विषयवस्तुमा आधारित कथा, कविता, निवन्ध आदी लेख्ने, चित्र बनाउने, विभिन्न फोटोहरु टाँस्ने वा वास्तविक वस्तुहरु नै टाँस्ने, जस्तैः कुहिने र नकुहिने वस्तु छुट्याउने विषय छ भने कागजको टुक्रा र प्लाष्टिक टाँस्ने, कुनै विरुवाको जिवनचक्र वा खेती सम्बन्धी छ भने त्यसको विउ, पातहरु टाँस्न सकिन्छ । कुनै विषय वस्तुमा क्षेत्र भ्रमण, अवलोकन आदी गराईएको छ भने त्यसको सामूहिक परियोजना कार्य गराई प्रस्तुत गर्न लगाउनुपर्छ । कुनै विषयवस्तुहरुमा विद्यार्थीहरुलाई सीपसँग सम्बन्धित सामग्रीहरु बनाउन लाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । जस्तैः बाँसका सामग्री बनाउन लगाउने । विद्यार्थीहरुलाई विषयवस्तुको सहजीकरणका क्रममा यस्ता विभिन्न कार्यहरु गराउँदा उनीहरुसँग सिकेका कुराहरुको अभिलेख रहिरन्छ र भविष्यमा पूनरावलोकन गर्न समेत सहज हुन्छ । यसरी विद्यार्थीहरुले गरेको अभिलेखको प्रस्तुति गर्न लगाई उनीहरुलाई सकरात्मक पृष्ठपोषण (Positive feedback) सहित हौसला प्रदान (Appreciation) गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरुको अभिलेखीकरण, प्रस्तुति, अभिनय जस्ता कार्यहरुबाट सहजकर्ताले सहजीकरण गरेका विषयवस्तुहरुको सिकाई उपलब्धी, सक्षमता, सिप कति हाँसिल भयो भन्ने कुराको मापन समेत गर्न सक्छन् । सिकाई सहजीकरणका क्रममा विद्यार्थीहरुको दैनिक कार्य, अनुभव, सीप तथा व्यवहारिक परिवर्तनको समेत अवलोकन गर्दै सहजकर्ताले समेत प्रत्येक विद्यार्थीहरुको दैनिक अभिलेख राख्ने कार्य सम्पन्न गरेपछि मात्र सहजीकरणको प्रक्रिया पूरा भएको मानिन्छ । विद्यार्थी तथा सहजकर्ता दुवैले राख्ने अभिलेखबाट विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया सम्पन्न गर्न समेत सजिलो हुन्छ ।

१०. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

यस स्थानीय विषयको पठनपाठनपछि विद्यार्थी मूल्याङ्कनका निम्न तरिकाहरु अवलम्बन गरिने छ ।

१. आधारभूत तहमा निर्माणात्मक/सुधारात्मक मूल्याङ्कन पद्धतिका आधारमा विद्यार्थीको सिकाइलाई सुनिश्चित गरीने भएकोले यस पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन र विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा पनि यस पद्धतिलाई अनुशरण गरिने छ ।

२. स्थानीय विषयको पठनपाठनद्वारा विद्यार्थीहरूले गरेर, अवलोकन गरेर सिक्ने भएकोले नियमित विद्यार्थी अवलोकन गरेर, पृष्ठपोषण प्रदान गरी प्राप्त प्रतिवेदनको आधारमा मूल्याङ्कन गरिने छ ।

३. प्रत्येक विद्यार्थीको कार्य सञ्चयिका (Portfolio) फाईल रहनेछ र त्यसभित्र विद्यार्थीको कक्षा कार्य, परियोजना कार्य, उपलब्धि परीक्षा, व्यवहारिक परिवर्तन, अवलोकन, हाजिरी, सामूहिक कार्यमा सक्रियताका अभिलेख रहनेछ र त्यस आधारमा मूल्याङ्कन गरिने छ ।

४. कक्षा १-३ को विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धति (Continuous Assessment System-CAS) अपनाउनुपर्दछ । जसमा सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक क्रियाकलापहरू समावेश गर्नुपर्दछ । यसैका आधारमा कक्षोन्नति गरिने छ । यसका लागि निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिको अनुसूची फारम प्रयोगमा ल्याउनुपर्नेछ ।

५. कक्षा ४-८ मा ५०% निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धति (निर्माणात्मक पद्धति) (CAS) र ५०% निर्णयात्मक (बार्षिक परीक्षा) बाट विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिने छ । बिद्यार्थीलाई कक्षोन्नति निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुबै पद्धतिका आधारमा गरिने छ । तर कक्षा ४-८ को लिखित मूल्याङ्कन अक्षराङ्कन मूल्याङ्कन पद्धतीमा गरिनेछ ।

६. निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा औसत उपलब्धि हासिल गरेका तर निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा अनुत्तीर्ण भएका विद्यार्थीहरूका हकमा थप सहायताका साथ पुन मूल्याङ्कन गरी सिकाई उपलब्धी स्तर बृद्धि पश्चात सम्बन्धित अभिभावक, कक्षा वा विषय शिक्षक, र प्र. अ. को निर्णयबाट कक्षोन्नति गर्न सकिनेछ । विशेष आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि परीक्षाको समय थप गर्न सकिने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षकले अपाङ्गता भएका र विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त हुने मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

७. आधारभूत तहको अन्त्य (कक्षा ८) मा ५०% निर्णयात्मक (बार्षिक परीक्षा) र ५०% निर्माणात्मक/प्रयोगात्मक/आन्तरिक त्रैमासिक परीक्षा पद्धतिबाट विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिने छ । निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुबै पद्धतिका आधारमा विद्यार्थीलाई कक्षोन्नति गरिने छ । लिखित मूल्याङ्कनको उत्तीर्णाङ्क ४० % हुनेछ र अक्षराङ्कन मूल्याङ्कन पद्धतीमा गरिनेछ ।

९. विद्यार्थीहरूको मूल्ल्याङ्कन गर्दा ज्ञान तथा बोध तहका (Knowledge Level) अति छोटा प्रश्नहरू, सामान्य बुझाईका आधारमा उत्तर दिने छोटा प्रश्नहरू समेट्नु पर्दछ । त्यसैगरी विष्लेषण गर्ने, अनुसन्धान गर्ने, विभिन्न सामानका नमुनाहरू बनाई प्रस्तुत गर्ने, किनै कामहरु आफै गर्न सक्ने र विषयवस्तुसँग सम्बन्धित रही अभिनय गरेर देखाउने आदि सीप तहका (Skill Level) प्रश्नहरु समेट्नु पर्दछ । यसका साथै व्यवहारकौशल सीप/व्यवहारिक परिवर्तन (Soft Skill/Attitude) सँग सम्बन्धित किसिमका प्रश्नहरू समाबेस गर्नुपर्ने छ ।

१०. प्रयोगात्मक तथा परियोजनामुलक क्रियाकलापको मूल्याङ्कन गर्दा अध्ययन भ्रमणको प्रतिवेदन, विभिन्न नमुनाहरू बनाई प्रस्तुत गर्ने, विषयवस्तुसँग सम्बन्धित रही अभिनय गरेर देखाउने आदि क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नु पर्नेछ । यसभित्र विषयवस्तुको ज्ञान, बोध, सिपको क्षमता, बुझाइको प्रस्तुतीकरण, व्यवहार परिवर्तन जस्ता पक्षहरू समेट्नुपर्ने छ ।

११. प्रयोगात्मक तथा परियोजनामुलक परीक्षा सञ्चालन गर्दा स्थानीय वातावरण, प्रदूषण, फोहोर व्यवस्थापन, रहनसहन, रीतिरिवाज, प्रकोप/विपद्, सामाजिक मूल्यमान्यता तथा स्थानीय पेसा व्यवसायलाई समेट्ने किसिमका क्रियाकलापहरू गराउनुपर्ने छ ।

१२. कक्षा १ देखि ८ सम्मको निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्नका लागि रुब्रिक्सको विकास गरिने छ । रुब्रिक्सलाई विद्यार्थी मूल्याङ्कनको अभिन्न अङ्ग बनाइने छ ।

१३. विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी अन्य विधि र प्रक्रिया राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपमा उल्लेख गरेको प्रावधान प्रतिकूल नहुने गरी हुनेछ ।

११. पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन प्रक्रिया

स्थानीय विषयको यस पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्न प्रधानाध्यापक र विषय शिक्षकको भूमिका महत्वपूर्ण हुनेछ । विद्यार्थीहरूलाई स्थानीय वातावरणको अवलोकन गराइने छ । परियोजना कार्य र प्रतिवेदनको माध्यम अबलम्बन गरिने छ । समुदायका बुद्धिजीवी, शिक्षाप्रेमी, समाजसेवी एवम् सम्बन्धित विषय, क्षेत्रमा जानकार व्यक्तिहरू स्रोतव्यक्तिको रूपमा उपयोग गरिनेछ । विद्यालयहरूले यस पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका क्रममा आवश्यकता र औचित्यता अनुसार स्थानीय भाषा, नेपाली भाषा वा अंग्रेजी माध्यम समेत अवलम्बन गर्न सक्नेछन् । विषय क्षेत्रमा आबद्ध नगरपालिका एवम् जिल्लाका विवरणहरू सङ्कलन गरी पठनपाठनमा प्रयोग गरिनेछ । विषयवस्तुमा समावेश प्रमुख क्षेत्र/स्थलमा अवलोकन भ्रमण गराइनेछ । विद्यार्थीहरूको समूहकार्य, अन्तरक्रियालाई जोड दिइनेछ । पाठ्यक्रममा आधारित भई पाठ्यसामग्रीको बिकास गर्नुका साथै शिक्षकहरूलाई विषयवस्तु तथा सहजीकरण प्रक्रिया सम्बन्धी अभिमुखीकरण, तालिम आदिको व्यवस्था गरिने छ ।

१२. समय निर्धारण

आधारभूत तह कक्षा १-३ मा स्थानीय विषयको साप्ताहिक ५ कार्यघण्टा हुनेछ जसमा वार्षिक १६० कार्यघण्टा पठनपाठन गर्नुपर्नेछ। त्यसैगरी आधारभूत तह कक्षा ४-८ मा स्थानीय विषयको साप्ताहिक ४ कार्यघण्टा कायम गरी वार्षिक १२८ कार्यघण्टा दिइएको छ । प्रचलित शिक्षा ऐन, नियमावली र कार्यबिधि बमोजिम प्रत्येक विद्यालय खुल्नेछ र पठनपाठन हुनेछ । कक्षा १-३ मा वार्षिक १६० कार्य घण्टा नघट्ने र कक्षा ४-८ मा वार्षिक १२८ कार्यघण्टा नघट्ने गरी ४० मीनेट वा ४५ मीनेट वा १ घण्टाको पिरियड बनाउन सकिनेछ । पाठ्यांश अनुसार विद्यार्थीहरूलाई अध्ययन/अवलोकन भ्रमण/प्रयोगात्मक क्रियाकलापलाई पनि अध्ययन अवधिमा मिलान गरिने छ ।

१३. पाठ्यक्रम परिमार्जन

मानिसका सामाजिक इच्छा, आकाङ्क्षा र आवश्यकताहरूको परिवर्तनसँगै आवश्यकता अनुसार यो पाठ्यक्रमलाई परिमार्जन र परिष्कृत गर्दै लगिनेछ । यस क्षेत्रका प्राकृतिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, भाषिक र वातावरणीय पक्षहरूको सकारात्मक सर्न्दभहरूको खोज, अनुसन्धान र अध्ययन गरिनेछ र प्राप्त निष्कर्षलाई यस पाठ्यक्रममा समावेश गर्दै लगिने छ । परिवर्तित सन्दर्भलाई यस पाठ्यक्रमले निरन्तर सम्बोधन गर्दै अगाडि बढ्नेछ ।

अनुसूचीहरु

अनुसूची १

बिधा/क्षेत्र, क्रम अनुसार कक्षागत अनुमानित पाठ संख्या तालिका

क.स.	बिधा/क्षेत्र	कक्षा अनुसार अनुमानित पाठ संख्या							
		कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३	कक्षा ४	कक्षा ५	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
१.	गल्कोट नगरपालिकाको परिचय	२	२	२	२	२	२	२	२
२.	स्थानीय जातजाति, भाषा, भेषभूषा, चाडपर्व, मेलाजात्रा र असल संस्कार	२	२	२	२	२	३	३	३
३.	स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल	२	२	२	२	२	२	२	२
४.	स्थानीय प्राकृतिक स्रोत र वातावरण संरक्षण	३	३	३	३	३	३	३	३
५.	स्थानीय पेशा, व्यवसाय, प्रविधि र उद्यम	२	२	२	२	२	३	३	३
६.	सडक सुरक्षा र प्रकोप न्यूनीकरण	१	१	१	१	१	१	१	१
७.	सकरात्मक व्यवहार र सामाजिक विकास	१	१	१	१	१	१	१	१
८.	स्थानीय सेवामुलक संघसंस्था र समाजसेवी व्यक्ति	१	१	१	१	१	१	१	१
९.	स्थानीय खेलकुद र भोजन	२	२	२	२	२	२	२	२
जम्मा		**१६**	**१६**	**१६**	**१६**	**१६**	**१८**	**१८**	**१८**

अनुसूची २

विद्यार्थी मूल्याङ्कन योजना

(क) निरन्तर मूल्याङ्कन प्रक्रिया

कक्षा १–३ मा निश्चित समयावधिमा विद्यार्थीको सिकाइको लेखाजोखा गर्ने नभई निरन्तर, नियमित तथा कक्षा क्रियाकलापको अङ्गका रूपमा प्रयोग गर्नु पर्दछ । कक्षाकोठामा सिकाइ क्रियाकलापको योजना तथा सञ्चालन निर्धारित सिकाइ उपलब्धि तथा तिनको विस्तृतीकरणका आधारमा ती सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गर्न सक्ने किसिमले गर्नुपर्दछ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा पनि ती सिकाइ उपलब्धि विद्यार्थीले के कति हासिल गर्न सके भन्ने लेखाजोखा गर्न सकिने प्रक्रिया र साधन प्रयोग गर्नुपर्छ । यस्तो मूल्याङ्कन सिकाइ क्रियाकलापकै अभिन्न अङ्गका रूपमा नियमित रूपमा सञ्चालन गरी विद्यार्थीको सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्दछ ।

कक्षा ४-८ मा भने ५०% निरन्तर मूल्याङ्कन/निर्माणत्मक/आन्तरिक परीक्षा संचालन गर्नुपर्दछ भने बाँकी ५०% को लिखित/अन्तिम परीक्षा संचालन गर्नुपर्दछ । कक्षा १-८ का प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) व्यवस्थित गरी राखिनुपर्छ । कार्यसञ्चयिका फायललाई विद्यार्थीको कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, उपलब्धि परीक्षा, विद्यार्थीमा आएको व्यावहारिक परिवर्तनको अवलोकन, हाजिरी आदिका माध्यमले अद्यावधिक गर्नुपर्छ । विद्यालयमा पठनपाठन भएका विषयवस्तु र विद्यार्थीको उपलब्धिका बारेमा प्रत्येक महिना वा निश्चित विषयवस्तु वा विषयक्षेत्रको अध्ययन पूरा गरेपछि अभिभावकलाई जानकारी पठाउने व्यवस्था गरी कार्यसञ्चयिकामा त्यसको अभिलेख राख्नुपर्छ । यस तहमा गृहकार्यलाई अनिवार्य नगरी कक्षाकार्यमै बढी जोड दिनु उपयुक्त हुने भए पनि आवश्यक भए केही गृहकार्य पनि दिन सकिने छ । यसरी विद्यार्थीलाई गृहकार्य दिनु परेमा दैनिक र एकै दिनमा विभिन्न विषयक्षेत्रमा गृहकार्य दिनु भने उपयुक्त हुँदैन ।

कक्षा १–८ मा विद्यार्थी निरन्तर/आन्तरिक मूल्याङ्कनको प्रक्रिया सामान्यतया निम्नअनुसार हुनेछ :

१. मूल्याङ्कनलाई सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा कक्षा क्रियाकलापसँगै एकीकृत गरी सिकाइ सुधारमा निरन्तर प्रयोग गर्नुपर्छ ।

२. सिकाइ उपलब्धि र तिनको विस्तृतीकरण तयार गरी सोहीअनुसार सम्भाव्य मूल्याङ्कन विधि, प्रक्रिया र साधनको तयारी गर्नुपर्छ ।

३. दैनिक कक्षा क्रियाकलापसँगै विद्यार्थीको सिकाइको लेखाजोखा गरी सिकाइमा पछि परेका विद्यार्थीलाई सुधारात्मक सिकाइ प्रक्रियाद्वारा निर्धारित न्यूनतम सिकाइ सुनिश्चित गर्नुका साथै सबै विद्यार्थीलाई थप तथा माथिल्लो स्तरको सिकाइका लागि अवसर प्रदान गर्नुपर्छ ।

४. विद्यार्थीको सिकाइ स्तरको मूल्याङ्कन गर्दा मूलतः विद्यार्थीले विभिन्न सिकाइ क्षेत्रमा अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गरे वा नगरेको परीक्षण गर्नुपर्छ । विद्यार्थीको मूल्याङ्कनमा यथासक्य वास्तविक कार्य (Authentic task) समावेश गर्नुपर्दछ ।

५. विद्यार्थीको सिकाइको मूल्याङ्कनमा विषयगत सिकाइ क्षेत्रमा अपेक्षित ज्ञान, बुझाइ, प्रयोग तथा आवश्यकतानुसार विश्लेषण, मूल्याङ्कन र सिर्जनालगायतका उच्च क्षमता परीक्षण गर्नका लगि उपयुक्त साधन तथा प्रक्रिया प्रयोग गर्नुपर्छ ।

६. मूल्याङ्कनका क्रममा आवश्यक व्यवहारकुशल सिप प्राप्तिमा विद्यार्थीले हासिल गरेका सक्षमताको पनि लेखाजोखा गरी आवश्यकतानुसार सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गर्नुपर्छ ।

७. मूल्याङ्कन पश्चात कुनै विद्यार्थीले अपेक्षित नतिजा प्राप्त गर्न नसकेमा सुधारात्मक शिक्षण सिकाइको प्रक्रियाअनुरुप विद्यार्थीको सिकाइ सुधार गरी अपेक्षित सिकाइ सुनिश्चित गर्नुपर्छ । पटकपटकको सुधारात्मक शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाबाट पनि न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न नसक्ने विद्यार्थीका लागि उपचारात्मक शिक्षणको प्रबन्ध गर्नुपर्छ ।

८. मूल्याङ्कनको नतिजालाई विषयक्षेत्र तथा सिकाइ उपलब्धिअनुसार अभिलेखीकरण गर्नुपर्छ । विद्यार्थीको व्यक्तिगत फायल खडा गरी मूल्याङ्कनको नतिजाका साथै अन्य सान्दर्भिक विवरण सहितको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) व्यवस्थित गरेर राख्नु पर्छ ।

९. मूल्याङ्कन नतिजाको अभिलेखलाई विद्यार्थीको सिकाइ अवस्था पहिचान गर्न, भावि सिकाइको योजना निर्माण गर्न र सिकाइ उपलब्धिको प्रगतिको अभिलेखका रूपमा विद्यालय, शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकले आवश्यकतानुसार प्रयोग गर्नुपर्छ ।

१०. विद्यार्थीलाई स्वमूल्याङ्कन तथा प्रतिविम्बन गर्न र सिकाइ सुधारको आवश्यकता तथा उपाय पहिचान गर्न शिक्षक तथा अभिभावकले प्रेरित गर्नुपर्छ ।

मूल्याङ्कनका तरिका र साधन

परीक्षण गरिने सिकाइ उपलब्धि तथा विषयवस्तुको स्वरूप, विद्यार्थीको उमेर तथा रुचि, उपलब्ध स्रोत तथा साधन, कक्षामा भएका विद्यार्थी सङ्ख्या, शिक्षकको क्षमता तथा रुचि जस्ता पक्ष विचार गरेर मूल्याङ्कनका तरिका र साधनको छनोट तथा विकास गर्नुपर्छ । मूल्याङ्कनका साधनहरूले सिकाइ उपलब्धि अनुसारको सूचक अर्थात् विद्यार्थीको अपेक्षित क्षमता मापन गर्न सक्नुपर्ने भएकाले साधनहरू वैध हुनुपर्छ । मूल्याङ्कनका साधनहरूको अर्को गुण भनेको फरकफरक स्थान तथा व्यक्तिले परीक्षण गर्दा नतिजामा एकरूपता आउनुपर्दछ अर्थात् साधनहरू विश्वसनीय हुनुपर्छ । मूल्याङ्कन साधनहरूको अर्को महइभ्वपूर्ण गुण भनेको विविधताको सम्बोधन गर्न सक्नु हो । यहाँ विविधतालाई मूलतः दुई रूपमा लिन सकिन्छ । पहिलो, विद्यार्थीका विविध क्षमता मापन गर्नसक्ने गरी साधनमा विविधता कायम गर्नु हो भने अर्को एकभन्दा बढी साधन प्रयोग गर्नु वा एकभन्दा बढी साधना विकास गरी विद्यार्थीको रुचि तथा प्राथमिकताअनुरुपको साधन छनोट गरी प्रयोग गर्नु पनि विविधताको सम्बोधन हो ।

मूल्याङ्कनका विभिन्न तरिका तथा साधनहरू हुन्छन् । के कस्ता तरिका तथा साधनहरू प्रभावकारी हुन्छन् भन्ने कुरामा विभिन्न पक्षले प्रभाव पारेका हुन्छन् भन्ने कुरा अघिल्लो अनुच्छेदमा उल्लेख गरिसकिएको छ । त्यसैले यस्तै तरिका तथा साधन मात्र प्रयोग गर्नुपर्छ भन्नेकुरा उपयुक्त नहुने भएकाले मूल्याङ्कनका सम्भाव्य तरिका तथा साधनहरू मात्र यहाँ उल्लेख गरिएको छ । यसको थप विस्तृतीकरण विषयक्षेत्रगत रूपमा अनुसूचीमा समावेश गरिएको छ । शिक्षकले आवश्यकतानुसारका तरिका तथा साधन छनोट गरी विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

शिक्षण सिकाइका क्रममा विद्यार्थीको नियमित मूल्याङ्कनका लागि प्रयोग गर्न सकिने कार्य तथा साधनहरू निम्नअनुसार छन् :

१. कक्षा सहभागिता : नियमित रूपमा कक्षामा नआउँदा शिक्षण सिकाइ कार्य कमजोर हुने भएकाले नियमित रूपमा हाजिरी र कक्षामा सहभगितामा पनि ध्यान दिनुपर्छ । विद्यार्थीको कक्षा कार्यमा सहभागिताको परीक्षण गर्ने विभिन्न साधनहरू तयार गरी विद्यार्थीको उपलब्धि र सक्षमताको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

२. लिखित तथा मौखिक कार्य : अध्ययन अध्यापनका क्रममा कुराकानी तथा छलफललगायत लिखित तथा मौखिक प्रश्नहरू गरेर पनि सिकाइ अवस्थाका बारेमा जानकारी लिन सकिन्छ । छोटा छोटा

कक्षा परीक्षा सञ्चालन गरी विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । यस्ता परीक्षाहरू औपचारिक किसिमका र लामा नभई अनौपचारिक स्वरूपका छोटा हुनु उपयुक्त हुन्छ । विषयवस्तुको स्वरूप तथा परीक्षण गरिने सिकाइ आधारभूत तहको पाठ्यक्रम, २०७६ उपलब्धिलाई विचार गरेर लिखित वा मौखिक प्रतिक्रिया प्राप्त हुने परीक्षाहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ । त्यस्तै, कक्षामा गर्न दिएका कार्य नियमित रूपमा सक्रियतापूर्वक गरे नगरेका, यदि गरेको भए सही रूपमा गरे वा नगरेको हेरी विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । विद्यार्थीले सही रूपमा कक्षा
कार्य नगरेको भए आवश्यक पृष्ठपोषण दिनुपर्दछ । कक्षामा गर्न नसकिएका कार्यहरू र थप अभ्यास गर्न केही गृहकार्य पनि दिन सकिन्छ । गृहकार्य गराइको मूल्याङ्कन गरी थप पृष्ठपोषण दिन सकिन्छ । तर कक्षा १-३ का विद्यार्थीलाई सामान्यतया गृहकार्यको बोझ दिनुहुन्न । यस तहका विद्यार्थीलाई गृहकार्य कुनै विशिष्ट अवस्थामा न्यून मात्रामा मात्र दिनुपर्छ अर्थात् दैनिक र नियमित गृहकार्य दिनु आवश्यक हुन्न ।

३. परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य : विद्यार्थीको क्षमता, स्तर र पाठ्यवस्तुसँग मिल्दा परियोजना कार्य गर्न दिनुपर्छ । जस्तै : आफ्नो समुदायमा बोलिने भाषाभाषीको विवरण ल्याउने, समुदायमा बोलिने भाषाको अवस्था पहिचान गर्नुपर्छ । यसमा चरणबद्ध र व्यवस्थित रूपमा पूरा कार्य गरे वा नगरेको अवलोकन तथा अध्ययन गरी आवश्यक भए थप सुझाव दिनुपर्दछ ।

४. अवलोकन : सिकेका कुरा व्यवहारमा प्रयोग गरे वा नगरेको, कार्यसम्पादन गर्न सके वा नसकेको अवलोकन गरी पृष्ठपोषण दिन सकिन्छ ।

५. विद्यार्थीका कार्यको प्रदर्शन : विद्यार्थीले गरेका कार्यहरूको प्रदर्शन गराई उनीहरूको कार्यको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । यसमा सिर्जनात्मक कार्य कविता निबन्ध, कथा लेखन, चित्र बनाउने आदिको प्रदर्शन पनि गराउन सकिन्छ ।

६. घटनावृत्त अभिलेख : विद्यार्थीले कुनै घटनामा प्रदर्शन गरेका व्यवहार तथा कार्यको विवरण सङ्कलन तथा व्याख्या गरी विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्न
सकिन्छ ।

७. छोटा परीक्षा : कुनै विषयवस्तुको सिकाइपश्चात् विषयवस्तरको प्रकृतिअनुसार लिखित तथा मौखिक परीक्षाहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ । यस्ता परीक्षाहरू अनौपचारिक रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्छ । यस्तो अनौपचारिक रूपमा सञ्चालन गरिने परीक्षाले विद्यार्थीहरूलाई परीक्षाको त्रासबाट मुक्त गर्न सहयोग पुग्नाका साथै सहज ढङ्गबाट सिकाइ मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

८. स्व र सहपाठी मूल्याङ्कन : विद्यार्थीले आफूले केकति सिक्न सकेँ भनी सिकाइसँग सम्बन्धित विभिन्न कार्य सम्पादनलगायत अन्य माध्यमबाट सिकाइ अवस्थाको मूल्याङ्कन गरी स्वपृष्ठपोषण प्राप्त गरी सिकाइ सुधारको अवसर सिर्जना गर्न सकिन्छ । विद्यार्थीले आफ्नो सिकाइ तथा कार्यबाट अनुभव तथा सिकाइको प्रत्यावर्तन ९चभाभिअतष्यल० गर्ने विभिन्न नमुनाहरूमा विद्यार्थीलाई प्रत्यावर्तन लेख्न लगाई त्यसका आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । त्यसै गरी कक्षामा सहपाठीहरूले एकअर्काका कार्यको मूल्याङ्कन गर्ने, सँगै बसेर गरिएका कार्यको मूल्याङ्कन गर्ने गरी पृष्ठपोषण प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्न सकिन्छ ।

९. अभिभावकको प्रतिक्रिया : विद्यार्थीले कार्यसम्पादन, व्यवहारमा भएको परिवर्तन र विशिष्ट तथा समग्र सिकाइका बारेमा अभिभावकको राय तथा प्रतिक्रियाबाट पनि विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । यसमा शिक्षक र अभिभावक छलफल गर्ने वा शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीबिच छलफल गरेर विद्यार्थीलाई आवश्यक पृष्ठपोषण दिन सकिन्छ भने शिक्षकले पनि यसबाट शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधारका लागि आधार पनि प्राप्त हुन सक्छ ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि प्रयोग गर्न सकिने उल्लिखित कार्य तथा साधनहरूबाट प्राप्त सूचनाहरूलाई निश्चित स्वरूपमा अभिलेखीकरण गरिनुपर्दछ ।

कक्षा कार्य, व्यवहार परिवर्तन, सिर्जनात्मक कार्य, कक्षा सहभागिता तथा विद्यार्थीका कार्यको प्रदर्शनको परीक्षणको अभिलेखीकरण शिक्षकको अवलोकनको माध्यमबाट गर्न सकिने भएकाले यसका लागि उपयुक्त अवलोकन फाराम तयार गर्नुपर्दछ । यसका लागि विभिन्न प्रकारका रुजु सूची तयार गरी विद्यार्थी परीक्षण तथा मूल्याङ्कन गरिन्छ । विद्यार्थीका कार्य तथा उपलब्धिसहित उनीहरूका विभिन्न विवरण व्यवस्थित तरिकाले राख्ने गरी कार्यसञ्चयिका (Portfolio) तयार गरी विद्यार्थीको प्रगति के कति मात्रामा र के कसरी भइरहेको छ, के कस्ता सिकाइ कमीकमजोरी रहेका छन् र ती कमीकमजोरीहरू हटाई सिकाइमा सुधार के कसरी गर्ने भन्ने कार्यका लागि यसबाट सहयोग पुग्दछ ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कनका सम्भाव्य तरिका तथा साधनहरू

क.स.	मूल्याङ्कन आधार/सूचक	मूल्याङ्कनका सम्भावित साधन
१.	कक्षा सहभागिता	अवलोकन, दैनिक क्रियाकलाप, अविभावक प्रतिक्रया, रुजु सूची, हाजिरी फारम, रुब्रिक्स
२.	मौखिक कार्य	अवलोकन, रुजु सूची, फारम, दैनिक क्रियाकलाप, रुब्रिक्स
३.	लिखित कार्य	अवलोकन फारम, रुजु सूची, रुब्रिक्स, लेखन तरिका
४.	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य	प्रस्तुति अवलोकन फारम, रुजू सूची, रुब्रिक्स र श्रेणी मापन, मौखिक प्रश्न, श्रव्य तथा दृष्य सामग्री,
५.	कार्य समपादन तथा प्रदर्शन	प्रश्न, घटना, सन्दर्भ, पठन सामग्री, श्रव्य तथा दृष्य सामग्री, प्रस्तुति अवलोकन फारम, लेखन शैली
६.	सहपाठी मूल्याङ्कन	प्रश्न, घटना, सन्दर्भ, पठन सामग्री, श्रव्य तथा दृष्य सामग्री, मौखिक प्रश्न, प्रस्तुति अवलोकन फारम आदि ।
७.	स्वमूल्याङ्कन	रुजू सूची, श्रेणी मापन, फारम
८.	अविभावकको प्रतिक्रिया	रुजू सूची, श्रेणी मापन, फारम
९.	कुराकानी, छलफल	अवलोकन, रुजू सूची, श्रेणी मापन, फारम

विद्यार्थी उपलब्धी स्तरको व्याख्या

उपलब्धी स्तर	स्तर मापन	उपलब्धी स्तरको सामान्य व्याख्या
कमजोर (Below Basic)	१	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न नसकेको, सबैजसो सिकाइ उपलब्धिका लागि सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
सामान्य (Basic)	२	मुख्य सिकाइ उपलब्धि आंशिक रूपमा हासिल गरेको तर सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
राम्रो (Proficient)	३	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको
उच्च (Advanced)	४	माथिल्लो स्तरको उपलब्धि हासिल गरेको

१. सिकाइ उपलब्धिलाई विद्यार्थीको सिकाइ स्तरअनुसार १ देखि ४ सम्म रेटिङ गर्नुपर्छ । विद्यार्थीको सिकाइ स्तर पहिचान गर्नका लागि प्रयोग गर्न सकिने केही साधनका उदाहरण यहाँ दिइएको छ । शिक्षकले विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्दा प्रयोग गरेका साधनमध्ये फाराममा उल्लेख भएमा त्यसमा चिह्न लगाउनु पर्छ ।फाराममा उल्लेख भएका बाहेक अन्य साधन प्रयोग गरेको भए सो साधनको उल्लेख सोही लहरमा उल्लेख गर्नुपर्छ ।

२. प्रत्येक सिकाइ उपलब्धि हासिल भयो वा भएन भनी यकिन गनुपर्छ । यसका लागि एउटा सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गर्न एकभन्दा बढी मूल्याङ्कन साधन आवश्यक हुन पनि सक्दछ भने कतिपय अवस्थामा एउटै साधन वा एकै पटकको परीक्षणबाट एकभन्दा बढी सिकाइ उपलब्धि पनि परीक्षण गर्न सकिने कुरालाई शिक्षकले विचार गर्नुपर्दछ ।

३. सबै विद्यार्थीले न्यूनतम सिकाइ स्तर प्राप्त गरी माथिल्लो स्तरको सिकाइको अवसर प्राप्त गर्न मूल्याङ्कनले सहयोग गर्नुपर्दछ । यसका लागि नियमित सिकाइ प्रक्रियापछि गरिएको मूल्याङ्कनमा कुनै सिकाइ उपलब्धिमा विद्यार्थीले १ वा २ स्तर मात्र हासिल गर्न सकेमा सुधारात्मक सिकाइ गरी उपलब्धि वृद्धिको सुनिश्चित गरिनुपर्दछ । यसका लागि सुधारात्मक सिकाइपश्चात् विद्यार्थीको पुनः मूल्याङ्कन गरी फाराममा उल्लेख भए अनुसार अभिलेखित गनुपर्छ ।

४. सामान्यतया प्रत्येक विद्यार्थीको सिकाइस्तर न्यूनतम ३ पुऱ्याउने गरी सुधारात्मक सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ । तसर्थ कुनै पनि विद्यार्थीलाई सिकाइस्तर १ मै छाड्न भने हुँदैन । कुनै विद्यार्थी पटकपटकको सुधारात्मक सिकाइबाट पनि सिकाइस्तर १ भन्दा माथि जान सकेन भने त्यसको कारण पहिचान गरी सुधारका उपाय पहिचान गर्ने र सिकाइ सुधार गर्ने प्रयोजनका लागि उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ आवश्यक हुनसक्छ । उपलब्धि स्तर ३ प्राप्त गर्ने विद्यार्थीलाई पनि माथिल्लो उपलब्धि हासिल गर्ने अवसर प्रदान गरिनुपर्दछ । शिक्षण सिकाइका क्रममा उपलब्धि स्तर ४ पुऱ्याउनु अपेक्षित छ ।

५. विषयक्षेत्र तथा थिमअन्तर्गतका सिकाइ उपलब्धिको अङ्कन गरिसकेपछि विषयक्षेत्र तथा थिमको समग्र उपलब्धि प्रतिशत निम्नअनुसार निकाल्नुपर्छ :

$$\text{क्षेत्रगत वा थिमगत उपलब्धि प्रतिशत} = \frac{\textbf{उपलब्धिस्तरको अङ्कको जोड} \times \textbf{१००}}{\textbf{४} \times \textbf{मूल्याङ्कन गरिएका सिकाइ उपलब्धिहरूको सङ्ख्या}}$$

प्रतिशतका आधारमा श्रेणी निर्धारण गर्ने तरिका

पाठगत आधारमा मापन गरिसकेछि हरेक त्रैमासिकमा उपलब्धी स्तर प्रतिशतका आधारमा विद्यार्थीहरुलाई निम्न लिखित तरिकाले अक्षराङ्कन पद्धतिमा छुट्याउनु पर्दछ ।

क.स.	**उपलब्ध प्रतिशत**	**उपलब्धी स्तर**	**उपलब्धी स्तरको व्याख्या**
१.	९०-१००	A+	उत्कृष्ट
२.	७५-९०	A	उच्च
३.	६०-७५	B	राम्रो
४.	४०-६०	C	सामान्य
५.	२०-४०	D	कमजोर
६.	२० भन्दा तल	E	ज्यादै कमजोर

* ५०% निरन्तर मूल्याङ्कन/आन्तरिक परीक्षाबाट लिईन्छ भने बाँकी ५०% आवधिक/अन्तिम परीक्षाबाट लिईन्छ ।

विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीका लागि मूल्याङ्कनका तरिका तथा साधनको प्रयोग

विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीका लागि उल्लिखित मूल्याङ्कनका तरिका तथा साधनहरूमध्ये कतिपय उपयोगी नहुन पनि सक्दछन् भने कतिपय तरिका तथा साधनहरूको प्रयोगमा भिन्नता ल्याउनु पर्ने हुनसक्दछ । शिक्षकले विद्यार्थीको आफ्नो कक्षाकोठामा भएका विद्यार्थीको अपाङ्गताको किसिम तथा स्वरूपअनुरुप प्रयोग गर्न सकिने मूल्याङ्कनका वैकल्पिक तरिका तथा साधनहरूको तयारी गरी उपयुक्त तरिका तथा साधन प्रयोग गर्नुपर्छ । मूल्याङ्कनका कुनै साधन उपयुक्त नभएकै आधारमा कुनै पनि विद्यार्थीलाई सिकाइको मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्राप्त गर्ने अवसरबाट वञ्चित नहुने गरी शिक्षकले वैकल्पिक तरिकाहरूको खोजी तथा तयारी गर्नु पर्दछ । विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीका लागि उपयोगी मूल्याङ्कनका वैकल्पिक तरिका तथा साधनहरूको विविधता र परिस्थितिजन्यतालाई विचार गर्दा सबै तरिका तथा साधनहरू उल्लेख गर्न सम्भव देखिदैन र यसो गर्नु उपयुक्त पनि हुँदैन । त्यसैले यहाँ वैकल्पिक तरिका तथा साधनका केही उदाहरण मात्र प्रस्तुत गरिएको छ ।

- दृष्टि क्षमता कमजोर भएका विद्यार्थीका लागि पढ्नुपर्ने सामग्रीवा प्रश्न ठुलो आकारको अक्षरमा छाप्ने, अतिरिक्त प्रकाश भएको स्थानमा कार्य गर्ने वा परीक्षा दिने व्यवस्था गर्ने, परिस्थितिअनुरूप आवश्यक देखिए अतिरिक्त समय दिने इत्यादि ।
- दृष्टिविहिन मध्ये ब्रेललिपि पढ्न र लेख्न सक्नेहरूका लागि सोहीअनुसार व्यवस्था गरी आवश्यकतानुसार अतिरिक्त समय दिने । तर ब्रेललिपि प्रयोग नगर्नेका लागि सहयोगी व्यवस्था गर्ने वा मौखिक वा अन्य कुनै वैकल्पिक तरिका तथा साधन प्रयोग गर्ने । जस्तै विकल्पका रूपमा प्रश्न वा कार्यको निर्देशनको अडियो रेकर्डिङ दिएर उत्तर वा कार्यको विवरण अडियो रेकर्डिङगर्न लगाउने । यस्ता विद्यार्थीहरूका लागि चित्र बनाउने तथा प्रयोगात्मक कार्यमा विकल्प तयार गर्ने ।
- दृष्टि क्षमता कमजोर भएका र दृष्टिविहिनका लागि लिखित कार्यको विकल्प कम्प्युटर प्रविधि तथा सफ्टवेयर उपलब्ध भएमा र प्रयोग गर्न सक्ने भएमा त्यसको उपयोग गर्ने ।
- कमजोर सुनाइ क्षमता भएकाहरूका लागि मौखिक प्रश्न तथा निर्देशनमा विशेष ध्यान दिई आवश्यक भए वैकल्पिक तरिका प्रयोग गर्ने । यस्ता विद्यार्थीका लागि विकास गरिएका कम्प्युटर प्रविधि तथा सफ्टवेयर उपलब्ध भएमा र प्रयोग गर्न सकेमा त्यसको उपयोग गर्ने ।
- शारीरिक रूपमा कमजोर तथा अपाङ्गता भएकाहरूका लागि अपाङ्गताको स्वरूपअनुरूपको वैकल्पिक प्रबन्ध गर्ने ।
- बौद्धिक अपाङ्गता भएका लागि आवश्यकतानुसार वैकल्पिक तरिका तथा साधनहरूको पहिचान, तयारी तथा प्रयोग गर्ने ।

(ख) निर्णयात्मक (आवधिक) परीक्षा

कक्षा : ४-५ पूर्णाङ्क : ५०

समय : १ घण्टा ३० मिनेट उत्तीर्णाङ्क: अक्षराङ्कनमा मूल्याङ्कन गरिने

औशत प्रश्न तालिका (तहगत रुपमा)

ज्ञान/बोध तह (Knowledge/Understanding Level)	सीप/उच्च तह (Hard Skill Level/Higher Abilities)	व्यवहारिक परिवर्तन/उच्च तह (Soft Skill/Attitude/Higher Abilities)
५० %	३०%	२० %

कक्षा : ६-८

पूर्णाङ्क : ५०

समय : १ घण्टा ३० मिनेट उत्तीर्णाङ्क: अक्षराङ्कनमा मूल्याङ्कन गरिने

औशत प्रश्न तालिका (तहगत रुपमा)

ज्ञान/बोध तह (Knowledge/Understanding Level)	सीप/उच्च तह (Hard Skill Level/Higher Abilities)	व्यवहारिक परिवर्तन/उच्च तह (Soft Skill/Attitude/Higher Abilities)
४० %	३०%	३०%

(ग) परीक्षा प्रक्रिया

- ❖ विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा निर्माणात्मक (Formative) पद्धति तथा निर्णयात्मक (Summative) पद्धति, सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक (Theoritical and Practical) दुबै अपनाउनु पर्दछ ।
- ❖ ज्ञान तथा बोध तह (Knowledge/Understanding Level) मा अति छोटा प्रश्नहरू पर्दछन् । जस अन्तर्गत वस्तुगत बहुबैल्पिक उत्तर, खाली ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने, ठीक बेठीक छुट्याउने, चित्र हेरेर चिन्ने आदि पर्दछन् । त्यसैगरी छोटो उत्तर लेख्ने/भन्ने एक वाक्य देखि चार वाक्यसम्मको उत्तर दिनुपर्ने किसिमका प्रश्नहरू पर्दछन् ।
- ❖ सीप तथा उच्च तह (Hard Skill/Higher Abilities) अन्तर्गत लामो उत्तर दिनुपर्ने किसिमका प्रश्नहरू पर्दछन् । जसमा विद्यार्थीको ब्याख्या गर्ने, विश्लेषण गर्ने, नमूनाहरू बनाउने, गरेर देखाउने, व्यवहारिक ज्ञानको क्षमता आदि पर्दछन् ।
- ❖ व्यवहार कौसल सीप/व्यवहारिक परिवर्तन तथा उच्च तह (Soft Skill/Attitude/Higher Abilities) अन्तर्गत सकरात्मक परिवर्तन, विद्यार्थीहरुको दैनिक आनीबानी, समाजिक कार्यहरुमा सहभागीता, सम्मान आदि जस्ता कुराहरूको मूल्याङ्कन गरिन्छ ।
- ❖ मूल्याङ्कनमा संज्ञानात्मक (Congnitive), भावनात्मक (Affective) तथा मनोक्रियात्मक (Psychomotor) क्षेत्रलाई समेत समेटेको हुनुपर्दछ ।

- ❖ प्रयोगात्मक क्रियाकलापमा अध्ययन भ्रमणको प्रतिवेदन, विभिन्न नमूनाहरू बनाइ प्रस्तुत गर्ने, विषयवस्तुसँग सम्बन्धित रही अभिनय गरेर देखाउने आदि क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नु पर्नेछ । यस भित्र विषयवस्तुको ज्ञान, बोध, सीपको क्षमता, बुझाइको प्रस्तुतिकरण, व्यवहारिक परिवर्तन जस्ता कुराहरू पर्दछन् ।
- ❖ प्रयोगात्मक परीक्षा संचालन गर्दा स्थानीय वातावरण, जैविक विविधता, प्रदूषण, फोहोर व्यवस्थापन, रहनसहन, रीतिरिवाज, प्रकोप/बिपद्का उदाहरणहरू, सामाजिक मूल्यमान्यता तथा स्थानीय पेसा व्यवसायलाई समेट्ने किसिमका क्रियाकलापहरू गराउनु पर्दछ ।

अनुसूची ३
बिधा/क्षेत्र, क्रम अनुसार कक्षागत अनुमानित प्रश्न संख्या योजना तालिका

कक्षा ४-५

क.स.	बिधा/क्षेत्र	अति छोटो उत्तर आउने प्रश्न			छोटो उत्तर आउने प्रश्न			लामो उत्तर आउने प्रश्न			जम्मा प्रश्न संख्या	पूर्णाङ्क
		प्रश्न संख्या	अंकभार	जम्मा अंक	प्रश्न संख्या	अंकभार	जम्मा अंक	प्रश्न संख्या	अंकभार	जम्मा अंक		
१.	गल्कोट नगरपालिकाको परिचय	२	१	२	२	२	४	-	-	-	४	६
२.	स्थानीय जातजाति, भाषा, भेषभूषा, चाडपर्व, मेलाजात्रा र असल संस्कार	२	१	२	१	२	२	१	३	३	४	७
३.	स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल	२	१	२	१	२	२	१	३	३	४	७
४.	स्थानीय प्राकृतिक स्रोत र वातावरण संरक्षण	२	१	२	१	२	२	१	३	३	४	७
५.	स्थानीय पेशा, व्यवसाय, प्रविधि र उद्यम	२	१	२	१	२	२	१	३	३	४	७
६.	सडक सुरक्षा र प्रकोप न्यूनीकरण	२	१	२	१	२	२	-	-	-	३	४
७.	सकरात्मक व्यवहार र सामाजिक विकास	१	१	१	-	-	-	१	३	३	२	४
८.	स्थानीय सेवामुलक संघसंस्था र समाजसेवी व्यक्ति	१	१	१	१	२	२	-	-	-	२	३
९.	स्थानीय खेलकुद र भोजन	१	१	१	२	२	४	-	-	-	३	५
जम्मा		**१५**	**१**	**१५**	**१०**	**२**	**२०**	**५**	**३**	**१५**	**३०**	**५०**

नोटः

१. प्रश्न बनाउँदा तीनै तहका (ज्ञान, बोध, उच्च/ज्ञान, शिप, व्यवहारिक परिवर्तन/संज्ञात्मक, भावनात्मक, मनोक्रियात्मक) प्रश्नहरु समावेश गर्नुपर्छ।

२. ज्ञान तहमा १ अंकभार हुने, बोध तहमा २ अंकभार हुने र उच्च तहमा ३ अंकभार हुनेगरी प्रश्न निर्माण गर्नुपर्दछ।

कक्षा ६-८

क.स.	बिधा/क्षेत्र	अति छोटो उत्तर आउने प्रश्न			छोटो उत्तर आउने प्रश्न			लामो उत्तर आउने प्रश्न			जम्मा प्रश्न संख्या	पूर्णाङ्क
		प्रश्न संख्या	अंकभार	जम्मा अंक	प्रश्न संख्या	अंकभार	जम्मा अंक	प्रश्न संख्या	अंकभार	जम्मा अंक		
१.	गल्कोट नगरपालिकाको परिचय	१	१	१	१	२	२	१	४	४	३	७
२.	स्थानीय जातजाति, भाषा, भेषभूषा, चाडपर्व, मेलाजात्रा र असल संस्कार	१	१	१	१	२	२	१	४	४	३	७
३.	स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल	१	१	१	१	२	२	१	४	४	३	७
४.	स्थानीय प्राकृतिक स्रोत र वातावरण संरक्षण	१	१	१	१	२	२	१	४	४	३	७
५.	स्थानीय पेशा, व्यवसाय, प्रविधि र उद्यम	१	१	१	१	२	२	१	४	४	३	७
६.	सडक सुरक्षा र प्रकोप न्यूनीकरण	१	१	१	१	२	२	-	-	-	२	३
७.	सकरात्मक व्यवहार र सामाजिक विकास	१	१	१	१	२	२	-	-	-	२	३
८.	स्थानीय सेवामुलक संघसंस्था र समाजसेवी व्यक्ति	१	१	१	१	२	२	-	-	-	२	३
९.	स्थानीय खेलकुद र भोजन	२	१	२	-	-	-	१	४	४	३	६
जम्मा		**१०**	**१**	**१०**	**८**	**२**	**१६**	**६**	**४**	**२४**	**२४**	**५०**

नोटः

१. प्रश्न बनाउँदा तीनै तहका (ज्ञान, बोध, उच्च/ज्ञान, शिप, व्यवहारिक परिवर्तन/संज्ञात्मक, भावनात्मक, मनोक्रियात्मक) प्रश्नहरु समावेश गर्नुपर्छ ।

२. ज्ञान तहमा १ अंकभार हुने, बोध तहमा २ अंकभार हुने र उच्च तहमा ४ अंकभार हुनेगरी प्रश्न निर्माण गर्नुपर्दछ ।

अनुसूची ४

विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिलेख फारम नमूना

विद्यार्थीको वैयक्तिक तथा पारिवारिक विवरण

विद्यालयको नाम : ....

ठेगाना :... विद्यार्थीको नाम :...

जन्म मिति : ....कक्षा/रोल न.. :....................

विद्यार्थीको घरको ठेगाना : ....

परिवारिक विवरण : आमाको नाम : ....पेसा : ....

सम्पर्क नं. : .... बाबुको नाम : ....

पेसा : .... सम्पर्क नं. : ....

बाबु आमा बाहेक अरु कसैले अभिभावकत्व लिएको भएमा स्थानीय अभिभावकको नाम : ....पेसा : .... सम्पर्क नं. : ....

विद्यार्थीसँगको नाता : .... विद्यालय भर्ना मिति : ....

स्वास्थ्य सम्बन्धी विवरण

मिति :............................ **तौल (के.जी.मा)** :......................... **उचाइ (से.मि.मा)** :.............

कुनै विशेष रोग वा शारिरीक अपाङ्गता भएमा भएमा सो बारे टिपोटः .... शिक्षकको नाम र सही : ....

मिति : ....

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन विवरण नमूना

कक्षा :………… विषय :……………………… विद्यार्थीको नाम :……………………………………रोल नं. :………

विषय क्षेत्र/पाठ	अपेक्षित सिकाइ उपलब्धी/सक्षमता	मूल्याङ्कन आधार/सिकाइ उपलब्धी सूचक	नियमित पढाई पछिको मूल्याङ्कन	ीमति	थप सहायता पछिको पछिको मूल्याङ्कन	मिति	समग्र सिकाई उपलब्धी स्तर	कैफियत
			सिकाइ उपलब्धी स्तर		सिकाइ उपलब्धी स्तर			
			कमजोर : सामान्य : राम्रो : उच्च :		कमजोर : सामान्य : राम्रो : उच्च :			

नोटः पाठहरुको सिकाइ उपलब्धी/सक्षमता पाठ्यक्रमले दिए अनुसार लेख्नुपर्दछ। मूल्याङ्कनका आधार/सूचकहरु अनुसूचीमा दिए बमोजिम राख्न सकिन्छ। कुन मितिमा मूल्याङ्कन गरेको हो, प्रत्येक पटकको मिति उल्लेख गर्नुपर्दछ। सिकाइ उपलब्धी स्तरलाई १ देखि ४ सम्म स्तरीकृत गर्ने, यदि कुनै विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी सामान्य भन्दा पनि कम आएमा त्यस्ता विद्यार्थीको स्तर बढाउन थप सहायता कक्षा संचालन गरी, पुनः सिकाइ उपलब्धी स्तर मापन गरी समग्र/औसत स्तर निकाल्नुपर्दछ। प्रत्येक त्रैमासिकमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन विवरण फारमका आधारमा प्रत्येक विद्यार्थीको उपलब्धी स्तर/श्रेणी निर्धारण गरी अविभावक समेतको सहभागीतामा पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्दछ। कक्षामा उपस्थिती रेर्कड दैनिक हारिज कापीबाट लिन सकिन्छ।

अनुसूची ५: नगरपालिकाको संक्षिप्त झलक

नगरपालिकाको संक्षिप्त झलक

विषय क्षेत्र	विवरण
भौगोलिक तथा प्राकृतिक	*अक्षांश तथा देशान्तर* - उत्तरी अक्षांश : २८° ९' ४६" देखि २८° २०' १९" पूर्वी देशान्तर : ८३° १७' २" देखि ८३° ३०' ४७"
	क्षेत्रफल - १९४.३९ वर्ग किलोमिटर
	उचाई - सामुन्द्रिक सतहको ७६१ मिटर देखि ३१६७.७८ मिटर
	जलवायु - उष्ण, समशितोष्ण तथा ठण्डा
	भूउपयोग (%) - वन: ६३.२ खेती गरिएको जमिन : २७.७ झाडी क्षेत्र : ५.२ घाँसे मैदान : ३.० अन्य क्षेत्र : १.६३
जनसांख्यिक	*जनसंख्या* - पुरुष : १९९९७ महिला : १९२८० जम्मा : ३९२७७
	घरपरिवार संख्या - ६८६३ *औषत घरपरिवारको आकार* - ५.७६ जना
	जनघनत्व - २०२.०२ जना प्रति वर्गकिलोमिटर
	लैङ्गिक अनुपात - १०४.३५
आर्थिक	*प्रमुख पेशा (%) - अध्ययन : १८.०८ वैदेशिक रोजगारी : १६.२९* कृषि तथा पशुपालन : १३.५४
	वार्षिक उत्पादन (क्विन्टल) - खाद्यान्न : २९३६५ फलफुल : २४०५ तेलहन : ५५९ मह : २.२४ दलहन : १३६६ नगदे वाली : ९९६ तरकारी : २८७०
	पशुजन्य उत्पादन - दुध/घिउ : ८४२७ लिटर(दैनिक) माछा/मासु : १७६० क्विन्टल(वार्षिक)
	आफ्नो उत्पादनले बाह्रै महिना खानपुग्ने परिवार (%) - १.४१ *कुलो/नहर संख्या* - १५४
	उद्योग/पर्यटन - मिल : १०६ उद्योग : २२ पर्यटकीय क्षेत्र : ५२ व्यवसायीक फर्म : ८३७
	वित्तीय संस्था (संख्या) - वाणिज्य बैंक : ४ विकास बैंक : १ लघु वित्त : ११ सहकारी : ६१
	खानी संख्या - धातुजन्य खानी : ९ गैर धातुजन्य खानी : ७
सामाजिक	*शैक्षिक संस्था संख्या* - बाल विकास केन्द्र : ४३ विद्यालय : ८१ क्याम्पस : १
	साक्षरता दर (%) - महिला : ८५.८७ पुरुष : ९४.३८ कुल : ९०.१७
	स्वास्थ्य संस्था संख्या - अस्पताल : ३ प्रास्वाके : १ स्वास्थ्य चौकी : ७ सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई : २
	प्रमुख रोगव्याधी - ग्यास्ट्रीक/अल्सर *आयोडिनयुक्त नुन प्रयोग गर्ने (%)* - ९९.६६
	खानेपानीको श्रोत (परिवार संख्या %) - निजी धारा : २७.४२ सार्वजनिक धारा : ७१.८८ अन्य : ०.६९
	चर्पीको उपयोग (परिवार संख्या %) - घरभित्र चर्पी भएको : ७.१३ साधारण चर्पी भएको : ९२.२३ चर्पी नभएको : ०.६६
	प्रमख धार्मिक सम्पदा संख्या - ६६ *जात्रा मेला संख्या* - २६
भौतिक	*सडक (किमी)* - कालोपत्रे : २० ग्राभेल : ३.५ कच्ची : ४७७ पैदल मार्ग : ४७८
	खाना पकाउने उर्जाको उपयोग (परिवार संख्या %) - दाउरा : ८६.३८ एलपी ग्याँस: १३.६२
	बत्ती बाल्ने ऊर्जा उपयोग (परिवार संख्या %) - बिजुली : ९९.६२ मट्टितेल : ०.३६ अन्य : ०.०१
	सुविधामा पहुँच (परिवार संख्या %) - मोवाइल : ९८.९८ इन्टरनेट : १७.८८ टेलिभिजन : ७०.७७
	जगअनुसार मूल घरको प्रकार (%) - माटो/ढुङ्गा : ८७.६९ सिमेन्ट : १२.१ अन्य : ०.२१ *छानोअनुसार मूल घरको प्रकार (%)* - खरको छाना : ४.६२ जस्ताको छाना : १२.६५ आरसिसि ढलान : १०.०८ ढुङ्गाको छाना : ७२.६५
वातावरण र विपद्	*जलश्रोत* - नदी तथा खोला : ५ झरना : ११ पोखरी : २०५
	वनले ढाकेको क्षेत्र (हे.) - वन क्षेत्र : १२२९२ झाडी क्षेत्र : १०१६
	सामुदायिक वन - संख्या : ८८ क्षेत्रफल (हे.) : ४४१२.६१
	महत्वपूर्ण जैविक सम्पदा - हुचिल, लाटोकोसेरो, कालिज, वन कुखुरा, मृग, भालु, चितुवा, असला माछा, दियाले सल्लो, साल, सिमल, गुराँस, पाँचऔंले, चिराइतो, सिलटिमुर, अल्लो, सतुवा
	प्रमुख प्रकोप - बाढी, पहिरो, खडेरी, असिना, चट्याङ्ग, बाँदर अतिक्रमण
	विपद्बाट भएको क्षती (विगत ३ वर्षमा) - मृत्यु : ७ घाइते : १ सम्पति (रु.) : ८६४०९७००
संस्थागत तथा सुशासन	*नगरपालिका कार्यालय* - नगर कार्यपालिका कार्यालय : वडा नं. ६, मभुवा फाँट वडा संख्या : ११ जनसक्ति : ९३
	साविकका गाविस - दुँधिलाभाटी, नरेठाँटी, हटिया, हरिचौर, काँडेबास, मल्म, पाण्डवखानी र रिघा
	क्रियाशील अ/गैसस वा कार्यक्रम - २

अनुसूची ६: समूह छलफलमा आएका विषयवस्तुहरु

गल्कोट न.पा. वडा नं. १

क) सिमाना :

पूर्व : मैमिनी न.पा. बरङ गा.पा

पश्चिम : वडा नं. २

उत्तर : काँठेखोला गा.पा.

दक्षिण : वडा नं. ४

ख) स्थानीय जातजाति : क्षेत्री, मगर, दलित, ब्राम्हण, गुरुङ, नेवार

भाषा : नेपाली, नेवारी

संस्कार, भेषभुषा : दौरा सुरुवाल गुन्युचोली पञ्चेबाजा, सोरठी, रत्यौली, भजन घलेकी पटुकी, टेकी, कछाड

ग) धार्मिक तथा ऐतिहासिक, पर्यटकीय स्थलहरू : मठ मन्दिर, मौदी खोलाको मूहान, बाघढुङ्गा चिप्लेटी, गाजा दह, हलहले, सनमाखी, थामनेटा भ्यू टावर, माला रानी गुफा

घ) स्थानीय वातावरण :

बोट बिरुवा : सिर्यु, चाँप, ओखर, सल्ला, उत्तिस, लालिगुराँस, पैयु

जडिबुटी : सतुवा, पाऔले, पाखनवेद, टिमुर, हर्रो वर्रो गुर्जे गानो, सिलटिमुर, जटामसी, भुतकेस, कचुर

जनावर : बाघ, भालु, चितुवा, स्याल, मृग, खरायो, घोरल, बाख्रा, भेंडा, गाई, भैंसी, दुम्सी

पंक्षी : कालिज, ढुकुर, हलेसो, काडेभ्याकुर, जुरेली

खोलानाला : मौदी खोला, माम्रेखोला, काउले खोला

खनिज : फलाम खानी, तामाखानी, स्लेट खानी, सुनखानी

ङ) पेशा तथा व्यवसाय :

कृषि, व्यापार, नोकरी (लाहरे, प्रहरी, शिक्षक, वैदेशिक रोजगार, निजामती)

पशुपालन : माछापालन, बाख्रापालन, भेडा, वंगुर कुखुरा

स्थानीय उद्योग : फर्निचर मिल, लघुजलविद्युत, अगरवत्ती, ब्लक, ग्रील उद्योग, मसला उद्योग

खेतीपाती : आलु, किवी, अलैंची, सुन्तला, ताजा तरकारी, लसुन, प्याज, च्याउ

च) सामाजिक मूल्य र मान्यता : जेष्ठ नागरिक सम्मान, एकल महिला सम्मान

छ) सेवा मूल्क संघ संस्था : बाल क्लब, युवा क्लब, आमा समूह, सहकारी, रेडक्रस, हेल्थपोष्ट

ज) स्थानीय खेलकुद : भलिबल डण्डीवियो, फुटबल, बास्केट बल

गल्कोट न.पा. वडा नं. २

क)	स्थानीय भूगोल :	-	बेसी /समथर भू-भाग	- ३०%
		-	मध्य पहाडी भाग	- ५०%
		-	उच्च पहाडी भाग	- २०%
	जनसंख्या :	-	कूल जनसंख्या	- ३२५९
		-	महिला	- १९४६
		-	पुरुष	- १३१३
		-	खस आर्य	- १६०५
		-	आदिबासी जनजाती	- ७४१
		-	दलित	- १२२८

ख)	स्थानीय जातजाति	:	ब्रामण, क्षेत्री, मगर, थकाली, गुरुङ, नेवार, वि.क., परियार, नेपाली, सुनार
	भाषा	:	मगर, नेपाली, नेवारी
	भेषभूषा	:	दौरा सुरुवाल, कछाड, लुङ्गी, चोली, मझेत्रो, पटुका, आस्कोट, थलेक, टेकी, धागुरा
	गरगहना	:	टुकी, बुलाकी, रिङ्ग, माखरी, ढुङ्ग्री, जन्तर, वाला, श्रीवन्दी, मंगलशुत्र, पोते
	संस्कार	:	छैठी, न्वारन, व्रतबन्ध, छेवर, विवाह, मृत्यु, चौरासी पूजा, कुल पूजा, वाली पूजा, झाँक्री पूजा, देवाली पूजा
	रहन सहन	:	कृषि प्रणालीमा आधारित आर्थिक व्यवस्था, वस्तु विनिमय प्रथम (अैचों पैचों) सहकारीता (अर्म, पर्म)
ग)	धार्मिक	:	कालिका मन्दिर ......, जस्पुर माइथान, शिव मन्दिर डहरे, कोट मन्दिर घसघसा छबिसे, खड्गथान, थुम्का, देउराली थान, मोरिया, चोमुण्डश्वरी मन्दिर म्यालकोट, नारायणथान मन्दिर, नेरमरी बजर, जस्पुरकोट मन्दिर र टोल टोलमा शिवालयमा छन् ।
	ऐतिहासिक	:	मल्लकालिन जस्पुरकोट, हात हतियार विसं. १६औं शताब्दीको पहिचान खाई पुन पार्क
	पर्यटकीय स्थल	:	नेरगंपे, गन बाखे कालिलेख घोजवाडे शिवधुरी पदमार्ग, स्व. भगत सर्वजित पार्क राजापुरी, तोरिखोला होमस्टे
	मेला/जात्रा	:	नयाँ वर्ष, असार १५, साउते सक्रान्ती (लुतो फाल्ने) हरेलो, नाग पुजा, वाली पूजा, देवाली पूजा, लाखे नाच, गाईजात्रा, रोपाई जात्रा बाघजात्रा, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विश्वकर्मा पुजा, माघी, होली, रत्यौली नाच
	बाजागाजा	:	पञ्चे बाजा, मादल, सारङ्गी, डम्फु, मुरली, बाँसुरी, खैचडी

	जलस्रोत	: गौदी खोला, चुक्ती खोला, साङ्ग खोला, ठूल खोला, बागमारे (मुना) खोला, नकटे खोला
	खनिज	: डाँडा गाउँ र छबिसे तामा खानी, डहरे ढुङ्गा खानी, टोटल खानी, तामाखानी
	पेशा	: कृषि, शिक्षण, व्यापार, वैदेशिक रोजगार, नेपाली, भारतीय, बेलायती सेना, परम्परागत सिप, डोको, औजार निर्माण
	उत्पादन	: धान, मकै, गहुँ, कोदो, जुनेली, जौं फापर, तोरी, केराउ, सिमी, आलु, प्याज, लसुन, अदुवा, किवी
	घरेलु उद्योग	: पानी मिल (घर) डोको, डाम्लो तान, ग्रील उद्योग फर्निचर
	सामाजिक मूल्य मान्यता	: ठूलालाई आदर, सानालाई माया प्रेम, अतिथि सत्कार, सहयोग, सम्मान, सहकार्य सहष्णुता
	सेवामूलक संस्था	: रेडक्रस, आमा समूह, क्लब आदि, सहकारी, विद्यालय
ज)	खेलकुद	: भलिबल, फुटबल, क्रिकेट, घैटो फोर, म्युजिकल चेयर, गुच्चा
	भोजन	: दाल, भात, सेलरोटी, खिर, ढिँडो, कसर, मकैभट्ट, दही, मही, बटुक, रोट, आँटो, रोटी, कोदोको पिठो, पुवा, कुराउनी, मःमः चाउमिन, दुनोट, चना
	पेय पदार्थ	: कोदोको रक्सी, फलफलुको रक्सी, छ्याङ
	अन्य	: गाउँ टोल सभा, उपभोक्ता समितिको गठन प्रकृया, वन समिति गठन, आमा समूह गठन, (काम, कर्तव्य र अधिकार)

गल्कोट न.पा. वडा नं. ३

क) स्थानीय भूगोल : - पूर्व : वडा नं. ४
- पश्चिम : वडा नं. ८
- उत्तर : वडा नं ६
- दक्षिण : बरेङ गा.पा.

जनसंख्या : करिब पाँच हजार

हावापानी : मध्यम खालको (न जोडा न गर्मी)

ख) जातजाती : ब्राह्मण, क्षत्री, दलित, मुस्लिम, नेवारी, गन्धर्व (पिछडिएको वर्ग)

भाषा : नेपाली

भेषभुषा : राष्ट्रिय नेपाली पोषाक + नेवारी

संस्कार : हिन्दु संस्कार

ग) स्थानीय धार्मिक : कोट मन्दिर (खड्ग र माइदेवी मन्दिर), शिवालय मन्दिर, बराहथान

ऐतिहासिक : कोटमैदान/गोलकोट

पर्यटकिय स्थल : सहश्रधारा, राजाको चौतारो, सम्पखरा, दाउन्ने भिर, चुत्रेनी

मेलाजात्रा : चैतेदशैं मेला, लाखेनाच, सरायँ नाच

बाजागाजा : नौमती पञ्चेबाजा, नेवारी ढोलक, सारङ्गी, खैजरी, मुजुरा, मादल, डम्फु + बाँसुरी

घ) स्थानीय वातावरण :

बोट बिरुवा : लालीगुराँस, टिमुर, सतुवा, रायटिमुर, गोब्रेसल्ला, लुईठे, तेजपात, अलैंची, मौवा, चिलाउने, तिजु, टुनी, ओखर, सिर्म

वन्यजन्तु : बाघ, भालु, मृग, चितुवा, लोखर्के, बाँदर, घोरल, कालिज, काग, ढुकुर, सारी, भँगेरा, गौथली, गिद्ध, कोइली

खोलानाला : घट्टेखोला, छहरेखोला, गौदीखोला, दरम, पहिरे खोला

खनिज : स्लेट ढुंगा, चुनढुंङ्गा, सेतोमाटो, पहेंलो माटो

ङ) स्थानीय पेशा र व्यवसाय : कृषि र व्यापार

कृषि उत्पादन : धान, मकै, गहुँ, कोदो, जौ, उवा, तोरी, फापर, सबै प्रकारका तरकारी, फलफुल, च्याउखेती, मौरीपालन, माछापालन, कुखुरा बाखा पालन

कृषि उत्पादनमा प्रयोग गर्ने औजार : हलो, जुवा, नारा, कोदालो, हँसिया, बाउसो, डोको, नाम्लो, मान्द्रो, गुन्द्री, सुकुल, आरन

स्थानीय घरेलु उद्योग : बाखापालन, सिलाई बुनाई, केक पाउरोटी, काष्ठ उद्योग, ग्रिल, ब्लक उद्योग

पर्यटन : क्यानोइङ्ग

च) सामाजिक मुल्यमान्यता र सकरात्मक व्यवहार :

मरु परेको ठाउँमा भेट्ने चलन, पाहुना सत्कार, सामुहिक वर्मपर्म, अप्ठ्यारोमा चन्दा, जेठाजु /बुहारी नछोइने चलन, ढोग, नमस्कार

छ) स्थानीय सेवामूलक संघसंस्था :

आमा समूह, बाल क्लब, टोल विकास समिति, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, युवा क्लब, सहकारी, गल्कोट बहुमुखी क्याम्पस

स्थानीय समाजसेवी व्यक्ति : कुलराज गौतम, मोहन चन्द राजन

ज) स्थानीय खेलकुद : क्रिकेट, ब्याडमिन्टन, भलिबल, फुटबल, डण्डिवियो, कपड्डी, बास्केटबल, चङ्गी, गट्टाखेल

योगासन : व्यायाम

भोजन : दालभात, तरकारी, ढिंडो, रोटी, आटो, पिठो, माछा, मासु, दुध, दही, मही, घ्यू, सिस्नो, सातु, खिर

अन्य : लोकगित, लोकनाच, लोकबाजा

गल्कोट न.पा. वडा नं. ४

क) स्थानीय भूगोल : - पूर्व : वडा नं. १
- पश्चिम : वडा नं. ३
- उत्तर : गौदि खोला
- दक्षिण : वऱ्याङ गा.पा.

जनसंख्या :

ख) स्थानीय जातजाति : ब्राह्मण, क्षेत्री, ठकुरी, वि.क., नेपाली, दर्जी, सुनार

ग) धामिर्क स्थल : भूमेस्थान खड्ग कालिका मन्दिर

पर्यटकिय स्थल : निलुवा, इन्द्रेणी झरना, हनि हन्टिङ

ऐतिहासिक : वैरिकाटे, राजापानी

वाजागाजा : पञ्चेबाजा, भजन

घ) बोट बिरुवा : खर्सु, लोठ सल्ला, चन्दन, सिर्मु, ओखर, कटुस, लालिगुराँस

वन्यजन्तु : मृग, बाघ, भालु, घोरल, कालिज, दुम्सि

जलश्रोत : चमुवा खोला, घट्टे खोला, दह खोला मूलपानी (पोखरी) गोइधारा,

खनिज : खानीदुला (तामाखानी)

कृषि उत्पादन : धान, मकै, कोदो, जौ, गहुँ, केराउ, भांगो, भट्ट, वोडि, सिमी, सिलाम, उवा, तोरी, आलु, सुन्तला, अलैंची

व्यावसाय : मादल, हतियार, भाँडाकुँडा, पानी मिल, कृषि औजार)

सामाजिक मूल्य मान्यता : दशैं, तिहार, तिज, जनै पूर्णिमा, चैते दशैं, माघे सक्रान्ति, न्वारन, विवाह, व्रतवन्ध, श्राद्ध, चौरासी

स्थानीय संघ संस्थाहरू : इन्द्रेणी युवा क्लब निलुवा पर्यटकीय प्रवर्धन केन्द्र, आमा समूह, सयपत्री बहुउद्देशीय सहकारी संस्था

स्थानीय खेलकुद : भलिबल, कबड्डी, पिङ, चमचा

भोजन : खिर, सेलरोटी, कुराउनी, आटो, ढिँडो, सिस्नो, हलहले, बाँकोको गुन्द्रुक, च्याउ, न्यूरो

जडिबुटी : सलुवा, पखनवेद, चिराइतो, कालो काफल, हलहले, गुर्जो, सेल टिमूर, राय टिमूर, बोझो

६) स्थानीय भूगोल, जातजाती, उत्पादन र संस्कृतिको पहिचान गर्न

७) अवलोकन, छलफल प्रयोगतात्मक विधी

८. सिपको जाँच, ज्ञानको परीक्षण

गल्कोट न.पा. वडा नं. ५

क) सिमानाः		
ख) जातजाती	:	क्षेत्री ब्राहम्ण, मगर नेवार, दलित थकाली
भाषा	:	नेपाली
भेषभुषा	:	दौरा सुरुवाल, टोपी, गुन्यू चोली, सर्त पाइन्ट, कुर्ता
संस्कार	:	सोरठी/ देउसी भैलो, हिन्दु परम्परा अनुसार विवाह ब्रतबन्ध, पास्नी, मृत्युसंस्कार काज किरीया आदी ।
ग) धार्मिक	:	घुम्ते सिद्ध भैरव मन्दिर, शिव मन्दिर
कला	:	टेउवा अन्तर्राष्ट्रिय मूर्ति, सङ्ग्रहालय, गल्कोट साइन मोडेल
ऐतिहासिक	:	राजको दरबार
मेला जात्रा	:	गाई जात्रा, लाखे नाच, घोडा जात्रा, जोगी जात्रा बाघ जात्रा, माघे संत्रान्ति मेला,
बाजागाजा	:	नौमती बाजा, पन्चे बाजा, भजन, मादल डम्फू
घ) बोटबिरुवा	:	सल्ला, चिलाउने, उत्तिस, कटुस, बाँस, वाफ्म, सिमो, लालिगुँरास
जडिबुटी	:	सतुवा, पाच औले, टिमुर गुर्जो, विखमा, हर्रोवर्रो, अमला
वन्यजन्तु	:	घोरल, मृग, चितुवा, बाघ, भालु, बदेंल, धार, दुम्सी, खरायो, आदि
खोलानाला	:	खहरे खोला, रुस्दी खोला
खनिज	:	स्लेट खानी, फलाम खानी
ङ) स्थानीय पेशा व्यवसाय	:	कृषि, व्यापार, नोकरी, सिलाइबुनाई, पार्लर, शैलुन आदि
कृषि उत्पादन	:	धान, मकै गहुँ, तोरी, भटमास, कोदो, फापर, जौ, आलु, भागो आदी
कृषि औजार	:	हलो, जुवा, कोदालो, हँसिया, डोको नाम्लो, डालो, बन्चरो
पशुपालन	:	गाई, भैंसी, भेडाबाखा, कुखुरा, परेवा, हाँस, तर्की, बंगुर आदि
पर्यटन	:	कृषि, धार्मिक, कला प्राकृतिक ऐतिहासिक
च) सामाजिक मूल्य मान्यता	:	ठूलाबडाको आदर सानालाई माया, पाहुनाको सत्कार असाथलाई सहयोग
छ) स्थानीय सेवा मूलक संस्था	:	प्राथमिक स्वास्थ केन्द्र, ई प्रहरी कार्यालय, बैङ्क सहकारी, महिला समूह, युवा क्लब अन्य संघ संस्थाहरू खेलाडी, कलाकार
खेलकुद	:	भलिबल, कपर्डी, डण्डी बियो गट्टा, व्याडमिन्टन
सन्तुलित भोजन	:	दाल, भात, तरकारी, ढिडो, आटो, दुध, दही, माछा, मासु, रोटी

गल्कोट न.पा. वडा नं. ६

क) जातजाती भेषभुषा	:	ब्राम्हण, क्षेत्री, मगर, दलित, मुस्लिम, दौरा, सुरुवाल, गुन्यू चोली, घलेक, टेकी, कछाड, खागी
पर्यटकीय धार्मिक स्थल बाजागाजा	:	कामना मन्दिर, कालिलेक, राम, कृष्ण शिव मन्दिर, स्टोन भिलेज भुजुरे, मादल, डम्फु, बाँसुरी, खैजडी, मजुरा
जनावर/पंक्षी, बोट बिरुवा	:	चितुवा, घोरल/मृग, खरायो, टेडुबाँदर, रातो...., दुम्सी, काग, ढुकुर, आदी सल्लो, रैंच, खस्रु, गुराँस, आदी
खनिज	:	तामाखानी, स्लेट खानी, फलाम खानी
जडिबुटी	:	ऐजुरु, कालो काफल, टिमुर, सतुवा, हर्रो बर्रो, अमला बो......
पेशा/व्यवसाय	:	कृषि, व्यापार, पशुपालन, वैदेशिक रोजगार, नोकरी, आरन
उत्पादन	:	धान, मकै, कोदो, गहुँ, तोरी, फापर
पशुपालन	:	भैसी, बाखा, सुंगुर (माछा) गाई
संघसंस्था	:	सहकारी, क्लब, आमा समूह, रेडक्रस
खेल	:	धनुषवाँण
भोज	:	ढिंडो, सिस्नु, रोटी, खिचडी
जलश्रोत	:	शिला खोला, चरौदी खोला, खुईल खोला, दरम खोला, रौदी खोला
जात्रा/नाच	:	सोरठी, सरायँ, देउसी, भैलो
धर्म	:	हिन्दु, मुस्लिम, क्रिस्चियन

गल्कोट न.पा. वडा नं. ७

क)	भूगोल	:	पूर्व - हरिचौर - ५, पश्चिम - पाठ डबखानी - १० उत्तर - घुम्टे पहाड दक्षिण - दरम खोला - ३
	जनसंख्या	:	घरधुरी ४९०×४ =१९६०
	हावापानी	:	समसितोषण
	उचाई	:	३१९० मिटर
ख)	जात/जाति	:	क्षेत्री, ब्राम्हण, मगर, गुरुङ, दलित ठकुरी
	भाषा	:	नेपाली, गुरुङ
	धर्म	:	हिन्दु, बौद्ध
	संस्कार/रहनसहन	:	अधिकाश हिन्दु ९५% बौद्ध ५%
	भेषभूषा	:	साडी, चोली, घलेकी, पटुका, सर्ट पाइन्छ ढाँकाटोपी
	धार्मिक पर्यटकिय	:	शिव मन्दिर, कुल मन्दिर खड्क कालिका, बराह, सिद्ध भैरव,
	मेलाजात्रा		राम्चेढुंगा/होली पूर्णिमा तिहार मेला, भिमसेन ढुंगा, नौमति बाजा, भुजन, सालैजो, यातिमाया देउसी भैलो, तिज नृत्य
	बिरुवा	:	सटुवा, चिराइतो, गुर्जो, कालो काफल, परानचाल्नो
	वन्यजन्तु	:	बाघ, चितुवा, घोरल, मृग, कालिज, दुम्सी, थार
	खोला नाला	:	डलुवा खोला
	खनिज	:	स्लेट ढुंगा
	संरक्षण	:	प्रचार प्रसार
ङ)	पेशा	:	कृषि, वैदेशिक रोजगार, नोकरी
	कृषि उत्पादन	:	मकै, धान, कोदो, गहुँ, आलु, फापर, जौं
	औजार	:	हलो, कोदालो, हँसिया, बञ्चरो
	पशुपालन	:	गाई, भैंसी, कुखुरा, बाखो हाँस,
	उद्योग	:	फर्निचर, ग्रिल, राईस मिल
च)	सामाजिक मूल्य मान्यता	:	सहिष्णुतामा आधारित/छुवा छुतको अन्त्य/ परम्परालाई समय सापेक्ष परिवर्तन गर्दै अनुकरण
छ)	सेवामूलक संघ संस्था	:	क्लब, सहकारी, आमा समूह, बाल क्लब, रेडक्रस, स्वास्थ्य चौकी, म. स्वा. स्वयंसेविका
	समाजसेवी, व्यक्ति	:	भैरव परिवार, रत्न ब. मल्ल, स्व. भू शसिधर, स्व. दल ब. थापा, स्व. अम्मर ब थापा, जयलाल गौतम, सिंह ब. खत्री, रुद्र ब. थापा, धुम ब. थापा, थम्मन ब. मल्ल, जित ब. थापा, नर ब. गुरुङ, ... टिका ब. थापा

ज) स्थानीय खेल : भलिबल, कपर्दी, डण्डीबियो, गट्टा, राज्य,

भोजन : दाल, भात, रोटी, ढिडो, आटो, मकै भट्टा, खट्टे, खिर, खिचडी माछा, मासु, च्याउ, तामा टुसा, तरुल पिडालु रुपासाग, दुध, दही, घिउ, सिस्नु, पटेना, जलुका, खोले साग, गिठा

गल्कोट न.पा. वडा नं. ८

क) भूगोल	:	पूर्व - वडा नं. ३ पश्चिम - मु.न.पा. ९ उत्तर - दर खोला दक्षिण - बरेङ गा.पा र चन्द्रकोटा गा.पा.
ख) स्थानीय जात जाति	:	ब्राम्हण, क्षेत्री, गुरुङ, थकाली, दलित
भाषा	:	नेपाली, गुरुङ, मगर
भेषभुषा/गहना	:	दौरा सुरवाल, टोपी, घलेक, टेकी, गुन्यु चोली, कछाड, साडी, खाष्टो, फुली, मुन्द्री, तीलरी, ढुंग्री, वाला, शोभाकी, नौगेडी
संस्कार	:	छैठी, न्वारन, भात ख्वाई, चुडा कर्म व्रतबन्ध, विवाह, चौरासी, काज क्रिया, सराद, कुल पुजा, पीतृ कार्य, देवाली हरेलो, लतो फाल्ने, न्वागी वर्त उपवास
चाडपर्व	:	नयाँ वर्ष बैशाख पूर्णिमा, साउने संक्रान्ती, जनै पूर्णिमा, कृष्ण जन्म अष्टमी, नाग पञ्चमी, तीज दशैं तिहार, माघे संक्रान्ती,
रहनसहन	:	अैचों पैचो, झरालो
ग) स्थानीय धार्मिक	:	
धार्मिक स्थल	:	गणेश मन्दिर, शिव मन्दिर, विश्वकर्मा मन्दिर, दुर्गा मन्दिर कोट, देउराली माई
पर्यटकिय क्षेत्र	:	उचका, थालेपोखरा
मेला तथा जात्रा गीत नाच	:	लाखे नाँच सोरठी, झ्याउरे, भाजन, देउसी भैलो, वाली, (असारे गीत) रत्यौली
बाजा गाजा	:	मुरली, बाँसुरी, रौजडी, मजुरा, डम्फो, मादल, नौतली झ्याली ढोलक
घ) स्थानीय वातावरण	:	बोटविरुवा, सल्लो, मौवा, चीलाउने, उत्तीस, लालीगुँरास, टुनी, खर्सु, सिर्मु, सिमल
जडिबुटि	:	सतुवा टिमुर, गुर्जो, पाच औंलो, अैजेद, कालिकाफल सिलटिमुर, सिन्काउली, लसुन, असुरो, अभीजाले, टोप्रे झार, चरिम्लो, भोकिम्लो, चौतारी, अैसेलु, डेम्मर, अमला
वन्यजन्तु	:	घोरल, मृग, बाघ, चितुवा, कालिज, बाँदर, टेंडुवा, स्याल, वनबिरालो, फ्याउरो, खुदे, दुम्सी, भालु
जलस्रोत	:	दरम खोला, अंधेरी खोला, साँधी खोला, पचुवा खोला
खनिज	:	फलास, स्लेट
फलफूल	:	सुन्तला, स्याउ, अम्बा, केरो किवी, गुथली, तीजु, चीउरी, काँक्रो, फर्सी, पलस, आरु

ङ) स्थानीय पेशा व्यवसाय :

	कृषि उत्पादन :	मकै, कोदो, धान, गहुँ, जौ, उवा, तोरी, सर्स्यू, भट्ट सिमी, भांगो
	पशुपालन :	गाई, भैंसी, बाख्रा, कुखुरा, परेवा, सुंगुर, वङ्गुर, माछा,
	घरेलु उद्योग :	डोको नाम्लो, पानी घट्ट, मिल, डेरी, फर्निचर
	यन्त्र औजार :	हसिया, बन्चरो, घन, दराती, कोदालो, गैटी, रामी, हलो, जुवा, लेड्को खोक, ख्याउरो
च)	सामाजिक मूल्य मान्यता :	अतिथी सत्कार, ढोग नमस्कार, भोज भतेर, मीत तथा सैना लगाउने, चौपारी बनाउने
छ)	स्थानीय सेवा मुलक :	
	सहकारी :	CYC, दरम खोला, जनहीत
	विद्यालय :	८ विद्यालय, बालविकास केन्द्र ६
	स्वास्थ्य चौकी :	पशुसेवा केन्द्र, कृषि सेवा केन्द्र, बाल क्लब, क्लब, आमा समूह
ज)	स्थानीय खेलकुद :	भलिबल, फुलबल, कपर्दी, ब्याटमिन्टन
	स्थानीय भोजन :	खिर, खिचडी, ढिडो, गुन्द्रुक, कुराउनी, सेलरोटी, आटो, हलहले, न्यूरो, च्याउ
झ)	अन्य :	विकासका पूर्वाधारहरूको परिचय यातायात- सञ्चार, विद्युत सिचाइ (वामी - कांडेवास - हटिया मोटर बाटो) (हटिया तिन्धुर, शान्तीपुर मोटर बाटो) स्थानीय विद्युत परियोजना

गल्कोट न.पा. वडा नं. ९

क)	स्थानीय भूगोल	:	पूर्व - अम्रिसे खोल्सी वडा नं. ७ पश्चिम - खाए खोला वडा नं. ११ उत्तर - टोकरी ठिक, देउखर्क वडा नं. ७ , टापु पहाड दक्षिण - मसुरवारी, दरमखेला वडा नं. ८ र ३
ख)	स्थानीय जातजाति	:	ब्राह्मण, क्षेत्री, मगर, दलित
	भाषा	:	नेपाली
	भेषभूषा	:	दौरा सुरुवाल गुन्यूचोली,
	संस्कार	:	भजन कृतन, सोरठी, नौमती पञ्चेबाजा
ग)	धार्मिक स्थल	:	सुन्तला देवी मन्दिर, खड्ग कालिका मन्दिर पाण्डुकेश्वर शिवालय
	मन्दिर	:	लक्ष्मीनारायण मन्दिर, माइका थान, कोट मन्दिर र कुलमन्दिरहरु
	पर्यटकिय स्थल	:	पाण्डुकेश्वर गुफा, थाप्ले झरना
	बाजागाजा	:	पञ्चेबाजा, खेजडी मजुरा डम्फु, मादल
घ)	स्थानीय वातावरण	:	समसीतोक्ष्ण हावापानी, उत्तरबाट दक्षिण पूर्व फर्केको जमिन मध्ये पहाडी लोक मार्गले चिरको
	बोटबिरुवा	:	साल, टुनी, मौवा, कटुस, चिलाउनी
	जडिबुटी	:	गुर्जो, टिमुर, बोधो, टोप्रे झार, कुरकुरे, तुलसी, कुरिलो आदि
	वन्यजन्तु	:	घोरल, मृग, चितुवा, स्याल, बाँदर, दुम्सी, ढेडु बाँडर, भालुखेदे, लोखर्के बन कुखुरा ढिकुर आदि
	जलस्रोत	:	दरमखोला, बाँसखोला, नाहिरे खोला खार खोला, बाँडे खोला
	खनिज	:	शिसा खानी
ङ)	स्थानीय पेशा व्यवसाय	:	
	कृषि	:	धान मकै, गहुँ, कोदो भट्मास, सीमि, बोडी आदि
	तरकारी	:	काउली, बन्दा, टमाटर घिरौला, रायो साग आदि
	फलफुल	:	सुन्तला, केरा आँप लिची, कटहर, भुँई कटहर आदि
	पेसा	:	कृषि, व्यापार, वैदेशिक रोजगार, स्वदेशी रोजगार, आदि
	औजार	:	हलो जुवा, डोको नाम्लो, मिनिटेलर हलो कोदालो आदि
	घेरलु उद्योग	:	दरमखोला लघुजलविद्युत, परियोजना ५० कि.वाट., दुध डेरी, फर्निचर उद्योग कुटानी पिसानी मिल
च)	सामाजिक मूल्य मान्यता	:	छैंठी, न्वारन, पास्नी, व्रतबन्ध, विवाह, मृत्यु संस्कार, चौरीसी पूजा, छेवर, समाजमा हुने
	सकारात्मक व्यवहार	:	उपरोक्त किसिमका कार्यक्रममा आपसी सहयोगको भावना रहेको ।
छ)	स्थानीय सेवा मूलक संघ संस्था	:	बाल क्लब, युवा क्लब, सहकारी, महिला समूह सामुदायिक वन समिति
ज)	स्थानीय खेलकुद	:	डण्डीबियो, कपर्डी, भलिबल, गट्टा आदि
	भोजन	:	दाल, भात, रोटी, तरकारी, ढिडो, आदि

गल्कोट न.पा. वडा नं. १०

क)	स्थानीय भूगोल	:	पूर्व - ताराखोला, गा.पा.को सिमाना पश्चिम - बडीगाड गा.पा.को सिमाना उत्तर - ताराखोला ५ को र म्याग्दी जिल्लाको सिमाना दक्षिण - बडीगाड गा.पा. ३ को सिमाना र वडा ११ को सिमाना भित्र ५७.५८ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफलमा फैलिएको, १३५० मि. ३३०० मि. उचाई र समशिषेक्ष्ण हावापानी रहेको, हालको जनसंख्या घरधुरी ५६२ र ३४९३
ख)	जातजाति	:	मगर, दलित, क्षेत्री, ब्राम्हण, थकाली, छन्त्याल, ठकुरी
	भाषा	:	नेपाली
	भेषभूषा र संस्कार	:	गुन्यू चोली, खाडी भाङ्ग्रा, कछाड, ढुङ्ग्री, फूली, माडौरी रैंया, हम्मेतु
ग)	धार्मिक स्थल	:	प्रसिद्ध घम्टे सिद्ध भैरव मन्दिर, सिद्ध स्थान, सुनपानी कालिका मन्दिर, ज्याथर पञ्चधारा मन्दिर, कुन्तीमाता मन्दिर, पाँचपाण्डव, शिव मन्दिर, (रमुवा)
	ऐतिहासिक स्थल	:	पञ्चधारा, पाँच पाण्डवद्वार, कुन्तीमाता शंखद्वार
	पर्यटकीय स्थल	:	घुम्टे धुरी, सिद्धस्थान पार्क, शिवधुरी
	मेला, जात्रा	:	माघेसंक्रान्ती, बुद्ध पूर्णिमा मेला, कुल पजा, देवाली, सोरठी घाटु, सालैजो, भंइच साइको, यानीमाया, सुनिमाया, भजन
	बाजागाजा	:	नौमति बाजा, खैजडी, माद, डम्फू, बाँसुरी, पातबाजा
घ)	बोटबिरुवा	:	लौंठ सल्ला, मुङ सल्ला, सिर्मु, पैंयू, चिलाउने, गुराँस, उत्तिस, खस्यूँ, गेंठी
	जडिबुटी	:	सुतवा, पाँचऔंली, चिराइतो, सुगन्धबाठ, रक्तमूल, विष, विषमा पखाँनवेत, चिमाली, ...
	वन्य जन्तु	:	चितुवा, भालु, मृग, बँदेल, घोरल, थार, दुम्सी, पाण्डा,
	पंक्षी	:	डाँफे, मुनाल, कालिज
	खनिज पदार्थ	:	तामा, फलाम, शिशा, स्लेट ढुंगा,
	जलस्रोत	:	मखान खोला, अँधेरी खोला, गोविन्दे खोला र माउखोला
ङ)	पेशा व्यवसाय	:	कृषि (मकै, कोदो, गहुँ, धान, फापर, आजु, लसुन, अदुवा, केराउ, सिमी, घरवास (Home Stay)
	पशुपालन	:	बाखो भैंसी, गाई, बंगुर, कुखुरा भेंडा
	उत्पादन	:	डोको, नाम्लो, थुन्से,मान्द्रो, फुँडो, कोथो, हलो जुवा, रौडी पाँखी, तानको झोला, स्वीटर
	घरेलु उद्योग	:	अगरबत्ती, मैनबत्ती, सिस्नुको पाउडर्, नेपाली कागज, अल्लोको धागो, गुन्द्रुक, इंटा भट्टा, ब्लक उद्योग, आरन
च)	सामाजिक मूल्य मान्यता	:	विविध जनजाति र समुदायबीच आपसी सद्भाव र मेलमिलाप

	सकारात्मक व्यवहार		तथा सामुदायिक सहिष्णुताको अवस्था, अतिथि सत्कारमा विशेष ध्यान, विभिन्न चाडपर्वमा आपसी सद्भाव, ऐंचों पैचो लेनदेन र सरसहयोग
छ)	सेवामूलक संघ संस्था	:	घुम्टे साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक संरक्षण मञ्च महिला जागरण केन्द्र, सप्तरंगी र घुम्टे बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, विभिन्न स्थानीय क्लब र आमा समूह
	स्थानीय समाजसेवी	:	नरबहादर पुन, 'नीरज', संविधान सभा सदस्य
ज)	स्थानीय खेलकुद	:	भलिबल, रस्साकस्सी, छेलो, फुटबल, दण्डीबियो, गुच्चा, थोनसार चुङ्गी आदि
	भोजन	:	कोदोको ढिंडो, रोटी, फापरको परिकार, गुन्द्रक, सिस्नु, भाङ्गोको अचार, भाङ्गोको तेल, मकैको आटो (च्याँख्ला), जौको सातु, ढकायोको साग, निउरो
झ)	स्थानीय जलविद्युत	:	घोप्टे खोला, लघु जलविद्युत, माउखोला, लघु जलविद्युत, पञ्चधारा, ठूलोखोला, जनविद्युत

* रमुवाको प्रसिद्ध मह शिकार

* रातो च्याउका परिकार र संरक्षण

गल्कोट न.पा. वडा नं. ११

क)	स्थानीय भूगोल	:	पूर्व - मल्म पश्चिम - बदिगाउँ गा.पा. उत्तर - पाण्डवखानी दक्षिण - मु.न.पा.
	उचाई	:	६५०
	हावापानी	:	उष्ण मौसमी
	जनसंख्या	:	५२००
ख)	जातजाति	:	मगर ६७%, दलित १८%, ब्राम्हण, क्षेत्री भुजेल, ठकुरी थकाली, कुमाल १५%
	भाषा	:	नेपाली
	भेषभूषा	:	गुन्यू चोलो, पटुका, घलेक, टेकी, कछाड, गारा, ढाकाटोपी
ग)	धार्मिक स्थल /पर्यटकीय स्थल	:	बुद्ध बिहार, शिवालय मन्दिर, सिद्ध थान मन्दिर, ठूलो पोखरी, द्घिचिम्रो पोखरी, बसाहा थान, चमेरे गुफा रिघा पार्क, रिधा टापु, झारसादी झरना
	बाजागाजा	:	नौमती बाजा, मादल डम्फु, खेजडी
	मेला जात्रा	:	शिवरात्री मेला, श्रीपञ्चमी, बैशाख पूर्णिमा, दशैं तिहार
घ)	जडिबुटी	:	टिमुर, गुर्जो, सिलटिमुर, आकाश वेली
	बोटबिरुवा	:	साल, सल्ला, सिमल, सिर्मु, कटुस
	वन्यजन्तु	:	घोरल, मृग, कालिज, चितुवा, स्याल, खरायो
	जलस्रोत	:	दरमखोला, साउने खोला
	खनिज	:	फलाम, तामा, सिसा, स्लेट
ङ)	पेशा व्यवसाय	:	कृषि, वैदेशिक रोजगार, डकर्मी, सिकर्मी, नोकरी, बंगुर पालन, कुखुरा बाखा पालन
	कृषि उत्पादन	:	मकै, कोदो, फापर, जौ धान, केराऊ, गहुँ
	औजार	:	हलो जुवा, कोदाली, हसिया, बन्चरो, मिनी टेक्टर
	घरेलु उद्योग	:	ढाका कपडा (झोला, टोपी, च्यादर, गलबन्दी
च)	सामाजिक मूल्य मान्यता	:	- दशैंमा ठूलाबडाबाट टिका, आशिर्वा ग्रहण - तिहारमा दिदीबहिनीबाट टिका ग्रहण - देउसी भैलो खेल्ने - सोरठी नाच - छैठी, न्वारण, पास्नी, छेवार, विवाह, बुढो पास्नी, मृत्यु संस्कार आदी
छ)	सेवा मुलक संघ संस्था स्थानीय समाजसेवी व्यक्ति	:	- कृषि तथा पशु विकास सहकारी रिघा बचत तथा ऋण सहकारी, जनविश्वास सहकारी, पञ्चौली कृषि सहकारी

- मिड गिरङ्गी खोला, लघु जलविद्युत
- साउने खोला
- साउने खोला
- रिघा खेलकुद विकास समिति
- न्यू स्पोर्ट क्लब
- बाल क्लब

ज) स्थानीय खेलकुद योग व्यायाम भोजन :
- तारा हान्ने खेल
- फुटबल, भलिबल
- बुद्ध योग ध्यान केन्द्र
- आटो, ढिडो, कोटो, फापरको रोटी, मकै भटमास

सन्दर्भ सामग्री

- नेपालको संविधान, २०७२, कानुन किताव समिति, बबरमहल, काठमाडौंः नेपाल सरकार
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, कानुन किताव समिति बबरमहल, काठमाडौंः नेपाल सरकार
- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी, भक्तपुर
- स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयन मार्गदर्शन (मातृभाषा सहित), २०७६, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी, भक्तपुर
- आधारभूत तह कक्षा १-३ का लागि विद्यार्थी मूल्याङ्कन मार्गदर्शन, २०७६, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी, भक्तपुर
- लाङटाङको सेरोफेरो, स्थानीय पाठ्यक्रम, २०७४, गोसाइकुण्ड नगरपालिका, रसुवा/वन्यजन्तु संरक्षण संघ नेपाल, हाम्रो बुढानीलकण्ठ २०७६, बुढानीलकण्ठ नगरपालिका, काठमाडौं/वन्यजन्तु संरक्षण संघ नेपाल, हाम्रो गौरव, हाम्रो भरतपुर, स्थानीय पाठ्यक्रम, २०७६, भरतपुर महानगरपालिका, चितवन/वन्यजन्तु संरक्षण संघ नेपाल, हाम्रो शंखरापुर, स्थानीय पाठ्यक्रम, २०७६, शंखरापुर नगरपालिका, काठमाडौं/वन्यजन्तु संरक्षण संघ नेपाल
- गल्कोट नगरपालिकाको पार्श्वचित्र २०७६
- Ian Keith, Allen Rugambwa, Frances Vavrus, and Adrian Maganga : The Active Teaching and Learning Handbook, 2016